

279098

280

No. 17

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

C U P R I N S U L :

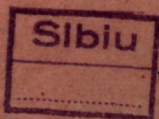
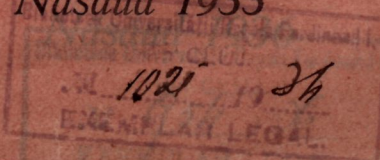
Virgil Șotropa: <i>Urme din timpul Curușilor</i>	Pag. 123
Iulian Marțian: <i>Un important document din secolul XV</i>	» 165
Iuliu Morariu: <i>Piuăle și piuăritul în Valea Zăgrii</i>	» 178
V. Bichigean: <i>Material documentar</i>	» 201
Iustin German: <i>Constituția geologică a Mantelui Heniu din Munții Bârgăului</i>	» 222
Ștefan Buzila: <i>Documente bisericesti</i>	» 234
Anton Coșbuc: <i>Contribuții la istoricul bisericii din Leșu</i>	» 251
<i>Muzeul Năsăudean</i>	» 266
<i>A. G. R. U.</i>	» 273

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:

» ARHIVA SOMEȘANĂ « Năsăud, liceul Gh. Coșbuc

Năsăud 1933

Urme din timpul Curuților

Virgil Șotropa

Toate mișcările revoluționare pornite pe vremuri în Ardeal, ori iscate în vecinătate și trecute și pe teritor ardelean, au lăsat adânci brazde în viața poporului autohton român, care mai mult decât oricare altul din patrie avea totdeauna să sufere cele mai cumplite lovituri ale sorții. De câte ori țara era încălcată de horde dușmane, tot țăranul român trebuia să ispășească vina și păcatele altora. În timp ce orășenii sași și boierii maghiar aveau putință să-și grămădească hrană pentru zile grele și să se apere de după ziduri și fortificații, sărmanele sate românești erau năpădite de toate liftele și partidele; și aceste chiar dacă n'o ucideau, barem storceau de pe populație tot pe ce puteau pune mâna și-i lăsau pe săteni goi și flămânzi, pradă bună foametei, scumpetei și moli-milor care cu consecvență inevitabilă începeau să bântue pe urma tuturor cataclismelor sociale.

Așa s'a întâmplat și pe vremea revoltelor diferiților principii și pretendenți maghiari ca Bethlen, Bocskay; Tököly, ș. a., dar mai cu seamă în timpul revoltei lui Francisc Rákoczi II, când unii Români îl sprijiniau pe acesta în nădejdea că vor ajunge la o soartă mai bună. Dar s'au înșelat amar, căci precum mai înainte alți răsvrățiți, așa și Rákoczi cu partizanii săi le făcuseră Românilor făgădueli amăgitoare numai spre a uza de ei ca bun material de luptă; iar după pacea dela Sătmar 1711, încheiată între rebeli și casa domnitoare habsburgă, Româniii nu s'au ales cu niciun avantaj și cu nici o ameliorare a sorții lor vitrege.

Francisc Rakoczi II crescut după moartea tatălui său de către mamă-sa Elena Zrinyi și de al doilea soț al acesteia: revoluționarul Emeric Tököly, ajuns ca june în societatea boierilor maghiari revoltanți și inspirat de aceștia, hotărî ca — pe urma antecesorilor săi rebeli — și el să încerce de-a instiga pe Maghiari împotriva stăpînitorilor habsburgi, cu scopul de-a ajunge, dacă nu mai mult, cel puțin la coroana Principatului Transilvaniei. Astfel a pornit rebeliunea rákoczi-ană 1703—1711, stînd față în față și luptînd: de o parte oamenii și partizanii lui Rákoczi cu hordele lor numite *Curuți*, iar de altă parte armatele imperiale austriace cu partizanii lor maghiari, numiți de către rebeli în batjocură *Lobonți**).

Istoriografia română se ocupă puțin cu acele timpuri de grea încercare pentru poporul nostru, iar scriitorii maghiari și sași, ca întotdeauna, nu prea voesc să constate și să recunoască suferințele și pierderile de atunci ale Românilor, ci caută orice prilej spre a-i putea prezenta pe aceștia ca hoți și ucigași.

E surprinzător însă faptul că chiar și acei istorici și croniciari cari descriu evenimentele din alte părți ale țării până în amănunte, Bistriții și ținutului ei îi dau mai puțină atenție, cu toate că colțul acesta al țării asemenea a avut un rol, și încă nu neimportant, în cursul mișcărilor revoluționare din chestie, cum o dovedesc aceasta documentele vechii arhive bistrițene. Se găsesc aci mai multe dosare cu număroase fascicule cari se referă exclusiv la revolta rákocziană, și se vede că acele până

*) Numirea de *Curuți* derivă din latinescul *crux*, și s'a dat mai întîi în 1514 țăranilor lui Dozsa, cari apucînd crucea ca să lupte împotriva Turcilor, au năvălit asupra boierilor asupritori. Mai târziu au fost numiți așa toți aderenții conspiratorilor maghiari Wesselényi, Bercsényi, Tököly, Rákoczi împreună cu mercenarii și cu hordele de vagabonzi ale acestora, cari comiteau faptele cele mai murdare și barbare.

Lobonți ori *Labanți* erau numiți partizanii imperialiști ai Vienei și soldații împărătești, dar mai cu seamă îi batjocureau *Curuții* cu porecla de *labanți* pe boierii maghiari servili habsburgilor, priviți ca trădători de neam. Privitor la etimologia cuvîntului *labanți* unii susțin că acesta e prescurtarea lui „*Lauf Hans*“, alții că e sinonim cu vorbele maghiare: *lompos*, *lojoncz*, *labbancs*, ori cu latinescul *labans*, cari au semnificația de: furios, destrăbălat, șovăitor și haimana.

acum n'au fost studiate de nimeni, deoarece nu le cunoaște nici chiar Georg Fischer, fostul director al școlilor bistrițene, care în Anuarul liceului evanghelic bistrițan pe anul 1878/79 publicase un mic studiu, altminteri destul de clar și bine alcătuit, despre orașul și capitolul Bistriții în primul deceniu al secolului XVIII. În introducerea precum și în note Fischer spune că a consultat în materia aceasta scrierile lui Coloman Thaly, Ziglauer și Höchsmann, apoi arhiva capitolului Bistriții, iar din vechea arhivă a magistratului bistrițan numai condicele de socoteli referitoare la acele timpuri.

Răsfoind întâmplător prin amintitele dosare neexplorate, scriitorul acestor șiruri am găsit în ele un material foarte variu și instructiv. Sunt o mulțime de ordine, diplome și decrete atât vieneze cât și räkociene despre cari, deși n'am avut putința să le controlez cu deamănuntul, totuș cred că în mare parte sunt publicate și cunoscute. Se află însă un bogat material constătător din rapoarte, procese verbale, scrisori particulare ș. a., cari ne descoperă multe fapte și evenimente atât referitoare la stările sociale generale din țară cât mai mult la soarta Bistriții și a împrejurimilor.

Dela sine se înțelege că în acele acte și documente mai mult sunt tratate și accentuate cauzele și interesele orașului și ale poporației săsești; dar sunt atinse și chestii cari pe noi Români încă ne privesc deaproape și merită să fie scoase la iveală. Cunoscută fiind legătura strânsă cu Bistrița, la care erau osândiți pe vremuri Români someșeni și târgoveni, chiar și atunci când magistratul orășănesc ori alți prieteni și ciraci ai lui amintesc numai de meritele ori pierderile și supliciuul poporației săsești, e bine să se știe că »eroul și șerbul necunoscut« era tot cam Românul ținutului nostru. Fără intenția de a detracta valoarea elementului săseșc ori de a face reproșuri pentru cele de mult trecute, se poate dovedi exact chiar și din documentele săsești bistrițene rămasse până azi, că dacă era vorbă de contribuții fiscale, aceste în proporție se storceau în măsură mult mai mare de pe Români sârmani și asurpriți decât de pe Sașii liberi și chiaburi. Asemenea contingentul român la miliție era incomparabil mai mare; iar pe lângă multele impozite orășenești în bani, apoi furnizări de lemne, piatră, var, cereale, fân și alte de toate, mai

departe continuă muncă la câmp și în gospodării, precum și alte servicii prestate orașenilor sași; Românii noștri mai trebuia să păzească granițele și pasurile, să repare drumurile și podurile, zidurile și șanțurile orașului, și pe deasupra să-și expună la nevoie sângele și viața în cele mai multe cazuri pentru interese streine.

*

Francisc Leopold Rákoczi II, nepot al principelui ardelean George Rákoczi II, influențat — cum spusese — din tinerețe de boieri maghiari rebeli și mai cu seamă de contele Nicolae Bercsényi, începuse să țese planuri de conspirație împotriva dinastiei habsburge, planuri sprijinite și de guvernul francez care prin insurecționarea Ungariei intenționa să-i facă greutatea Vienei ostile. Descoperindu-se uneltirile, Rákoczi a fost prins și întemnițat în 1701, dar încă în acel an îi succese să scape din închisoare și să se refugieze în Polonia, de unde întreținea vii legături cu bandele revoluționare din Ungaria nordică sub comanda lui Toma Essze și Albert Kiss, cari în mijlocul stărilor sociale dărăpănate de atunci își puteau aranja în liberă voie expedițiile de jaf chiar până în Sătmar și Maramureș.

Bistrițenii înspăimântați de veștile auzite urmăreau cu atenție evenimentele din țară și steteau în corespondență cu conaționalii și coreligionarii din toate orașele Ungariei și Ardealului. Astfel găsim în arhiva bistrițană o scrisoare pe care în 14 Iunie 1703 o adresează preotul evanghelic Martin Czech din Baia mare primarului Iohann Klein a Straussenburg din Bistrița raportându-i, conform promisiunii făcute, următoarele: »Cea mai mare parte dintre Curuții cari se îmbătaseră bine, au fost atacați în satul Dolha spre pasul către Polonia de trupele sătmărene și de nobilimea de acolo și au fost bine scărmanați încât, precum se spune au căzut peste 100 iar 18 au fost prinși și duși la contele Károlyi, între cari doi corifei: adevărat secretarul curuț și maestrul monetar fals cu numele Belényi János, care mai mult ca un an stătuse în fiare în Baia mare și pentru care acum e mai critică situația. Adevărat că deocamdată domnește liniște, dar se aude că Curuții din nou se ridică și-și desfășură steagurile. Ce intenționează, se va vedea cu timpul. Altminteri Sătmărenii păzesc cu mare atenție.

Pe lângă nenorocirile aceste însă iarăş a apărut Pinteza în satele din apropiere, dar şi el e neconţinut urmărit».

Este interesant că se face amintire aci despre faimosul haiduc român pomenit şi azi de popor cu numele *Pinteza Viteazul*, despre care chiar şi Rákoczi spune în autobiografia sa că împreună cu ortacii săi a sprijinit cauza Curuţilor, a ocupat în numele lui Rákoczi oraşul Baia mare, dar şi-a găsit acolo moartea.

Intr'aceea pe la mijlocul lui Iunie însuşi Rákoczi apăru în judeţele din Nordul Ungariei şi punându-se în fruntea Curuţilor începu să asedieze oraşele şi să invadeze ținuturile învecinate; apoi raliând şi cetele bătute la Dolha de către prefectul Sătmarului contele Alexandru Károlyi, expediă acum unele grupuri spre graniţele Ardealului. Oraşele ardelenene aveau garnizoane cam slabe şi înaintarea grăbită a duşmanilor îl găsi nepregătit pe comandantul imperial din Sibiu, pe contele Ludovic Rabutin de Bussi.

Nu trecură două luni dela prima semnalare primită din Baia mare, când cetele Curuţilor şi începeau să se ivească în vecinătatea Bistriţii. O dovedesc aceasta următoarele scrisori:

În 5 August 1703 Mihail Simonffi din Farago îi scrie magistratului bistriţan că ar voi să-şi trimită soţia şi copiii la adăpost în oraş, fiindu-i frică de cetele hoţilor. Tot așa scriu pentru eventuală locuinţă în oraş şi boierii din împrejurime Bánffy, Földvári, Bakó ş. a. alăturând la scrisori şi socoteli de cereale furnizate ori nouă oferte de cereale gata de expediat în grabă.

În 16 August le scrie groful Bethlen Miklós Bistriţenilor să aibă grijă ca spionii trimişi de aceştia să ştiricească toate prin Maramureş, să se travestească bine şi să aducă ştiri sigure.

În 25 August îi scrie generalul Rabutin primarului bistriţan că din Curuţii cari fuseseră prinşi şi aduşi în oraş e necesar să se scoată depozitia: că cine au fost acei 500 indivizi cari cu darea mâinii au promis să se alăture la Rákoczi, când acesta va sosi acolo. E altă chestie apoi că conform legilor patrieiace-i aşteaptă pe astfel de rebeli.

În 17 Septembrie generalul Rabutin îi scrie din castrul de lângă Dej maiorului baron Falkenheim, comandantului garnizoanei Bistriţii, laudându-l că a alungat 200 Curuţi şi e gata să stea faţă şi celor 1000 despre cari se zice că sunt pe cale spre Bis-

trița. Promite că la aviz îi va da ajutorul necesar. Apoi adaugă că pe Armeni să-i menajeze și încassarea taxelor impuse acestor să se amâie pentru timpuri mai potrivite.

E de notat că aci e vorba despre familiile armenesti cari trecând în jumătatea a doua a sec. XVII — la chemarea principelui ardelean Mihail Apaffi I — din Moldova în Ardeal, se așezaseră în orașul Bistrița, și despre cari se va face încă mențiune în cursul evenimentelor.

Învindându-se necesitatea să se formeze o trupă de jandarmi pentru susținerea ordinii în țară, faimosul jude și comite săsesc Johann Zabanius Sachs de Harteneck îi scrie în 25 Septembrie din Alba-Iulia primarului bistrițan că s'a hotărât să se recruteze 500 trabanți din districtele săsești, dintre cari 80 din Bistrița. Să fie bine echipați și deocamdată trimiși la Bălgrad 27 împreună cu un toboșar provăzut cu tobă.

În legătură cu amintitul Harteneck am găsit unele date interesante, cari deși nu aparțin strict obiectului aci tratat, au însă importanță pentru cunoașterea stărilor sociale săsești de atunci. Acest bărbat de neam slovac cu numele originar Johann Zabanius venise pela 1676 împreună cu tatăl său Isac la Sibiu, unde bătrânul Zabanius, chemat de către Sași, ocupă mai întâi postul unui profesor de teologie, mai târziu deveni paroh evangelic al orașului. Tânărul Zabanius primi o creștere îngrijită, absolvi studiile universitare în Germania și întors acasă făcu carieră rapidă, așa că — amalgamat cu totul între Sași — ajunse la etate de 33 ani la cea mai înaltă demnitate săsească, adică deveni jude regesc și comite al Sașilor. Având trecere la curtea din Viena, împăratul Leopold I îl ridică la rangul nobiliar conferindu-i supranumele »Sachs von Harteneck«. A lucrat foarte mult pentru apărarea intereselor săsești și în urma deselor conflicte și-a atras ura boierilor maghiari și a reprezentanților acestor în guberniul ardelean*). Prin intrigile și faptele criminale ale soției sale, dar și în urma unor greșeli comise de el — mai cu seamă când aprobase condamnarea la moarte a primarului netrebnic și păcătos Schuller von Rosenthal din Sighișoara de către senatul

*) Guberniul ardelean instituit în Sibiu la 1692, iar cancelaria aulică transilvană instituită în Viena la 1694.

orășănesc de acolo — ajunse să fie acuzat de către nobilime, de guberniu și — sub presiunea acestor — chiar și de autoritățile judiciare ale conaționaliilor săi cu crime ordinare și cu crima înaltei trădări; apoi deținut și încarcerat în temnița Făgărașului, în sfârșit condamnat la moarte. Se zice că Harteneck a dovedit mare curaj cu prilejul decapitării sale săvârșită în 5 Decembrie 1703 în piața Sibiului. Insoțit și mângăiat de bătrânul său tată, a pășit la locul de execuție liniștit și cântând imnuri religioase.

Cine voiește să cunoască mai de aproape peripeziile și fazele multiple și întortochiate prin cari a trecut viața demnitarului cărui poporul sășesc are foarte mult de a-i mulțami și care n'a meritat soarta tristă la care ajunsese, poate să le cetească în studiile istorice ale lui Teutsch, Müller-Langenthal, Bariț ș. a. Aci voesc să relevez numai scrisoarea semnificativă pe care în acel timp agitat o scrie în 16 Octombrie 1703 Petrus Weber, consulul provincial sășesc din Sibiu, magistratului bistrițan, și care sună astfel:

»Dupăce Sighișorenii au decapitat pe Johann Schuller ori Hädnag, guberniul s'a plâns la comandantul general Rabutin că aceia probabil cu intenția premeditată și cu consensul judelei regesc Harteneck au alcătuit procesul lui Schuller, împotriva acțului de grațiere a Maiestății sale; deci ar fi ocazie bună de-a acuza de astădată pe Harteneck cu crima laesae Majestatis. Apoi înainte cu câțiva ani tot judele regesc, împotriva intenției guberniului, ar fi instigat la decapitarea lui David Klausenburger, și împușcarea lui St. Páli prin Körtvélyes tot la instigația judelei s'ar fi făcut. Inainte de a-se putea desvinovăți, pare că s'a hotărît ca judele să fie destituit din toate funcțiile și onorurile și să fie foarte strict arestat. Deși nu e îndoială că el se va putea singur disculpa, totuș aflu necesar să expun cazul așa cum este, mai cu seamă fiind de obicei faima altcum decât faptul, și deoarece nu se știe cum și unde zace deținut judele nostru. Aștept părerea și declarația DVoastre că ce ar fi să se întreprindă pentru liberarea arestantului«.

Se vede că dintr'o parte se mai făceau încercări de-a salva pe Harteneck, dar sfârșitul său tragic nu s'a putut înlătura.

Acum hordele Curuților invadau tot mai adânc țara, deveneau din ce în ce mai îndrăznețe mai ales după ce reușindu-i lui Rákoczi câteva atacuri împotriva imperialilor slabi, începuseră să treacă pe partea lui chiar și garnizoanele împărătești ale unor orașe, apoi mulți dintre boierii maghiari foști labanți, dintre cari în prima linie magnații și conții: Alexandru Károlyi și Simion Forgach, mai târziu Mihail Teleki, Ștefan Toroczkai, crudelul Laurențiu Pekri și contele Mikes, în sfârșit mai mulți membri ai familiilor Andrassy, Eszterházi ș. a.

Să vedem însă ce se mai întâmpla în jurul Bistriții. Din catastifele de dare aflăm că trecătorile munților cari împrejmuesc ținutul erau *ocupate și păzite de Români*, căci în socotelile de pe Iunie 1703 se amintesc 3 găleți și 3 mierțe de grâu pentru *Valahii postați la pasul Moldovei*, și 20 găleți pentru cei *80 Valahi din pasul Telciului*. Orașul își repară întăriturile și dă 4 găleți de grâu *Valahilor cari cosesc fânul în jurul orașului*.

Tot atunci primește primarul Bistriții un raport al sublocotenentului Nagy Mihály dela *vama pasului rodnean*, în care acesta îi comunică că a primit ordinul comandantului Ștefan să nu lase să treacă prin vamă niciun Armean fără scrisoare cu pecetea orașului. Îi mai împărtășește primarului că conform veștii sosite Curuții au jăfuit satul Jeica, așa că el abia îi mai poate reține pe Jeicanii și Toncenii îngrijați, aflători la pază. Altfel li-s'a și împlinit timpul, deci primarul să ordone înlocuirea lor cu alții, căci dimpotrivă sublocotenentul are să rămână singur la paza pasului.

Văzând că pericolul asedierii se tot apropie, Bistrițenii grămădeau cereale în oraș, dar la ordinul miliției erau siliți să furnizeze și în alte părți, cum vedem din mai multe scrisori sosite dela proprietari de pământ, diferiți negustori și dela locotenent-colonelul lentis din Cluj, cu care orașul avea o mulțime de daraveri bănești, și care spre mângăere îi împărtășea magistratului din Bistrița că conform știrilor sosite din Viena, au pornit de acolo spre Ardeal 12 regimente de cuirasieri, dragoni și infanterie, iar în curând are să se expedieze în ajutorul Ardealului imperial încă și mai multă soldăție.

Cum amintisem, Bistrița întreținea legături în toate părțile,

avea emisari și spioni, oameni de încredere și raportori permanenți la guvernul și la alte oficii. Astfel un anume Georg Eichler în mai multe rânduri îi scrie din Alba-Iulia primarului și magistratului bistrițan. În scrisoarea dela 1 August se interesează despre *minele rodnene* și întreabă cum merg acolo lucrările. Apoi spune că în curând va veni la Bistrița în cauza tricezimatorului Paul Viski care a comis neregularități la încassarea banilor dela Armenii intrați în țară. Iar în altă scrisoare dela 21 Octomvrie comunică acestea: Lunea trecută Curuții rebeli s'au așezat în Abrud, ceace au făcut ușor neîntâmpinând nici o rezistență. Dela Arad au sosit în 15 știri prin gazete că colonelul Kiba cu Croații săi s'a ciocnit la Halas cu rebelii și aceștia au pierdut cu acel prilej 100 morți. Restul rebelilor lăsându-și pradă tunurile și mult bagaj, a fugit. Este așteptat în fiecare oră generalul Schlick în Arad, semn că vine ajutor.

În 23 Octomvrie scrie un maior, comandant al trupelor imperiale din Gherla, că după cum a aflat dela 3 Curuți prinși Rákoczi înainte cu 3 săptămâni a ordonat să treacă Someșul 400 Curuți în pontoane și să asalteze orașul Sătmar. Dintre aceia însă n'a întors niciunul, toți au căzut. Prin împrejurimile Gherlii e liniște.

De ce groază erau cuprinși Sașii bistrițeni — mai cu seamă dupăce, fiind și așa garnizoana slabă, generalul Rabutin mai dete ordin în 12 Iunie ca toate tunurile, 21 la număr, să fie transportate la Sibiu — se poate vedea dintr'un proces verbal luat în 27 Octomvrie în Bistrița de către locotenentul Rünemann cu muschetarul Johann Stolzenbauer al garnizoanei care consta dintr'o companie a regimentului Thürhaimb, privitor la o conversație a soldatului cu gazda sa, din care proces reies următoarele: Când înainte cu 4 săptămâni se lăși vestea și spaima că rebelii vreau să asalteze Bistrița, au fost somați mai mulți pârgari să stea gata de apărare, cu cai înșeuăți. Gazda muschetarului fiind întrebat de un vecin dacă a primit și el ordinul, a răspuns negativ zicând că nici n'are decât o mârtoagă slabă cu care nu poate începe nimic. La masă apoi, conform depoziției soldatului, gazda să se fi exprimat că să plece spre apărare soldații cari primesc bani și pâine în scopul acesta, și nu orășenii cari nu corespund acelei meserii. Or doar să se lase orășenii tocați în cap ca să aibă ce mânca din ei

viermii în pământ? Orășenii dau zilnic bani, și apoi să fie lipsiți și de meseria lor? Ce se mai și poate isprăvi aci, dacă ganizoana e prea slabă? Trebuia să se țină aci mai mulți soldați, atunci s'ar fi putut lua lupta. Tunurile sunt duse, și dacă vine pismașul cu mare putere, atunci și orășenii pot fi măcelăriți împreună cu soldații garnizoanei. La observarea muschetarului că »doar vouă orășenilor nu vă ia dușmanul nimic și acesta nici nu poate trece așa ușor peste ziduri; iar dacă totuș ar veni, atunci cu toții avem datorința să ne apărăm«, gazda să fi răspuns că la caz dacă se apropie pismașul de oraș, pârgarii n'au să urce pe ziduri, cu atât mai puțin pe cai spre a ieși afară din oraș.

Intr'o scrisoare lungă adresată în 31 Octomvrie din Alba-Iulia primarului Klein, susnumitul Eichler vorbește despre cei 6 cai negri trimiși de Bistrițeni contelui Johann Ehrenreich Secan, de sigur ca prezent. Mai spune că comandantul garnizoanei Bistriții are poruncă dela generalul Rabutin să nu lase pe cheazăia nimănui din arest pe Viski deținut pentru nereguli. Apoi comunică următoarele: »Contele Apor susține că nenorocirea judei regesc Harteneck a pricinuit-o numai soția acestuia, și se va ști odată adevăratul motiv. In curând voi pleca în persoană la Sibiu ca să aflu mai multe. Il compătinesc pe prietenul meu pentru nenorocirea lui, și-i doresc din inimă să se descotore cu succes din acel labirint«. In sfârșit Eichler raportează aceste vești: »In 20 au venit de către Șard 1500 rebeli pedestri și călăreți. Pedestrimea se postă după îngrăditurile mahalalelor, iar la spatele ei cavaleria într'o linie. Locuitorii noștri n'au făcut nici o impușcătură asupra rebelilor, ci așteptau în tot momentul atacul. Atunci veni locotenent-colonelul baron Tige din regimentul Steinville, cu 250 călăreți, trecu podul peste Mureș și se arunca direct asupra dușmanului. Rebelii pedestrași trăgându-se dealungul îngrăditurilor încercară să atace călărimea noastră din spate, dar fiind înșiși atacați îndată după prima salvă se lăți disordine între ei, călărimea lor apucă la fugă, iar pedestrimea fu distrusă căzând la 500 morți. Ai noștri cuceriră 8 steaguri și pierdură numai 5 morți, iar vulnerați au fost numai 23. Rebelii rămași în viață fugiră spre Abrud Am văzut totul de pe metereze. Incă una: se vorbește că în curând are să se țină dietă în Sibiu«.

Către sfârșitul anului sosesc știri tot mai îngrijitoare din satele apropiate. Astfel în 28 Noemvrie Toncenii scriu magistratului bistrițan că comuna lor e plină de Curuți cari jăfuesc și continuu amenință că vor aprinde satul, fiindcă n'a declarat supunere lui Rakoczi. In alte scrisori venite din depărtări se vorbește despre Curuții cari amenință Turda, Clujul, Gherla și Cuzdrioara, apoi și *despre nește boi luați cu forța dela un Român din Mititei*.

In scrisorile trimise de un anume Simonffy Mihály și de un Salánki din nou se face pomenire despre păcatele și omuciderele cu cari fusese învinuit Sachs de Harteneck, precum și de datoriile rămase în urma acestuia. Iar în 12 Decemvrie îi trimite Michael Heidendorff primarului bistrițan Johann Klein a Straussenburg versurile scrise de Harteneck scurt înainte de moarte, și cântate de acesta pe drum spre locul unde a fost decapitat.

Este semnificativ ordinul magistratului orașan, din 30 Decemvrie, în care le impune strict primarilor din comunele Aldrof (Wallendorf), Iad și Dorolea să furnizeze imediat grâul cerut de oraș. Apoi adaugă că deoarece ei, pe motiv că poartă frică de Curuți, n'au dat ascultare primei porunci, să-și insemne că și magistratul, ca și Curuții știe bine cum »să-i tragă în țapă și să-i pârjolească« pe săteni.

Anul nenorocit 1703 era acum sfârșit și ca un epilog al celor întâmplare, dar mai cu seamă ca o dovadă despre *suferințele îndurate și de Români în timpul nostru*, reproduc aci un mic extract dintr'o descriere a mișcărilor revoluționare și a prădăciunilor cauzate în acel an orașului Bistrița și districtului său. Extractul făcut de senatorul Georg Gunesch din protocoalele vechi ale orașului și autenticat de magistrat, este următorul:

Anno 1703. Sărmanelor sate Terpiu, Dumitra, Zagra, Năsăud și Mititei li-s'a cauzat pagubă nespūs de mare de către rebelii curuți prin răpirea cailor, din cari numai de astă dată li-s'au luat și dus peste 5000 bucăți. Satele Telciu, Hordou, Poieni, Suplai, Vermeș, Sângeorz, Lechința, Dipșa, Jeica, Dumitrița, Crainimăt, Beșineu, Monari, Budac, Jelna, Petriș, Uifalău și Ghinda, deci aproape întreg districtul bistrițan îndată dup'aceea a fost cu totul devastat și jăfuit de către acei rebeli crudeli.

La începutul anului 1704 aflăm aproape întreg Ardealul într'o situație disperată. Armatele și garnizoanele împărătești erau prea slabe și insuficiente față cu curuții tot mai îndrăzneți, la cari — cum amintisem — trecuseră și neconținut treceau mari cete de aderenți din nobilime și ostășime. Clujul, Gherla, Sighișoara, Mediașul, Alba-Iulia, Brașovul și alte multe orașele și comune erau parte ocupate parte asediate de Curuți, cari începeau acum să amenințe chiar și Sibiu, sediul comandantului general imperial. Bistrița era aproape cu desăvârșire tăiată de cealaltă parte a țării și cetele Curuțiilor circulau acum în imediata apropiere a zidurilor cetății *devastând satele românești* și săsești și exercitând cea mai brutală presiune asupra acestor ca să facă cauză comună cu răsvrățiții. Numai așa ne putem explica și *incidentul cu Bârgăuanii* pe care îl aflăm descris într'un act magistral, ale cărui stipulații însă n'aveau nici un rost, deoarece mai târziu și Bistrița cu Sașii ei aveau să treacă pe partea Curuților. Conținutul actului din chestie, reprodus aci fără de nici un alt comentariu, este următorul:

În 24 Ianuarie 1704 se ia proces verbal cu Bârgăuanii, fiind față: baronul de Falkenheim comandantul garnizoanei Bistriții, Johann Klein a Straussenburg primarul orașului, Ioan Balogh, Sigismund Váradi și Georg Orbai, vicecomite, jude și funcționar din comitatul Dobâca, și Michail Croner senator orașănesc.

Se constată că satul Bârgău s'a deslipit de Maiestatea Sa și s'a atașat rebelilor și anume tâlharului Csontos și soților săi; împreună au atacat câteva sate ale Districtului Nösen (Bistrița) și câteva mori, jăfuindu-le. Dar înspăimântați de armele Maiestății sale cât și de propria conștiință, mai apoi s'au convins cât de tare au greșit împotriva împăratului, atrăgându-și pedeapsa infidelității. Iar după ce Maiestatea Sa așa față de alți supuși rebeli și infideli ca și față de Bârgăuani își arată blândeța somându-i la penitență; Bârgăuanii, regretându-și necredința, se prezintă în Bistrița prin deputații lor: Purșa Albuții, Puțura Lupul, Pasere Ilie, Șut Andron, Conița Matei, Orban Ioan, Traistă Lupul și Ioan Florea, și aci spre a ajunge la grație li se pun următoarele condiții pe cari le primesc, depun jurământul de fidelitate, și mai apoi îl depune întreg satul. Condițiile sunt:

1. Bârgăuanii să spună pe autorii principali și să extrădea literile protecționale primite dela Curuți.

Delegații declară că corifeii sunt: Șut Matei, Toma Bodica, Șut Todor, Burga Ioan, Popențe și Ruște Ioan, cari au dărâmat și devastat și pasul. Ar fi bine însă să se lase până ce, crezându-se în siguranță, vor întoarce la casele lor, căci unii dintre ei au fugit. Despre litere protecționale primite dela Curuți delegații nu știu nimic; poate să le posedă autorii, dela cari le vor cere.

2. Sub jurământ să fie extrădat tot ce a lăsat Csontos la Bârgăuani.

Deputații declară că Csontos n'a lăsat nimic în Bârgău.

3. Să se repare toate pagubele cauzate în Districtul Bistriții, conform specificărilor produse aparte în fiecare sat.

Bârgăuanii declară că vor repara toate pagubele cășunate de ei. Satele păgubite să compună specificările și să le dea Bârgăuanilor termin până la care acele să fie compensate. Dacă nu se va ținea terminul, atunci păgubiții să pârască la judecată pe făptuitori, cari împreună cu întreg satul vor răspunde pentru toate. Intre despăgubiți are să fie și sublocotenentul contumației (vâmiei).

4. Să se ofere garanție că satele păgubite nu vor mai fi aprinse de Bârgăuani, nu vor mai fi jăfuite, și peste tot nu se vor mai încerca ostilități împotriva acestui district.

Răspund: După ce au fost reprimiți sub protecția și mila împărătească, se și cuvine să nu mai practice ostilități contra districtului, și promit și joară că nu vor permite consătenilor să comită asemenea fapte. Dimpotrivă se obligă a prinde pe criminali și a-i extrăda judecăților spre pedepsire. Fără acest district, nici ei nu pot trăi.

5. Să rămâie pentru totdeauna credincioși Maiestății Sale și țării.

Intăresc cu jurământul fidelității.

6. Să se oblige a ținea în permanență gata armați 200 bărbați pentru urmărirea Curuților.

Răspund: Totdeauna vor fi gata de-a persecuta pe dușman.

7. Să se redea praful și gloanțele luate din pas.

Răspund: Ceice au nimicit pasul, vor scoate și vor renapoi munițiile luate.

8. Să nu lase să iasă nimeni din țară fără știrea comandantului, tricesimatorului și vameșului pasului.

Răspund: Da, da.

9. Să provadă pasul cu bărbați suficienți sub comanda sublocotenentului, până când vor fi dispuși păzitori stabili.

Răspund: Da, da. — Urmează semnăturile.

Cum zisesem, n'aveau nici o noimă toate accentuările fidelității față cu împăratul de către reprezentanții armatei imperiale și a Săsimii bistrițene, precum și promisiunile făcute de Români bângăuani; când generalii și comandanții Rabutin, Tige, Steinvillie ș. a. înșiși erau împresurați și amenințați în garnizoanele lor, iar Curuții se vedeau acum stăpâni peste cea mai mare parte a țării. Dimpotrivă chiar acum li se dedea compatrioților noștri sași prilejul cel mai bun să-și practice jongleria lor politică, care de altă dată le câștigase porecla de »prudenți și circumspecți«, de rândul acesta însă n'a mai fost în stare să-i scape nici pe ei de lovituri și pierderi.

Incepuse acum împresurarea veritabilă a cetății Bistriții de către Curuți, cari sub conducerea lui George Pongracz și alui Ladislau Balogh cutrierau împrejurimile orașului și primind continuu sucurs dela ortacii lor, țineau neîntrerupt în iritație pe orașenii cari se istoveau apărându-se din cetate. Această situație demoralizatoare dură luni de zile și se potență în luna Mai când Mihail Teleki, trădătorul Cetății de Piatră, apăru cu hordele sale în fața Bistriții și începu să bombardeze din greu orașul. Cronicile de atunci ne spun că acum începeau să treacă la dușman chiar și unii soldați din mica garnizoană împărătească, iar Maghiarii și Armenii aflători în oraș nu mai ezitau de a conspira cu rebelii.

Mai exact ne lămurește starea desnădăjduită memoriul datat din 16 Iunie 1704 și adresat »în numele centumvirilor și tuturor orașenilor Bistriții« de către senatorul »orator« Iakob Schankebank comandantului garnizoanei, maiorului baron Falkenheim, în care se expun acestea: Pe lângă toată supunerea omarială față de împărat, orașul nu va mai putea rezista dușmanului, din motivele că garnizoana e prea slabă, iar ajutorul promis nu sosește, Curuții se tot apropie, iar muniția și alimentele sunt pe sfârșite. Sașii sunt amenințați că — nerespectându-li-se privilegiile și imuni-

tățile — dușmanul le aprinde și nimicеște casele și avutul, apoi îi omoară cu cruzime. Cu un cuvânt Bistrițenii se văd nevoiți să se prepară pentru predare.

Capitularea și devine fapt în 27 Iunie 1704 când orașul predându-se Curuților, încheie cu aceștia un compromis semnat de contele Mihail Teleki, primarul I. Klein a Straussenburg, de senat, colegiul centumviral și de întreaga comunitate orășeană. În 15 puncte se statoresc condițiile pactului asigurându-se privilegiile orașului, care împreună cu *districtul și cu Rodna* se pun la dispoziția principelui Rákoczi.

Dar cu toate că mandatarii lui Rákoczi promet orășenilor și districtualilor că nu-i vor supune la nici o taxă coercitivă și că totdeauna îi vor trata cu considerare; imediat și încep rechizițiile de arme și muniții, de vite, care, alimente, furaj ș. a. apoi continuă *jăfuirea satelor și a minelor rodnene*. Zilnic populația chinuită ridică plânsori pe care nimeni nu vrea să le asculte, și zilnic se aplică nouă metode de a stoarce toată vloga din cei subjugăți. Un mare dosar formează numai comanda pe cari pentru fel de fel de lucruri corifeii curuți din toate părțile le trimeteau magistratului, și acesta amenințat cu cele mai barbare pedepse trebuia să le efectueze neamănat, cu ajutorul orășenilor și districtualilor. Afață de cetele curuțe cari steteau în oraș și ținut pe spinarea locuitorilor, mai vineau și petreceau pe aci timp mai îndelungat toți vătavii bandelor rebele cu femeile lor, dintre cari mai avan au săcătuit populația soțiile conților Pekri și Forgach. Laurențiu Pekri a fost cel mai mare și mai tiran hoț dintre toți Curuții, pe urmele cărui în întreg Ardealul a rămas numai sânge și prăpăd.

Atunci începuse Bistrița să facă datorii, împrumutând bani dela cine și de unde numai putea. Intre creditorii figurau diferite corporațiuni și instituții, o mulțime de boieri maghiari și alți bogătași cari le cereau și impuneau Bistrițenilor grele dobânzi. Capitalurile cu dobânzile au urcat cu timpul la sume foarte considerabile în acele vremuri. Pentru *satele românești din Valea Rodnei* precum și pentru ceilalți locuitori români din districtul săsesc al Bistriții, a avut faptul acesta urmări nefaste, pentru că magistratul orașului impunea Românilor grele contribuții în scopul

plătirii amintitelor dobânzi, pe motivul fictiv că »*depertinența valahă*« ca o parte anexată Bistriții încă trebuie să concureze la răfuirea datoriilor făcute de »stăpânii și patronii sași«. A fost o provară oribilă pentru sărmanii noștri Români, cari în chestia aceasta au trimis mai târziu nenumărate plânsori la guvernul ardelean și la curtea din Viena, dar toate fără rezultat căci Sașii aveau pretutindeni oameni cari le apărau interesele. Hărțuile în materia aceasta au ținut până la înființarea graniței nășăudene, când regimul militar a curmat chestia odioasă.

Sosise primăvara anului 1705 și poporația ținutului nostru încă tot gemea sub jugul Curuților. Murind în 5 Mai 1705 împăratul Leopold I, urmașul său Iosif I încercă pe cale pacinică să pună capăt rebeliunii, dar nereușind porni acum pentru sufcarea revoluției o armată mai mare sub comanda mareșalului conte Wilhelm Herbeville. Cu toate nădejtile ce se puteau pune în această expediție, Sașii bistrițeni pare să se fi împăcat cu dominația curuță și cu aspirațiile lui Rákoczi, căci chiar și primarul Johann Klein a Staussenburg petrecea acum mai mult în apropierea și în suita pretendentului rebel. Klein luă parte și în delegația staturilor ardeleni care-l chema pe Rákoczi să vină în Ardeal, cece o vedem din scrisoarea primarului datată în 23 Iunie din Eger (Erlau, Agria), în care le comunică Bistrițenilor cum a fost primit în audiență la »principele« Rakóczi.

De aci încolo Klein neconținut scrie și raportează magistratului și prietenilor săi despre toate ce vede, aude și experiază, și sunt caracteristice metamorfozele prin cari trec atât primarul cât și conaționalii săi bistrițeni în acele zile turburi.

Dar să vedem câteva scrisori adresate în vara anului 1705 Bistrițenilor în diferite chestii.

În 22 Iunie scrie din Iași principele Antioh Constantin Cantemir pentru niște cuie de șindrilă. Spune că a scris în chestia aceasta și generalului Pekri.

Din Cluj scrie de câtevaori jezuitul Pater Kapi Gabor ca Bistrițenii să-i trimită pe »zugarul« lor, căci Clujenii voesc să-i prezinte un chip principelui Rakoczi, la primire. Necăpătând răspuns, în sfârșit Kapi amenință că îi va denunța pe Sași generalului Forgach.

Urmează mai multe scrisori ale notarului și emisarului Andreas Zierner, care trimis de Bistrițeni în diferite afaceri, le scrie în 14 Iulie din Mediaș între altele acestea: »Trebue să se fabrice cu zor silitră, căci neglijenții sunt amenințați cu strangulare; e mare nevoie de praf, deoarece la Oșorheiu se lucrează febril la pive și mortiere. Săptămâna trecută ai noștri (Rakoczienii) au cucerit pasul Turnului roșu, urcând vr'o 100 dela Sebiș pe jos în munți și de acolo în spatele dușmanului (imperialii), pe care l-au distrus. Azi au adus încoace peste 40 prizonieri, iar »generalul« azi-mâne se va posta în Sibiu ca să observe mai bine pasul«. În scrisoarea din 21 Iulie Zierner scrie din Cluj: »Principele s'a ciocnit norocos între Földvár și Dunăre cu Kleckelsberg*) care avea 7000 sârbi și 5000 nemți. Aceștia au fost fugăriți și o mulțime dintre ei au pierit în Dunăre. Se așteaptă confirmarea. Am înțeles că primarul Klein se află încă în Eger. Azi pleacă de aci Teleki la principe. În 22 generalul Orosz Pál va prelua Gherla. Solnai care a ținut Mediașul până la predare, a fost decapitat în Blaj. Se va vedea cum îi va merge și lui Dioszegi în Gherla«.

În 25 Iulie scrie din Reghin consulul Daniel Zachariae împreună cu magistratul: »Ziua-noaptea suntem în nesiguranță în casele noastre. Suntem bănuți pentru scrisorile ce ni le trimiteți spre a fi expediate la Oșorheiu și Cluj. Să ne cruțați, căci altfel vom fi atacați din toate părțile«.

În 24 August scrie din Eger primarul Klein: »Iarăș se fac încercări de a se încheia pace. Szirmai a plecat din lagărul nostru la Viena«. Iar în altă scrisoare: »Principele a convocat o dietă generală la Rákos. »Păduchele« Pești György a fost aci la curte, dar n'a isprăvit nimic«.

*

În acel timp trupele lui Herbeville, conduse de generalii Glöckesberg, Schlick, Löwenburg și Croix bătură în mai multe locuri hordele rebelilor, iar după dezastrul acestor la Jibău imperialii ocupară Clujul. Schlick plecă apoi spre Sud ca să ia contact cu Răbutin, iar Glöckesberg cu Löwenburg luară calea spre Bistrița, unde împreună cu Curuții se găsea și o trupă franceză de vr'o 500 soldați sub comanda unui anume Bonafi.

*) Generalul Glöckesberg din armata lui Herbeville.

Ajungând la Șieu Odorheiu, generalul Dietrich de Klöckesberg le adresează în 23 Noemvrie Bistrițenilor o scrisoare în care îi somează să trimită imediat delegați cu cari să se consulte. După ce însă Bistrițenii nu grăbiau cu răspunsul, Glöckesberg în ziua proximă a doua oră somează pe magistrat să trimită în lagărul din Odorheiu doi senatori. Apoi mai adaugă că după ce probabil în oraș se mai găsesc unii Curuți, în amintirea jurământului de fidelitate făcut Maiestății Sale magistrației să rețină pe rebeli și să nu le extrădea eventuala lor avere mobilă. Dacă orașul și-ar uita însă de jurământ și s'ar lăsa să fie scos din minte de către puținii rebeli aflători acolo, ba mai mult, ar cuteza chiar să se opună; atunci el, generalul Glöckesberg, să aibă iertare în fața lui D-zeu și a lumii dacă cu tunurile și mortierele de cari dispune, va aprinde și nimici orașul, îl va pedepsi în modul cel mai aspru și-l va aduce la ascultarea datorită.

Sfârșitul fu că Curuții părăsiră în grabă orașul, apucând drumul *peste Năsăud spre Maramureș*, și în aceeași zi, adică în 25 Noemvrie, regimentele împărătești intrară în Bistrița, ocupând orașul și împrejurimile. Iar îndată în ziua proximă, în 26 Noemvrie și sosi documentul protecțional semnat în Cluj de contele de Herbeville, comandantul suprem al trupelor împărătești, în care document atât orașului Bistrița cât și satelor din districtul săsesc și din *cel românesc, citate toate cu numele*, li se asigură scutire de orice pedeapsă și impozit, dacă se vor supune împăratului.

Astfel vrând-nevrând Bistrița iarăși era a Austriacilor și ea intra în noul an 1700 cu pajura împărătească în spate. Dar par'că nu-i vinea să se bucure prea mult de schimbul stăpânilor, căci și imperialii, ca și Curuții, cu toate promisiunile și asigurările date, scoteau și storceau de pe oraș și ținut fără milă totul de ce aveau nevoie. Breslele meseriașilor, orășenii, particularii, sătenii din districte, cu toții se tânguiau că soldații împărătești le iau din case fără, de a-i întreba, toate uneltele, mobilele cerealele și rufele ba chiar și banii. Insuș primarul Klein pe care îl aflăm acum în Sighișoara în tabăra imperialilor, îi scrie indignat magistratului că »trebuie să înceteze odată hoțiile și jafurile soldaților lui Glöckesberg«.

Însă erau încă și alte cusururi cari le cauzau mari griji și multă frică orășenilor. Sus pomenitul Georg Eichler le scrie în 15 la-

nuarie 1706 din Sibiu Bistrițenilor sfătuindu-i »să întoarcă acum fața cu totul spre imperiali«, ceea ce le-o recomandă și colonelul Langlet, un vechiu prieten și binevoitor al orașenilor, care e agreat și binevăzut la comandantul general Rabutin. Apoi mai adaugă Eichler, că și lui i-au luat Curuții multe obiecte și au plecat cu mulți cai spre »Valahia«.

Tot atunci însă magistratul bistrițan primea dela furiosul Pekri o somație după alta să-i trimită contribuțiile datorite, amenințând că dacă Bistrițenii se lasă înșelați și nebuniți de Rabutin, atunci orașul merge spre peire sigură.

Pe lângă aceasta aproape zilnic îi soseau magistratului și alte știri neplăcute. Astfel la ordinul generalului Löwenburg ca să se adune armele dela toți locuitorii orașului și ai districtelor, în 25 Ianuarie judele și jurații din Rodna (Radnabánya) adresează magistratului o scrisoare în care, recomandându-se afecțiunei și protecției orașului, roagă să nu fie judecați aspru dacă la porunca dată nu pot să adune și predea toate armele sătenilor cari locuiesc foarte răsleți. Orașul să interviev la generalul Löwenburg ca acesta să le mai lase sătenilor câteva arme aci la confinii către Moldova și Maramureș, unde ei sunt continuu amenințați de animale sălbatice și de oameni răi și primejdioși.

De altă parte primarul Klein scrie în 19 Februarie din Sighișoara între altele despre »călăreții căror cu prilejul rechizițiilor le-a mers rău în Mocod«, și adaugă că orașul nu poartă vină, căci doar aceia au fost soldați imperiali. Apoi asigură că va ruga pe comandantul general să nu fie adunate toate armele din district. În 22 Februarie scrie Klein în chestia obiectelor și cerealelor de furnizat miliției și roagă pe magistrat ca »pentru D-zeu să observe strict poruncile și termenele«, căci altfel atât pentru el cât și pentru magistrat au să urmeze cele mai aspre și crudele pedepse. În 26 Februarie tot Klein scrie desperat că dogarii din Bistrița nu mai trimit carele cu butoaiele cerute, înainte de a fi plătite de miliție. Spune că e în cel mai mare pericol de a fi aspru pedepsit și de a cădea în disgrație. Tot atunci somează pe magistrat și guberniul într'o scrisoare semnată de Haller, Banffy, Nalaczi și Conrad, ca în interesul serviciului înalt să aducă toate jertfele posibile.

Încă nu erau scăpați de un rău și o plagă, când o nouă groază îi cuprindea pe Bistrițeni; adică în primăvara anului 1706 le soseau dela corifeii Curuților mereu ordine și amenințări, căci aceștia presimțiau și știau ce are să urmeze.

Fiindcă cea mai mare parte a trupelor imperiale plecă spre finea lui Iunie din oraș și împrejurime la Bonțida, unde se găsea și Rabutin cu multă oaste, iar în Bistrița rămase numai un mic detașament despre care Bistrițenii aveau informații că asemenea are se plece; senatorul Samuil Bedeus în numele magistratului adresă în 27 Iunie comandantului fostei garnizoane orășenești, maiorului Falkenheim — care încă plecase la Bonțida — o scrisoare de următorul conținut: »Dacă comandantul general nu-și va schimba hotărîrea de a retrage garnizoana, atunci orașul în fiecare clipită e amenințat cu nimicirea zidurilor și mulți orășeni vor părăsi localitatea și vor pribegi cine știe pe unde, fiind despoiați de tot avutul și nemai având nimic de pierdut afară de trup și viață. Numai hoți și haimanale cutreeră tot ținutul, încât om de treabă nu cutează să iasă nici până'n câmp«. După câteva zile Bedeus iarăș îi scrie baronului Falkenheim: »În Bistrița trăim între frică și nădejde. Rebelii vin în fiecare zi în districtul nostru și trec peste limitele statorite*). Ei duc cu sine vite, precum au făcut și Duminica trecută la amiazi, când sub conducerea lui Széki László au dus cai din herghelia de lângă oraș. Intenționează să ocupe și pasul Bârgăului, despre cecece a fost avizat și comandantul general, că adică ieri Balog Simon, Iro János și Széki László au fost în Bârgău«.

Primarul Klein înspăimântat de întorsătura ce o iau lucrurile, asemenea scrie în 4 Iulie din Sibiu, cu tâlc, că timpurile acele dau prilej hoților pentru fapte răutăcioase, pe cari odată D-zeu îi va înfrâna. Iar dela magistrat primește Klein în 15 Iulie răspunsul desperat că Bistrițenii trăesc zilele cele mai mizerabile și au sărăcit cu totul.

Și iată, la sfârșitul lui Iulie sosește ca un trăznet știrea că Rabutin a primit ordin să plece cu armatele din Ardeal la Cașovia. Acesta imediat și pleacă lăsând numai în câteva orașe ardelen

*) Se vede că exista o convenție secretă.

mici garnizoane. Detașamentul din Bistrița — probabil la ordinul comandantului general care nu voia să lase fortărețe intacte în mâinile Curuților — înainte de-a părăsi orașul spre a se atașa la trupele lui Rabutin, *distruge o parte din zidurile cetății și duce cu sine toate armele populației.*

Acum dar țara, și împreună cu aceasta și Bistrița rămâneau pradă Curuților cari sub comanda lui Pekri imediat și intrară în Ardeal, ocopând mai întâi Mediașul și Sighișoara. Iar 1 Septembrie — de sigur nu spre bucuria orașenilor — Mihail Teleki anunța din Coplean magistratului că generalul Laurențiu Pekri în curând are să vină cu 15.000 soldați pedestri și călări la Bistrița, deci să se îngrijească de locuințe, furaje, bani, cu un cuvânt de toate cele necesare. În 4 Septembrie apoi însuși Pekri se anunță și amenință orașul cu nimicire, dacă nu se va supune și nu va asculta poruncile sale. Ca un strigăt de cucuș, în 7 Septembrie Bistrițenii mai primesc dela un emisar știrea nu prea măgulitoare că Pekri cu prilejul ocupării Clujului a omorât 110 nemți imperiali, deci și orașul Bistrița să bage bine de seamă ce face.

Ingrozii să n'o pățească ca Clujenii, Sașii bistrițeni imediat adunară o mulțime de cadouri pentru nesațiosul și nemilosul general rebel, și i-le trimiseră cu senatorii Teuchert și Todt în lagărul dela Someșfalău, de unde aceștia scriu în 7 Decembrie că Pekri s'a arătat foarte grațios și a acceptat darurile trimise, apoi că soția generalului pleacă la Bistrița »în cvartir«, deci să-i caute o locuință bună și orașul să-i aranjeze o primire fastuoasă.

Deci Bistrița din nou era în mâinile lui Pekri care și grăbi să intre în 11 Septembrie în oraș cu hordele sale hămesite. Cea dintâi operă a acestui om destrăbălat fu ordinul ca să se continue cu distrugerea zidurilor orașului. Munca aceasta, pornită cum văzusem de imperiali, a durat până la începutul anului 1707.

În cursul acestui an ținutul nostru neconținut fu încălcat și jefuit de Curuți cari storceau de pe populația săsească și românească tot ce biata îi mai rămase. De altminteri în întreaga țară domnia mare mizerie cauzată de dezordinea generală și de plaga curuță.

Primarul Klein, care de atâtea ori fu nevoit să-și schimbe culoarea și acum se găsea în apropierea imperialilor în Sibiu,

scrie la începutul anului 1707 o scrisoare tânguitoare expunând că se află în cea mai deplorabilă situație și a stat chiar și închis, fiind implicat în chestia încurcată pecuniară încă nerezolvată între locotenent-colonel lentis și oraș. Spune că a îndurat nespuse suferințe și roagă pe magistrat să nu-l dea uitării.

Este interesantă scrisoarea pe care în 25 Septembrie o trimite din Zagra comisarul orășenesc Andreas Schoppelt noului primar Iohann Arlt (Arelt), ales în mod provizor de Bistrițeni, în absența lui I. Klein de Straussenburg. Acest Schoppelt scrie și raportează altminteri adesea *din satele districtului românesc, din Rebra mare, Rodna ș. a.*, delegat din partea magistratului să adune contribuții și alimente și să comunice diferite ordine.

În aceea scrisoare Schoppelt (Schoppelius) împărtășește că a primit dela George Pongrácz, curuțul transfug despre care a mai fost vorbă, următoarele știri: Din cauza operațiilor războinice ale Șvezilor în Silezia, generalul Starhemberg a întors acolo și Rabutin încă a primit ordin să plece în ajutor cu 4000 soldați. Se va vedea dacă se confirmă știrea. De altă parte Károlyi Sándor i-a scris lui Vass Daniel în chestia alimentării miliției împărțându-i că în 22 Septembrie va fi în Hunedoara. Apoi încă o știre: Un Agă turcesc a trecut prin Moldova spre a merge la regele Svediei, dar și-a exprimat dorința că mai întâi ar voi să întâlnească, în calitate de delegat turcesc, pe principele Fancisc Rakoczi. *Aceasta o confirmă și Popa Matei din Zagra care înainte cu 14 zile a fost în Moldova și l-a văzut cu ochii proprii pe acel Agă, turcesc, când a trecut pe acolo.*

E de notat că acel Popă Matei din Zagra de sigur a fost un om abil și iscusit, despre care mai adesea ori se face mențiune în documentele contiporane. Din actele bisericesti ale anilor 1705 și 1706*) știm că el fusese ales protopop al arhidiaconatului Năsăud, în care demnitate îl confirmase și Atanasie, arhiepiscopul legitim al Românilor uniți. Se vede însă că persoana popii Matei nu-i convenea pseudo-vlădicei Țirca, creatura banditului curuț Pekri, și astfel nici magistratul orașului Bistrița — care pe atunci își aroga dreptul de a se amesteca chiar și în afacerile bisericesti

*) Vezi »Arhiva Someșană« Nr. 1.

ale districtului nostru — nu voi să-l recunoască pe Matei, ci impuse cu forța cercului, ca protopop, pe popa Grigoraș din Mititei.

*

Generalul Rabutin, despre care în scrisoarea de sus se spunea că probabil va pleca din Ungăria de Nord în Silezia, întoarse însă în Septembrie 1707 pe neașteptate în Ardeal, și împreună cu generalul Tige, pe care îl lăsase să-l substituie acasă, bătu cumplit pe curuți în diferite locuri, așa că cele mai multe cete curuțe, împrăștiate și fugărite, însoțite de numeroase familii boierești maghiare revoluționare, trecură în Principatele române, în Turcia și Ungaria.

Din Bistrița încă plecară Curuții în ruptul capului — cum spun documentele arhivei capitulare — chiar în timpul culesului de vii, carând tot ce puteau duce și luând cu sine ca ostatici pe primarul Arelt și pe susamintitul comisar Schoppelt, care apucase să mai scrie în 2 Octombrie din Zagra protojudeului Mathias Werner, că la Gherla au sosit cete de Curuți ca să blocheze orașul.

În timp ce Curuții fugeau din ținutul nostru, în Bistrița intrau iarăș oștirile împărătești, acum în număr și mai mare, așa că la finea anului 1707 și la începutul lui 1708 aflăm în oraș, în comunele săsești și în satele românești din Valea Rodnei soldați din regimentele de infanterie Darmstadt, Cusani, Virmond, Heister, Thyrheim (Thürhaimb), apoi multă cavalerie și artilerie.

Ca să-și poată face oricine idee despre *contribuția satelor românești* din district la alimentarea acestor oștiri, extragem aci dintr'o listă pe 1708 că cu începere din 13 Noembrie 1707 până în 1 Ianuarie 1708 satele *Rebrișoara, Rebra mare, Vărarea, Feldru, Ilva, Leșu, Sângeorzul, Maieru și Rodna* au furnizat în magazia din Dumitra pentru un singur regiment de cuirasieri: 787 găleți de grâu, 2068 ovăs, 272 măji de carne și 216 care de fân.

Privitor la cele petrecute în Bistrița magistratul îi scrie în 8 Noembrie 1707 fostului primar Klein la Sibiu următoarele: »Dupăce D-zeu a îndreptat astfel afacerile împăratului, încât noi și de astădată *am scăpat de jugul maghiar* și iarăși ne putem recomanda guberniului țării și altor înalți patroni; ne luăm voie

să-ți adresăm aceste șiruri în nădejde că te afli bine. Vei fi auzit *cum au fost rase zidurile orașului* de către Curuții rebeli, cari ziduri însă acum iarăși au fost reparate de locotenent-colonelul Morundo, acelaș care începuse a le distruge, și spărturile au fost umplute cu palisade, la ceeace a lucrat nunumai districtul nostru, ci au ajutat *toate satele din împrejurime*. Inainte cu 8 zile am trimis delegați la comandantul general care i-a primit cu grație, și aceia și azi se află încă în lagărul de lângă Uriul de sus, unde vor sta până în ziua în care vor însoți pe Excelența Sa încoace la Bistrița, ceeace are să se întâmple în scurtă vreme. Am trimis scrisori de recomandaje și guberniului, juzilor regești și primarilor orașelor săsești«.

E de notat însă că zidurile Bistriții au fost reparate atunci de către Morundo numai în mod provizor, căci încă mulți ani după aceea se vorbește în acte despre zidurile cari tot mai zac în ruină.

Intre actele anului 1707 aflăm scrisoarea adresată în 19 Noembrie de către comitele săsesc Petrus Weber de Hermannsburg magistratului bistrițan, în care acela acceptă declarațiile de fidelitate ale Bistrițenilor față cu Maiestatea Sa. Spune că l-a întristat mult situația deplorabilă a sărmanei națiuni săsești sub opresiunea rebelilor și că se bucură mult de restabilirea aduse de armatele împărătești. Speră că declarația Bistrițenilor emană din inimă, deci va fi demnă de grația și protecția împăratului. E fapt că în timpul trecut unii dintre Bistrițeni s'au prea alipit de facțiunea Curuților și au pătat în mod rușinos națiunea săsească și în special orașul Bistrița. De aceea Bistrițenii cu atât mai mult trebuie să-și arate devotamentul ca prin aceasta să șteargă rușinea din trecut.

Cu mare bucurie și satisfacție scrie din Sibiu în 29 Noembrie și exprimarul Klein; dar îndată după aceea, în 20 Ianuarie 1708 iarăș lamentează că e bolnav, chinuit și sărman. Amintește de serviciile sale făcute orașului cu jertfe nespuse și roagă să i-se recunoască acelea. Cu alte vorbe să i-se dea ajutor bănesc.

În 23 Ianuarie 1708 din nou le scrie comitele Weber Bistrițenilor, că după ce prin absența îndelungă a fostului primar Klein generalul comandant privește ca vacant scaunul primarului bistrițan, acum orașenii să facă în toată regula o nouă alegere. Din partea

sa mai constată comitelele următoarele: In timpul trecut Bistrițenii au fost abătuți prin dușmanul rebel dela credința și lealitatea datorită împăratului, iar prin armele victorioase imperiale au fost readuși la stăpânul legal care așteaptă ca orașul să dea dovadă despre credința sa și să se oblige la lealitatea omagială de mai înainte. Deci in prezența generalului marchiz Cusani și a ofițerimii să depună jurământ omagial întreaga comunitate cum și oficianții satelor.

Interesantul formular al actului omagial și al jurământului pe care Bistrițenii aveau să-l depună — somați fiind la aceasta și de către membrii guvernului ardelean Banffy, Ștefan Haller, Samuil Conrad a Heydendorf, Petrus Weber a Hermannsburg și secretarul Ludovicus Nalaczi — era următorul:

»Eu N. N. jur pe Dumnezeu că dupăce în anii trecuți cea mai mare parte a regatului Ungariei și a principatului Transilvaniei a apucat arma împotriva domnitorului legal, a Maiestății Sale regelui Ungariei, s'a revoltat și a devenit necredincioasă; atât eu cât și întreg orașul — când acesta n'a putut să reziste mai mult dușmanului și a fost cucerit, iar pe rebelul Francisc Rakoczi în adunarea dela Bălgrad și în dieta dela Oșorheiu l-au instalat ca principe al Ardealului — am fost nevoiți să-l recunoaștem pe Rakoczi de domnitor. După ce însă prin armele glorioase ale Maiestății Sale dușmanul rebel a fost alungat, iar Maiestatea Sa e gata să primească pe oricine în grația sa; astfel și eu liber și de bunăvoie întorc în această grație, revoc și detest pe amintitul Francisc Rakoczi precum și alegerea și instalarea sa ca principe al Ardealului. Nu-l recunosc nici acum nici în viitor ca principe ori regent, ci recunosc singur pe Maiestatea Sa împăratul Iosif ca rege legitim al Ungariei, și promit că numai pe Maiestatea Sa și pe urmașii legitimi ai casei austriace îi voi privi ca regi ai Ungariei; voi fi supus și credincios guvernului Maiestății Sale, prieten prietenilor săi și dușman dușmanilor săi. Voi promova serviciul împărătesc-regesc după mîntea, putința și facultățile mele și nu mă voi lăsa abătut dela aceasta îndatorire jurată prin nimic în lume, nici prin bucurie ori suferințe, nici prin noroc ori nefericire și nici prin prietenie ori dușmănie. Cu dușmanii Maiestății Sale și cu rebelii nici acum nici în viitor nu vreau să am vre'o comunitate

ori să corespund cu ei; ci dimpotrivă, îndatăce voi auzi și experia ceva desavantajos ori dăunător pentru serviciul Maiestății Sale și pentru public, imediat voi descoperi faptul guberniului, autorităților și funcționarilor superiori ai națiunei săsești precum și magistratului orașenesc. Cu un cuvânt, în toate faptele mele și din toate puterile mele mă voi dovedi față cu Maiestatea Sa și urmașii săi credincios, ascultător și supus vazal până la sfârșitul vieții mele. Așa să-mi ajute Dumnezeu».

La avizul comitelui Weber ca Bistrițenii să-și aleagă nou primar, orașul îl alese pe Matia Werner, însă Klein rămase și pe mai departe delegat al orașului în Sibiu, de unde neîncetat raporta despre toate evenimentele și unde reprezenta toate cauzele orașului Bistrița. Acest bărbat care a lucrat și suferit mult pentru afacerile orașului său, în sfârșit în 1709 a fost recompensat de către împăratul care iertându-i ținuta dubie din timpul stăpânirii Curuților, i-a restituit averile confiscate; iar orașul din nou l-a ales primar, în care demnitate rămase până la moartea sa, în 1714.

Părea că acum după restabilirea dominației austriace orașul cu ținutul și mai cu seamă Sașii vor fi fericiți că au scăpat de urgia curuță. Dar dimpotrivă, neschimbându-se întru nimic metodele anterioare de rechiziție, bacșișuri și alte cusururi și dificultăți în raporturile cu miliția, plânsorile și acuzele de tot felul și din toate laturile nu mai conteneau. Ofițerii dela general până la ultimul sublocotenent erau obișnuiți să capete și să-și ia oriunde grătit cai, care, hamuri, stofe, încălțăminte, făină, zahăr, condimente, slănină, ouă și alte de toate; apoi pretindeau dela oraș și dela orașeni bani pe cari nu-i restituiau niciodată; iar soldații scoteau din casele și gospodăriile sătenilor cu forța totul de ce aveau trebuință. În condicele de socoteli ale orașului se găsesc multe zeci de pagini pline de cifre cari arată prestațiile numai în bani făcute miliției. Iși poate închipui omul ce pacoste era aceasta pe capul comercianților, meseriașilor și economilor după atâți ani de mizerii și suferințe, încât chiar și menționatul scriitor sas Fischer, uitând de toată precauțiunea și considerația cu care de altă dată vorbește despre împărat și soldații săi, de astă dată constată »că are toată înfățișarea ca și când miliția împărătească ar fi jăcmănit și prădat mai avan decât Rakoczienii«.

Despre stările de atunci ne oferă o mică icoană ceea ce cu data Bistrița în 23 Mai 1708 îi scrie preotul evanghelic Andreas Körner din Terpiu diaconului sibian Georg Kisch; adică: Preotul regimentului, Leonard Gerstenauer, a fost dus bolnav din locuință în spitalul Bistriții și în aceeași zi un soldat aprinse cu o pușcă-tură cvartirul locotenent-colonelului, care a ars împreună cu alte 3 case. Toți sinistrații au venit la curtea preotului Körner care cu mare chin (»mit meiner grossen Ruin«) a trebuit să-i găzduiască. Apoi soldații au furat și au dus cu sine calul negru al preotului, când au plecat la Baia mare. Din acest oraș adică fugiseră bătuți la vr'o 3000 Curuți, și pentru că orașul îi ocrotise pe aceștia, i-se impuse de către imperiali o contribuție de războiu de 20 mii taleri și orașenii au fost nevoiți să suferă de a fi și jăfuiți. Multe obiecte cărate de acolo au fost vândute pe piața Bistriții.

Despre rămășițe de ale Curuților cari se mai găseau răslețe ici-colea, ne relatează următoarele știri:

În 5 Iulie 1708 trimite generalul Graven, din lagărul dela Budac, o scrisoare magistratului în care între altele e menționat și locotenent-colonelul Peter Wobeser, după care s'a botezat șanțul construit de el pe muntele Cucureasa: *Wopser Schantze*, și la al cărui ordin în 15 Iunie se luase proces verbal cu doi hoți curuți, *prinși în Găureni* când voiau să fugă pe ascuns acasă. Aceștia depuseră că ei au fugit încă de mult din lagărul pe care o cetate de Curuți îl construise *lângă Vărarea*.

În 6 August magistratul bistrițan dete un salvconduct și o scrisoare de recomandare delegaților săi Andreas Zierner și Mihael Conrad de Heydendorf pe cari comandantul general baron Friedrich Kriegbaum pentru felurite afaceri orășenești îi luă și duse cu sine la Sibiu. De aci Heydendorf raportează în 21 August magistratului următoarele: »Dușmanul a cam dispărut, afară că nu departe de Turda, la Ceanul de Câmpie, a fost surprins Nyako cu 2000 călăreți. Cam 15 din ei au fost uciși, 6 prinși, iar ceilalți abia au putut scăpa cu viața. Károlyi a trecut prin munți peste Abrud, cu continuă frică. Nu se mai vede niciunul dintre ai săi, și chiar dacă are 30 mii de rebeli sub comanda sa, — alții vorbesc numai de 7000 — totuși pentru el e zădarnică orice între-

prindere. Mâne pleacă Excelența Sa comandantul general, împreună cu noi, în lagăr la Sebeș. Nu se poate ști unde are de gând dușmanul să invadeze din nou țara, dar va afla rezistență cuvenită și norocoasă din partea Excelenței Sale. Se confirmă învingerea raportată asupra Francezilor, iar Curuții numai puțin au fost crunt bătuți la Neutra. Sebeșul e distrus până la pământ și mizeria oamenilor nu se poate descrie, maicuseamă e grozav ce au pățit femeile. De aceea locuitorii din Mediaș se hotărîse mai bine să se apere până la ultimul om, decât să se expună la așa o mizerie și rușine, ceea ce generalul a și constatat cu laudă în fața noastră».

În 7 Septembrie Andreas Zierner din lagărul de lângă Gherla le scrie Bistrițenilor acestea: »Magistratul știe de sigur cum vagabonzii și hoții curuți se cară din țară și lasă numai prizonieri, precum văzusem în Dej, și cum fug în ruptul capului prin pasuri. Aceasta e pricina că armata noastră s'a împărțit în două: una sub comanda generalului Graven stă aci și va pleca spre Dej, iar cealaltă a plecat ieri în marș dela Apahida spre Turda, în frunte cu Excelența Sa generalul comandant, astfel că dușmanul nu va mai putea circula și neliniști».

În alte multe scrisori Zierner continuu raportează cum adună cereale pentru miliție, apoi carne, ouă ș. a. de prin comuile românești someșene.

Din anul 1708 avem un document¹⁾ important care ne privește de aproape și în care iarăși se face mențiune despre agilit și istețul *preot Matei din Zagra*. Este o scrisoare pe care în 27 Aprilie 1708 o adresează arhiepiscopul unit Atanasie primarului Mathias Werner din Bistrița expunând următoarele: În cursul răscoalei rakociene pseudo-vlădica Țirca, impus și susținut de generalul rebel Pekri, a jăfuit o mulțime de obiecte din biserica românească mitropolitană a Bălgradului, a destituit chiar și protopopi și i-a înlocuit cu alții răi, pe cari arhiepiscopul nu-i recunoaște. Așa s'a întâmplat și cu protopopul Matei din districtul Bistriței, care a venit la Sibiu și i-a descoperit Mitropolitului unde ține ascunse Țirca obiectele furate. Nefiind posibil altfel să le recapete, Atanasie roagă pe primarul Werner să dea ajutorul necesar proto-

¹⁾ Publicat de scriitorul acestor șiruri în „Revista istorică” Nr. 1—3, București 1923.

popului Matei ca să poată reclama acele obiecte și primarul să-l ia sub protecția sa pe acel *protopop legitim*.

Remarcabila scrisoare, în care protopopul Matei e recomandat protecției primarului bistrițan — cum arătasem la alt loc — nu chiar binevoitor față cu persoana protopopului, e semnată așa: »*Athanasius, archiepiscopus Valachorum*«.

Cum amintisem mai sus, în Ardeal se găseau acum numai grupuri mai mici de Curuți, deveniți veritabili hoți de codru, cari operau numai pe ascuns și în timp de noapte. Generalul Kriegbaum curățise toate orașele și cetățile de ei, așa că în țară începea să fie restabilită pacea și ordinea. În Ungaria mai continuară mișcările revoluționare rakocziene până la pacea dela Sătmar încheiată în 1711.

Evenimentele din anii ulteriori ai revoluției aparțin istoriei Ungariei și nu cad în cadrul expunerii prezente. Urmează însă aci încă câteva documente cari referindu-se la Bistrița și ținutul ei, încheie șirul grelelor încercări prin cari a trebuit să treacă populațiunea acestui colț de țară.

*

Din 1710 avem un act în care magistratul Bistriței expune »momentele« ce dovedesc că orașul Bistrița împreună cu districtul a suferit în timpul rebeliunii mai mult decât alte orașe și a fost ruinat, deci ar merita »o consolare specială«. Iată-l:

1. Deoarece Bistrița zace la confiniile ungare, așa sârmanul nostru oraș îndată dela început în lunile August, Septemvrie și Octomvrie 1703, când în țara Ardealului se știa încă puțin sau mai nimic despre dușman, a trebuit să sufere și experieze actele furioase și violente ale Curuților, căci în amintitele luni districtul nostru de nenumărate ori a fost jăfuit și sârmanii gospodari și-au pierdut toate averile mobile. După ce trupele dușmane pătrunseră în mare număr peste Baia mare, Sătmar și Cetatea de Piatră în țară, imediat ele luară cu forța în posesiune districtul nostru și ținură sârmanul nostru oraș închis cu o blocadă aprigă până în ziua Sf. Ioan 1704 alimentându-se numai din districtul nostru. Apoi ce să mai vorbim de imensa pagubă pe care au cauzat-o mahalalelor și satelor noastre prin pârjol și foc.

câte 3—4 regimente spre a observa pe duşman. Faptul acesta înseamnă o nespasă povară, dar fără îndoială trebuie purtată atât timp cât Dumnezeu ne dăruieşte pace.

*

În Mai 1710 Bistriţenii adresară împăratului o suplică în care se roagă pentru radiarea datoriilor către stat rămase din timpul Curuţilor. Rugarea o trimiseră prin comanda generală din Sibiu, de unde comandantul general interimal conte Montecuccoli în 14 Mai adresă în acea materie o scrisoare maistrului suprem al curţii vieneze, cotelui Leopold Trautson de Falkenstein. În scrisoare spune că oraşul Bistriţii în timpul rebeliunii a fost supt de Curuţi, aşa că anevoie se va putea în curând reface. De aceea oraşul trimite o rugare către împărat, pe care o înmânează cotelui Trautson deputatul naţiunii săseşti, dl Hosmann. Montecuccoli recomandă rugarea şi roagă pe Trautson să o prezente cu bunăvoinţă Maiestăţii Sale ca să aibă efectul dorit; pentru ceace îi va fi recunoscător nu numai oraşul ci şi el, Montecuccoli.

*

Primarul Johann Klein a Straussenburg predă în 17 August 1710 în castrul dela Bonţida comandantului general al Ardealului un memoriu în care, pe lângă cele înşirate în rugările anterioare, se mai zic următoarele:

Bistriţa a suferit nespus în anii trecuţi prin foc, încât o mare parte din oraş e pustiu şi copii de copii nu vor fi în stare să-l reclădească. Curuţii au jăfuit şi asuprit, iar în două rânduri ieşind din ţară cu fuga şi trecând peste Bistriţa, au dus cu sine toată averea mobilă a poporaţiei şi orăşenilor le-au luat cu forţa toţi banii de aur şi argint. Din pricina necontenitelor încortelări mese-riaşii nu şi-au putut vedea de afaceri şi agonisi alimente, ci au dat totul ostăşimii. Locuitorii districtului au avut extraordinar mult de suferit pe urma deselor invazii ale Curuţilor cari continuu îi jăfuiau. Chiar acum de curând tâlharii rebeli au pătruns în muţi şi au cărat cu sine spre Maramureş 142 cai, 164 vite cornute şi multe oi. Sărmanii noştri oameni nădăjduesc din an în an timpuri mai bune şi cu excepţia hainelor de pe trup jertfesc

câte 3—4 regimente spre a observa pe duşman. Faptul acesta înseamnă o nespusă povară, dar fără îndoială trebuie purtată atât timp cât Dumnezeu ne dăruieşte pace.

*

În Mai 1710 Bistriţenii adresară împăratului o suplică în care se roagă pentru radiarea datoriilor către stat rămase din timpul Curuţilor. Rugarea o trimiseră prin comanda generală din Sibiu, de unde comandantul general interimal conte Montecuccoli în 14 Mai adresă în acea materie o scrisoare maistrului suprem al curţii vieneze, conţelului Leopold Trautson de Falkenstein. În scrisoare spune că oraşul Bistriţii în timpul rebeliunii a fost supt de Curuţi, așa că anevoie se va putea în curând reface. De aceea oraşul trimite o rugare către împărat, pe care o înmânează conţelului Trautson deputatul naţiunii săseşti, dl Hosmann. Montecuccoli recomandă rugarea şi roagă pe Trautson să o prezente cu bunăvoinţă Maiestăţii Sale ca să aibă efectul dorit; pentru ceace îi va fi recunoscător nu numai oraşul ci şi el, Montecuccoli.

*

Primarul Johann Klein a Straussenburg predă în 17 August 1710 în castrul dela Bonţida comandantului general al Ardealului un memoriu în care, pe lângă cele înşirate în rugările anterioare, se mai zic următoarele:

Bistriţa a suferit nespus în anii trecuţi prin foc, încât o mare parte din oraş e pustiu şi copiii de copii nu vor fi în stare să-l reclădească. Curuţii au jăfuit şi asuprit, iar în două rânduri ieşind din ţară cu fuga şi trecând peste Bistriţa, au dus cu sine toată averea mobilă a poporaţiei şi orăşenilor le-au luat cu forţa toţi banii de aur şi argint. Din pricina neconţenitelor încortelări meseriaşii nu şi-au putut vedea de afaceri şi agonisi alimente, ci au dat totul ostăşimii. Locuitorii districtului au avut extraordinar mult de suferit pe urma deselor invazii ale Curuţilor cari continuu îi jăfuiau. Chiar acum de curând tâlharii rebeli au pătruns în muţi şi au cărat cu sine spre Maramureş 142 cai, 164 vite cornute şi multe oi. Sărmanii noştri oameni nădăjduesc din an în an timpuri mai bune şi cu excepţia hainelor de pe trup jertfesc

bucuros orice pentru promovarea cauzei împărătești. Dar pe calea aceasta ne cufundăm tot mai adânc în labirint, căci locuitorii cu greu pot plăti până în Septemvrie contribuțiile restante, iar în Noemvrie trebuie să înceapă cu plata nouălor impozite; ne mai vorbind de plata dobânzilor după capitalurile împrumutate dela diversi creditori maghiari. În situația aceasta desperată generalul e rugat să caute mijloace ca comunitatea să fi consolată și să poată reface orașul, iar atât orășenii cât și sătenii din împrejurime să poată fi conservați pentru serviciul înalt.

*

În 13 Noemvrie 1710 delegații Bistrițenilor aflători în Mediaș adresa ră autorităților superioare următoarele reclamații ale orașului Nösen (Bistrița):

1. Miliția nu acceptă mai mult furnizările așa cum era obiceiul să se facă înainte de invazia Curuților. Carnea o primește cântărită cu maja, însă pielea, limba ș. a. le înapoiază furnizorului. Fânul se prelua mai înainte cu carul, acum se cântăresc tot câte 300 funți vienezi, așa că se iau 2—3 care în loc de unul. Certele cu încortelările nu mai încetează, așa că țaranul nu capăta nici ceeace i-se acordă. Apoi călăreții aduc de tot prea mulți cai cu sine, pentru cari pretind furaj peste cantitatea reglementară.

2. Se comit multe excese la încortelări, căci soldații nu se mulțumesc cu locuința ci storc dela gazde făină, orz, ovăs, slănină, oțet ș. a. ceeace face mult la detașări atât de numeroase în oraș și district.

3. Comisarul de războiu Matiovski ar trebui să se convingă cum caii ofițerilor și ai regimentului consumă nespuse de multe paie; iar dacă gospodarii se plâng, atunci se expun la neplăceri. Se'ntâmplă că țaranii n'au nutreț pentru propriile lor vite, și totuș trebuie să plătească în aur porțiunea pe care sunt obligați s'o furnizeze miliției.

4. Comisariatul cere să i-se furnizeze anticipativ alimentele și furajele pentru cele 3 luni de iarnă Noemvrie-Ianuarie, iar dacă i-se duc cu ceva întârziere, nu le primește ci pretinde echivalentul în bani.

5. Deoarece comitatensii nu furnizează la timp alimentele cu

cari datoresc, iar soldații se despăgubesc din provizia sătenilor noștri, ar fi just să se repartizeze contribuțiile noastre cam mari pe șase luni, iar comitatensii să fie constrânși de a ținea termenele de furnizare.

6. Dupăce de 4 ani încoace este încortelată la noi atât de multă miliție care consumă primăvara cu cail o cantitate extraordinară de iarbă, ar fi cu cale să se ia în considerare acest fapt cu prilejul furnizării fânului.

7. Cuptoarele de copt pâne reclamă foarte multă muncă. O mulțime de oameni cară lemne, cereale, făină dela magazii la moară, apoi iarăș îndărăt la cântărit și preluare ș. a. cari lucrări le săvârșesc tot numai locuitorii noștri din oraș și district, deși la această muncă ar trebui să contribue întregă țara.

8. Incortelările pentru atâta miliție formează o povară care duce la ruină orașul și satele districtului nostru, dacă nu se vor constrânge la acea îndatorire și satele din comitatele învecinate.

9. Fără știrea și consensul orașului, miliția și-a săpat un heleșteu care consumă toată apa, așa că heleșteiele orașului n'au apă suficientă. Mai cu seamă cu începere din vara trecută domnește o astfel de secetă, încât heleșteiele noastre s'au ruinat, cauzându-se prin aceasta mare pagubă orașului.

10. Soldații întră în grădinile particulare și cară tot felul de fructe, cum s'a întâmplat și anul trecut când femeii de ale militarilor, pe titlul că se plimbă, au intrat călări și cu care prin grădini și vii cărând cu sine tot ce au putut duce.

11. Cu încortelări sunt adesea împovărați și magistrații precum și oficianții orășenești, cari din grația împăratului totdeauna erau scutiți de acele poveri.

12. Miliția sârbă și valahă sub comanda lui Geczi Sándor comite grave excese, soldații nu stau la cartierele lor ci călăresc în cete prin comitatutul Solnocului și aiurea, adună cu grămada animalele locuitorilor, ca și când ar fi vite cucerite dela dușman, apoi sau le vând sau lasă să le taie măcelarul german din oraș. Adesea cutează să meargă până în cercul Lăpușului pretextând atacarea dușmanului, însă ei nu-l atacă pe acesta ci cară boii, vacile, oile și cerealele țaranilor, cum s'a întâmplat înainte cu un

an, când dușmanul întărâtat s'a răzbunat apoi asupra țăranilor districtului nostru.

13. La regimente se găsesc o mulțime de meseriași cari cuprind atelierele tâgoveților noștri și le cară uneltele prin sate, așa că iau pânea din gura meseriașilor noștri incapabili de a contribui cu munca lor în folosul serviciului înalt și ajunși la mizerie împreună cu soțiile și copiii lor. Artileria de aci vrea să i-se facă gratuit toate lucrările și reparațiile.

14. O mare povară constituie și faptul că de câte ori iese iarna câte un detașament din oraș împotriva dușmanului, totdeauna pedestrima, prefăcută în călărime, ia spre scopul acesta caii orașenilor noștri. Dintre animalele acestea unele sunt pușcate, altele călărite de moarte, iar cele rămase în viață întorc atât de istovite, încât nu mai pot fi de nici un folos proprietarului orașan.

15. Pentru plăcerea proprie ofițerii iau cu forța la vânătoare țărani cari astfel pierd zile de muncă, și dacă aceia vânează cu câni atunci satele învecinate trebuie să hrănească câinii cu alimente adunate din mori, iar pe ofițeri trebuie să-i prevadă cu pâne suficientă și cu vin; ba mai mult, morarii sunt constrânși să le crească câinii în mori.

16. Fiecare comandant pretinde o servitoare pentru bucătărie; mai cu seamă căpitanilor le cară acele toată apa necesară și le prestează și alte servicii, prin ceace ofițerii își cruță pe proprii servitori străpătuind pe sărmanii noștri argați. Aceștia au primit în anul corent porunca să furnizeze chiar și untură pentru soldați și să le ungă încălțămintele.

17. Cea mai mare mizerie este că nicăiri în țară nu-i grămadită la un loc atâta miliție ca la noi, și soldățimea cere să i-se furnizeze toată carnea necesară. Doar încortelările nu se fac spre plăcerea noastră, ci spre binele obștesc.

18. Soldații nu sunt mulțamiți cu iarba ce li-se aduce vara pentru cai, ci ei călăresc înșiși prin câmp, ne ocupă livezile, își aduc iarbă acasă, împrăștiind pretutindeni prin oraș fân.

19. Dacă negustorii aduc pe piață: fier, sare, carne, miei, atunci soldații din toate aceste iau pentru sine 2-3 bucăți, iar dela vitele vândute și tăiate iau totdeauna limbile.

20. Adesea oraşenii noştri fără de nicio pricină sunt escortaţi la postul de pază, de unde nu scapă până ce nu plătesc sergentului plutonier câte un taler rhenan.

*

În anul 1711 toţi funcţionarii oraşului Sibiu şi ai naţiunii săseşti adresează împăratului o lungă suplică, din care — fiind de importanţă generală — se extrag următoarele:

În introducere se amintesc suferinţele naţiunii săseşti în timpul răscoalei rakociene, suprimarea, uzurparea şi primejduirea privilegiilor acordate Saşilor, până când în sfârşit armatele glorioase împărăteşti au reuşit să alunge pe duşman din ţară.

Precum atunci când Ardealul scăpat de jugul turcesc s'a restituit coroanei sfinte ungare şi guvernării austriace, sărmana naţiune săsească — în urma neîndreptăţirilor şi opresiunilor suferite din partea naţiunilor *negermane* transilvane şi cu disconsiderarea diplomelor şi decretelor privilegiale — într'atât a slăbit şi s'a diminuat, încât chiar la începutul rebeliunii abia rămase cu viaţa mizeră, şi totuşi a putut să se plângă tronului, împăratului Leopold, primind dela acesta uneori mângâiere; tot aşa şi acum restabilită fiind ordinea, Saşii cu vechea lor fidelitate se îndreaptă către monarhul Iosif I, fiul lui Leopold, şi imploară dela el mântuire şi conservare.

La aşezarea Saşilor în Ardeal s'au avut în vedere interesele săseşti congruente cu cele ale regilor ungari, din care motiv li s'a acordat Saşilor dreptul de a-şi ridica cetăţi cari să servească pentru asigurarea dominaţiei regale. Conform devizei »Ad retinendam coronam«, aflătoare şi azi pe steaguri şi sigile, Saşii totdeauna au fost scutiţi de opresiunile magnaţilor şi ale altor înalte personaje prin regentul ţării, dacă nu cumva acesta era un tiran notoriu ca Gabriel Bathori. La rândul său naţiunea săsească întotdeauna a nutrit şi păstrat ascultare şi devotament faţă cu stăpânitorul ţării, mai cu seamă cu prilejul revoluţiilor pornite în patrie, aşa:

1. Când Ioan Zapolya în 1526 a pornit rebeliune împotriva regelui ungar Ferdinand I şi durând războiul timp de 30 ani, Sibiu în 1556 a fost silit să recunoască pe Ioan II ca principe domnitor;

2. Când Ardealul a fost cedat de către Sigismund Bathori împăratului Rudolf II, stând din 1600—1606 sub guvernarea comandantului general George Basta, și apoi prin tratatul de pace l-a căpătat Ștefan Bocskay dela împăratul;

3. În sfârșit când în 1687 Ardealul din nou a fost încorporat la coroana ungară.

În toate timpurile Sașii au dovedit credință nestrămutată către casa domnitoare legală austriacă, de și sub dominația uzurpată a principilor maghiari a avut mult de suferit. De aceea și mareșalul conte Rabutin a extrădat atestat privitor la ținuta exemplară a Sașilor.

Acum națiunea săsească ridică următoarele plânsori:

1. Sașii totdeauna, dar mai ales în timpul din urmă au fost desconsiderați de către Maghiari când se hotăria în chestii administrative, judiciare, contribuționale și de încartirui.

2. Fundul regesc privelegiat întotdeauna a avut mult de suferit, mai cu seamă însă în timpul revoluțiilor a fost considerabil diminuat și supuși sași au ajuns să fie iobagi ai unor domni maghiari.

Deci sașii roagă pe împăratul să dea ordin comandantului general ardelean, ca ei să fie conservați în drepturile posedate și să nu fie oprimați, ci admiși la conducerea țării; apoi să fie restabilit vechiul fond regesc restituindu-i-se părțile ocupate și uzurpate de rebeli.

Mai de parte expun următoarele rugăminți:

1. Deoarece o parte dintre Sași a rămas totdeauna credincioasă casei domnitoare, iar cealaltă numai forțată s'a supus dușmanului dar în taină a ținut la dominația austriacă; așa națiunea săsească să-și recapete toate privelegiile, libertățile și drepturile posedate și asigurate mai'nainte.

2. Conform decretului din 24 Mai 1693 a împăratului Leopold, atât în guvernul țării cât și la tabla regească Sașii să aibă câte trei reprezentanți; apoi orice chestie judiciară a Sașilor să se pertracteze la universitatea săsească și să nu treacă la tabla țării.

3. Să fie anulate Aprobatele și Compilatele precum și alte legi cari în cursul timpului s'au creat fără știrea și învoirea Sașilor și li s'au impus în mod ilegal.

4. După ce Sașii numai cu privilegiile lor s'au putut conserva curați și neamestecați cu alte națiuni negermane, așa monarhul să nu permită ca în teritoriul și orașele săsești Maghiarii *ori alte națiuni eschise dela privilegiu* să poată cumpăra case și moșii.

5. Fiindcă mai ales în timpul stăpânirii turcești s'au așezat în satele și orașele săsești indivizi străini ca Greci, Armeni, Sârbi ș. a. iar aceștia cu familiile lor au prestat biruri unor magnați; ei acum să fie avizați ca atât în chestii contribuționale cât și în cele procesuale să se supună magistratelor săsești din respectivele orașe și ținuturi.

6. Deoarece națiunea săsească a fost foarte apăsată de către Maghiari prin distribuirea neproportională a poverilor publice și s'a cufundat în datorii de peste două milioane fiorini, iar creditorii maghiari prin rebeliune au devenit infideli și nevrednici de grația domnitorului; așa Sașii roagă să fie anulate toate datoriile lor către rebelii maghiari și să fie scutiți de această iobăgire a sângelui german, căci și așa creditorii au beneficiat mulți ani de uzure și dobânzi încassate în mod ilegal, reprimindu-și astfel capitalul înzecit.

7. În timpul rebeliunii ceata dușmanilor și-a dovedit crudelitatea timp de peste doi ani exclusiv pe teritor săsesc, cruțând comitatele locuite de maghiari și Secui. Cei mai marcanți rebeli au jefuit multe mii de vite, au cărat de prin gospodării tot felul de mobile și unelte, au ruinat economia timp de 3 ani, au stors de pe locuitori multe mii de fiorini și imensă cantitate de cereale, au nimicit și ars multe sate și au masacrat mulți oameni. Pagubele sunt nedescriptibile și nu se pot compensa cu multe milioane, așa spre pildă cu excepția alor 2—3 sate întreg districtul sibian și azi zace în cenușă. Deci Sașii roagă ca pentru toate pierderile să primească compensare și mai cu seamă nenorocitul Sibiu să fie despăgubit din bunurile Maghiarilor rebeli.

8. Ridică plânsoare împotriva creditorilor maghiari, cari numai în timpul din urmă se mulțumesc cu nemiluite dobânzi de 10% iar mai'nainte storceau cu mult mai mult în bani, alimente, muncă ș. a. și n'aveau nicio milă față cu Sașii cari încă înainte de rebeliune aveau o datorie națională de peste 2 milioane.

9. Sunt între creditori și de acei cari n'au luat parte la revoluție și căror trebuie să li-se replătească sumele împrumutate. Fiind însă națiunea săsească acum într'o stare de tot mizeră, roagă să i-se acorde un moratoriu mai lung cu dobânzi de 5—6%.

10. Mai departe roagă națiunea să fie scutită pe viitor de plata dijmelor fiscale.

11. Tot așa să fie scutită de pretențiile magaziiilor provinciale.

12. Dupăce Sașii au întemeiat cetăți și pentru aceasta au căpătat privilegiul de-a purta negoț și a fi scutiți de vămi, dreptul acesta să fie acum restabilit și să li-se denege Grecilor și altor străini cari lucrează în paguba Sașilor.

13. În satele în cari mai'nainte au lucrat numai meseriași sași, s'au vârit acum alți escroci și derbedei. Acestor să li-se interzică meseria și să li-se ia uneltele.

14. Precum în trecut, așa și în viitor Sașii să beneficieze de »Saliu minutorum« (saramură și sare mărunță).

15. Teritorul numit Ladamos, pe care timp de peste 100 ani l-a posedat neștirbit satul Slimnic (Stolzenburg) aparținitor la Sibiu, și care acum e teritor de ceartă cu nemeșii maghiari Bethlen Ferencz, Szt. Pali Ferencz și fiii acestui dintre cari unul a fost corifeu rebel, să fie restituit satului Slimnic, dupăce și așa a avut nespus de suferit în timpul revoluției.

16. Să fie anulate pretențiile funcționarilor maghiari pe titlu de salarii.

17. Mulți Sași cari în timpul rebeliunii au fost păgubiți de către hoți maghiari, să aibă acum dreptul de a pretinde despăgubiri și satisfacție.

18. Sibiul bântuit de rebelii maghiari să fie întrucâtva despăgubit cu conferirea vămii din pasul Turnului roșu.

19. Pentru diferitele și nenumăratele furnizări la ărmată, orașul Sibiu să capete despăgubire din fondul creat din bunurile confiscate dela rebeli sau din alt fond al statului. Tot asemenea să fie compensat și magistratul pentru ostenele sale.

20. Rachiul produs de Sași să nu fie impozitat.

Pe urma mizeriei și prăpădului cășunate de hordele Curuților în timp de atâți ani, trebuia să se ivească ca o consecință firească și molimi. Astfel încă în 1709 se semnală primele cazuri de *ciumă*, care în anii următori se lăți peste întreagă țara secerând viața multor mii de oameni. În Bistrița a izbucnit boala îngrozitoare în Septemvrie 1712 în locuința unui Armean și a molipsit 11 familii armenesti; apoi s'au îmbolnăvit și alți orășeni, așa că în total au murit 121 persoane, între cari și câțiva servitori români. Faptul acesta a dat prilej magistratului orășenesc să scoată în câteva zile pe toți armenii, 231 la număr, din oraș. Cu toate protestările episcopului armean *Auxentie Virzirescul* (Oxendius Virzirescu) la curtea din Viena, precum și acuzele ridicate împotriva Sașilor bistrițeni, cari altfel erau sprijiniți în demersul lor și de autoritățile militare, Armenii au fost forțați să ia lumea în cap și cei mai mulți dintre ei s'au stabilit în Gherla.

*

Merită să se facă aci mențiune încă despre un remarcabil episod din 1713, însemnat într'o scrisoare din acel an. Andreas Körner, preotul din Terpiu despre care a mai fost vorba, adresează în 16 Martie 1713 o scrisoare tot diaconului Georg Kisch din Sibiu, în care după expunerea unor chestii familiare adaugă încă aceste șiruri:

Mai raportez că un locotenent-colonel împreună cu alți doi ofițeri șvedieni *au sosit din Bender la noi în Dumitra*, și ei relatează că împăratul turcesc — cu gând bun ori rău, se va vedea ulterior — a lăsat să fie scos și dus regele Șvediei din Bender și a împrăștiat armata ce o avuse acesta la sine. Eu însumi am vorbit cu acel locotenent-colonel la hotarul din Dumitra.

Se știe că viteazul rege svedian Carol XII după lupta sa nenorocită cu Rușii, la Pultava în 8 Iulie 1709, a trecut peste Bug și și-a stabilit lagărul în Bender în Basarabia, unde — cu puține intervale — a stat până în 1713. Voind să-l scoată de acolo cu forța, Turcii i-au asaltat lagărul cu câteva mii de ieniceri. Carol se apăra ca un leu, cu 300 ofițeri și soldați ce i-au mai rămas, dar în sfârșit fu prins și dus la Demotica lângă Adria-

nopol, de unde în Noemvrie 1714 plecă călare pe ascuns în patria sa. În calea aventuroasă către Svedia trecu și prin Ardeal, poposind scurt timp în Sibiu.

*

În 1713 zăceau încă în ruină zidurile orașului și multe alte case din Bistrița, de aceea magistratul roaga în 30 Mai pe comandantul general baron Ștefan Steinville să se îndure a le mijloci orașenilor ajutor bănesc, ca să poată plăti din datorii și din dobânzile cari îi copleșesc.

*

Amintisem la alt loc că satele românești din Valea Rodnei au suferit mult pe urma datoriilor contractate de oraș în timpul Curuților. Spre a împăca pe creditori, Sașii bistrițeni adesea le puneau acelor la dispoziție brațele de muncă ale românilor someșeni. Astfel în 10 Iulie 1721 primarul Georg Gütsch, delegat în dieta țării, le scrie din Sibiu senatorilor bistrițeni »să trimită din satele *Rebra Mare și din Sângeorz* muncitorii necesari creditorului Orban Elek din Frata«.

Dar munca oneroasă într'atât istovise pe sărmanii Români încât cu prilejul dietei din 1725 delegații Bistrițenilor rugau pe cârmuitorii țării să impună orașului contribuții mai moderate, deoarece din cauza mizeriei »*Valahii din cari mai cu seamă constă vidicul*« sunt nevoiți să ia lumea în cap.

*

La ordinul guberniului transilvan în 1 Noemvrie 1726 magistratul Bistriței expunea starea orașului și districtului astfel :

1. Cu începere din anul 1680 orașul și districtul au fost impuse cu biruri extraordinar de mari, așa că Bistrița a fost nevoită să împrumute sume considerabile spre a putea sta față diverselor contribuții. A luat împrumut în bani dar și în cereale pe cari creditorii mai apoi deasemenea le-au calculat în bani, așa că spre pildă singur contele Bethlen Miklós ridică pretenție de 15.000 fl. Suma capitalurilor împreună cu dobânzile au urcat cu timpul la 150.000 fl. și continuu urcă în mod fabulos, încât devin imposibile de replătit și noi rămânem pe veci robi.

2. Mai multă pacoste a adus asupra Bistriții anul 1698 când orașul a fost pustiit de un foc mare, în urma căruia și azi stau goale uliți întregi, iar dela unele uliți abia numai numele au rămas în memoria oamenilor.

3. Revoluția Curuților a apăsat întreagă țara, dar îndeosebi a lovit acest oraș și vidicul său. Fără de-a aminti nenumeratele jafuri, ajunge să expunem că în 1705 — când au intrat prin șanțurile Jibăului armatele imperiale sub comanda generalului Herbeville — o mare parte din armata austriacă a tăbărit în vecinătatea noastră și fără de nicio considerație s'a alimentat și prevăzut cu toate cele necesare pentru subsistență, numai și numai din vidicul nostru. După liniștirea țării n'a urmat pentru noi nicio despăgubire a multor contribuții și cheltuieli avute, ci dimpotrivă peste iarnă s'au dislocat în vidicul nostru patru regimente cari ne-au consumat banii, grâul vinul, vitelē și ne-au luat caii, cauzându-ne pagube imense.

4. Tot în anul 1705 ni s'au luat pentru lagărul Curuților dela Beclean 43 care și 258 vite, prin ceace s'au ruinat foarte mulți gospodari, neputându-și lucra pământurile.

5. În timpul revoluției generalul curuț Pekri Lörincz a stors din vidic contribuțiile numai în aur și argint, pe când în circulație erau numai bani de aramă.

6. În diferitele magazii am furnizat foarte mult grâu, despre care avem chitanțe până la suma de 50.000 fl. Despoiați de toate alimentele, mulți dintre sărmanii noștri contribuabili au fost nevoiți să treacă în Moldova, unde se află și azi, iar vidicul în mare parte a rămas pustiu.

7. Fiind zidurile cetății noastre dărâmate, cu mari cheltuieli și cu muncă prestată ani de zile de către toți vidicanii noștri, în paguba economiei și fără de niciun ajutor străin, ele au fost restaurate nu numai în folosul nostru ci pentru folosul public.

8. Ca o pedeapsă a lui Dumnezeu a mai năvălit apoi asupra vidicului și păgânimea (Tătarii 1717), arzând și distrugând 23 sate chiar atunci când economii își culeseră cerealele de pe câmp. Apoi ce a suferit atunci orașul, mahalalele și măierșițele, fără de-a primi pentru pierderi vr'o despăgubire!

9. Câte n'au comis Tătarii, vr'o 15.000 la număr, stând mai

multe zile în Rodna și prefăcând în cenușă agoniseala sărmanilor locuitori. Indată după aceea a urmat apoi nespūsă scumpete și foamete (1718—1719), în care timp poporația disperată a emigrat la Moldova și alte părți lăsând din nou goală o mare parte a vidicului.

10. Ușor se poate convinge oricine la ce stare mizeră a ajuns orașul și districtul în urma acestor nenorociri. De aceea este cu atât mai dureros ca într'o astfel de situație orașul și vidicul să dea contribuții și încă și bacșișuri miliției, care fără milă stoarce de pe locuitori bani și alimente.

Nu mai amintim și alte cauze ale ruinării orașului, pe urma cărora au suferit multe localități din patrie.

*

Ca un ultim ecou al celor întâmplare cu 20 ani în urmă, merită să se menționeze aci un incident, la aparență neimportant însă caracteristic în felul său.

E vorba despre un ordin gubernial din 15 Iunie 1733 prin care, în înțelesul rescriptului împărătesc d. d. Viena 6 Martie, magistratul bistrițan e somat să dea informații despre un anume Peter Nainitz care cere un dar pentru următoarele fapte: Când generalul Rabutin era împresurat în Sibiu de către Curuți, Nainitz în două rânduri a dus cu mare pericol în oraș provizii și 200 cai. Tot atunci Rabutin îl trimise pe Nainitz cu scrisori, prin Moldova și Polonia, la generalul Heister care chiar bătuse pe rebelii maghiari la Trencin, împărțându-i acestuia că este împresurat de Curuți, cari stau să năvălească în Sibiu. Iar când generalul Virmond a venit la Jibău și a bătut pe Rakoczi, atunci Nainitz travestit ca preot a călăuzit infanteria împărătească prin pasul cel mai sigur, încât aceasta n'a suferit nicio pierdere.

Un important document din secolul XV

Iulian Marțian

Nordestul Ardealului cu bazinul Someșului-mare, dela Beclean în sus, nu este amintit în documente din timpuri anterioare anului 1241.

Prima localitate despre care se face mențiune ca existentă în aceasta regiune pe timpul năvălirii Mongolilor este bogatul sat al Teutonilor Rodna¹⁾ a cărui restituire pe seama reginei Ungariei o cere papa Urban IV, la anul 1264, — împreună cu cea a altor trei sate și a unor terenuri din acest ținut — cu motivarea că bunurile acestea au aparținut întotdeauna, diu timpuri imemorabile reginelor Ungariei²⁾.

Este foarte probabil, că pe acele vremuri satul Rodna împreună cu teritorul ce-i aparținea, adică cele 10 sate dela Mocod în sus, în urma perturbațiunilor provenite prin invazia Mongolilor, ajunseră sub stăpânirea castrului regal Dobâca, care posedă din timpuri anterioare o întinsă moșie în imediata vecinătate a văii de sus a Someșului cu satele Fata, Pecina și Țaga³⁾.

Intâmplându-se această reclamațiune papală în epoca de refa-

¹⁾ M. Rogerii Miserabile carmen. c. 20.

²⁾ Hurmuzaki E. Documente privitoare la istoria Românilor V. I. București 1887 p. 319.

³⁾ Arhiva Someșană. Năsăud 1926 Nr. 4 p. 12.

cere a țării, adică în cursul anilor cari urmează imediat după retragerea Mongolilor, ea intră în cadrele acelor demersuri cari au fost ordonate de către autoritățile de guvernament în scopul aranjării raporturilor de proprietăți imobiliare.

Vom putea înregistra de asemenea în această categorie și proximalul act de interes public de pe această vale care este donația țării Năsăudului pe seama cutărui comite Hazos, din anul 1269, de către ducele Ștefan al Ardealului, cu observația că această țară era încă tot goală și lipsită de locuitori¹⁾.

În fine, tot în cadrele măsurilor de refacere ale țării din acest period cade și ridicarea de fortificații și castre la locuri potrivite în scopul ocrotirii populației și siguranței statului²⁾. Deci în consecința acestei preocupări se vede a se fi refăcut vechiul castru al Rodnei, care căzuse în ruină³⁾.

Urmează acum un restimp din decursul cărui nu avem nici o știre de interes general despre acest colț de țară, cu excepția unei scurte mențiuni despre o inundație catastrofală întâmplată în a doua jumătate a secolului al XIV-lea⁴⁾.

Abia după un secol apare proximalul document din anul 1440 în care conventul din Mănăștureni spune că regina Elisabeta a dăruit castrul deșert, respective locul castrului distrus din Rodna împreună cu cele 10 sate părăsite și lipsite de locuitori pe seama lui Mihai Jakch comitele Secuilor⁵⁾.

Ultimul document de care ne vom ocupa cu această ocazie se găsește în colecția Iosif Kemény a muzeului ardelean din Cluj, și este de importanță privitor la ținutul nostru, precum și referitor la o serie de sate situate în regiunea de jos a Someșului. Una a treia parte din cuprinsul acestui document a fost publicată în »Revista istorică« București 1925 Nr. 7—9 cu multe greșeli de cetire, iar un facsimile a acestui document a apărut în biblioteca institutului de istorie națională din Cluj în anul 1928.

Având în vedere importanța datelor și a feliuritelor indica-

1) Hurmuzaki op. cit. p. 321.

2) Fejer G. Codex diplomaticus Hungariae. Budae 1829 IV. 2374. A. 1256.

3) Arhiva someșană. Năsăud 1926 Nr. 4, p. 45.

4) Arhiva someșană. Năsăud 1924 Nr. 1, p. 19.

5) Hurmuzaki op. cit. V. I. 2, p. 669.

țiuni cari sunt cuprinse în textul acestui document din o epocă săracă în știri despre regiunea noastră, dăm în cele ce urmează: cuprinsul textului original în întregime, cu excepția părților deteriorate din original, traducerea acestuia în românește precum și reproducerea documentului original în facsimile.

*

Regie Maiestati Conventus Monasterii beate Marie virginis de Kolosmonostra Domino filio virginis gloriose perpetua cum fidelitate. Noverit vestra Maiestas, quod cum nos reverentia, qua decuit, receptis literis magnifici viri Ladislai de Paloch; iudicis Curiae vestre adjudicatoriis et occupatoriis meram formam deliberationis sue in se exprimentibus, pro parte Nicolai filii Stephani de Kemer contra Georgium et quondam Ladislaum filios Iohannis Jakch de Kwssal, emanatis, nobisque amicabiliter directis, juxta earundem continentiam, amicabilibus petitionibus suis gratum prebentem consensum, una cum Ladislao de Rapolth, homine vestro regio, literis in eisdem inter alios nominatim conscripto, de Curia vestra regia ad id specialiter transmissio, nostrum hominem, videlicet religiosum virum, fratrem Bartholomeum sacerdotem, socium nostrum conventualem, ad contenta earundem literarum dicti iudicis Curie vestre regie fideliter peragenda, nostro pro testimonio transmissis fide dignum. Idem tandem exinde ad nos reversi, nobis concorditer retulerunt, quod ipsi, feria secunda proxima post festum beati Briccii episcopi et confessoris novissime preterita ad faciem possessionis Radna et suarum pertinentiarum, prelibatos Georgium et quondam Ladislaum, filios quondam Iohannis Jakch proprie et precise contingentium, vicinis et commetaneis earundem universis convocatis et presentibus accedentes, primo in dicta possessione Radna duas sessiones iobagionales, in quibus Iohannes Gereb et Nicolaus Parvus residerent, tres partes quarte partis tributi in eadem exigi consueti, ac tres partes quarte partis aurifodine, necnon tres partes jurispatronatus ecclesie beate Marie virginis, in eadem constructe, ac simul cum tribus partibus turris seu castelli in eadem habiti, et cum tribus partibus dicte quarte partis fluvii Radna, terras arabiles ad sex aratra usualia, prata ad octo falcastra usualia, ac fluvii Aranijas. Item in possessione Maijor quinque sessiones iobagionales, in quibus Bwda Waijvoda, Georgius Ch... et alter Georgius, necnon Michael et alter Michael Fodor habitarent, terras arabiles ad octo aratra usualia, prata ad viginti quinque falcastra, necnon tres partes quarte partis fluvii Aranijaspathaka, tres partes quarte partis molendini, in eodem fluvio desuperpellentis unius rote temporibus estivalibus et iema-

libus semper decurrentis, et capellam ligneam. Item in possessione Zenthgergh tres sessiones iobagionales, in quibus Iohannes Chonka et Iwl et Lythwaij residerent, capellam ligneam ac fluvios Zamus et Karmanija ibidem fluentes terras arabilles ad quator aratra usualia, prata vero ed trigintaduo falcastra usualia. Item in possessione Rebrew duas sessiones iobagionales in quibus Iohannes et Negh commorarent, terras arabiles ad tria, aratra usualia, prata vero ad vigintiquinoue falcastra usualia. Item in possessione Nijrmezew unam sessionem iobagionalem, in qua Iwan habitaret, terras arabiles ad duo aratra usualia, prata vero ad viginti falcastra usualia, fluvios Zamus et Feldrev. Item in possessione Nazad quator sessiones iobagionales, in quibus Iwasko Magnus, Ladislau Dijak, Philippus Michael manerent et unam desertam, item terras arabiles ad sedecim aratra usualia, fenilia ad vigintiquique falcastra usualia, item unum molendium in fluvio Nogzamus subtus volvens tempore iemali et estivali semper decurrens, capellam ligneam cum sepultura, ac fluvium Zamos. Item in possessione Thelch quator sessiones iobagionales, in quibus Bozarad, Dragmer, Golija ac Iohannes residerent, necnon fluvium Zalwa ac molendinum in eodem fluvio Zalwa decurrens, subtuspellens, terras arabiles ad sex aratra usualia, prata vero ad trigintaduo falcastra usualia. Item in possessione Zagor terras arabiles ad duo aratra usualia, fenilia ad quator falcastra usualia, tres partes quarte partis fluvii Zeples, ac molendini in eadem decurrentis subtuspellentis. Item in possessione Zalwa tres sessiones iobagionales, in quibus Petrus Koch a Demetrius et I... residerent, tres partes quarte partis tributi in eadem exigi consueti, terras arabiles ad octo aratra usualia, prata vero ad ... falcastra usualia, ac fluvii Zalwa, in eadem fluentis. Item in possessione Makoth tres sessiones iobagionales in quibus ... terras arabiles ad sedecim aratra usualia, fenilia ad ... falcastra usualia, ac unum molendinum fulonicum vulgo Derezkelew, unum molendinum ineadem fluvio Makoth ... item silvas glandinosas et dolabrosas ac alpes ad ... galos mensuere, visu considerando sufficere extimasset. Quas simul cum iudicialiis portionibus iuxta continentias literarum prefati domini iudicis Curie vestre sententionalium, exinde confectarum, cum omnibus utilitatibus et pertinentiis quibuslibet exclusisque portionibus, filiorum, filiarum, fratrum et connationis dictorum Grogii et Ladislai Jakch hominum at aliorum quorumlibet de eisdem prelibato Nicolao de Kemer, partis scilicet adverse manibus, tamdiu donec perhos, quorum redemptiones earum competenter ab ipso redimerentur, statuissent possidendans, contradictione prefatorum filiorum Jakch et aliorum quorumlibet non obstante. Tandem in festo beati Petri apostoli sequenti in poses-

sione Kwssal quinque sessiones jobagionales in quibus relicta Thome Zekeres, Akws Bijro, Valentinus Azalos, Andreas Suttur residerent, terras arabiles ad viginti quinque aratra usualia, prata vero ad vigintiseptem falcastra, silvam glandinosam et dolabrosam ad ... aratra usualia, promontoria vinearum ad tria aratra usualia, ecclesiam lapideam cum una turris et cimiterio, fontem gurgentem unum, et claustrum ordinis sancti Francisci in honore omnium sanctorum ibidem constructum reperissent, ubi Georgius filius Iohannis Jakch, tam portiones judicarias, quam partis adverse occupare non permisisset, egregia autem domina relicta Ladislai filii predicti Iohannis Jakch portionem partis adverse occupare permisisset, sed quia de portione iudiciaria retulisset, quod quia super portionibus iudicariis gratiam haberet, ideo occupare non permetteret. Item in possessione Erked unam sessionem, in qua Martinus Zijlagzeg habitat, terras arabiles ad trigintaduo aratra usualia, prata similiter ad trigintaduo falcastra usualia, promontoria vinearum ad quatuor aratra usualia, capellam ligneam cum cimiterio, silvam glandinosam ad duo aratra usualia. Item in possessione Gerchen unam sessionem, in qua Martinus Bor resideret, capellam ligneam cum cimiterio, terras arabiles ad octo aratra, prata ad sex falcastra usualia, fontes gurgentes duos, promontoria vinearum ad duo aratra cum medio. Item in possessione Ad terras arabiles ad quadraginta aratra usualia, prata ad triginta octo falcastra usualia, ecclesiam lapideam cum cimiterio. Item in possessione Debrend duas sessiones jobagionales in quibus Benedictus ... et Albertus Thoth habitarent item tres partes quarte partis tributi in eadem exigi consueti, terras arabiles ad viginti aratra usualia fenilia ad viginti unius falcastra usualia, fontes gurgentes tres, promontoria vinearum ... terrarum arabilium. Item in possessione Kwczon unam sessionem in qua Iohannes Woncza habitaret et duas desertas, capellam ligneam cum sepultura, terras arabiles ad quatuor aratra usualia, prata ad decem falcastra usualia. Item in possessione Maijgrad terras arabiles ad sex aratra usualia, prata ad octo falcastra usualia. Item in possessione Paptheleke unam sessionem, in qua Iohannes Korman habitaret, terras arabiles ad duo aratra usualia, prata ad quatuor falcastra usualia, capellam ligneam cum cimiterio. Item in possessione Bered terras arabiles ad quatuor aratra usualia, prata ad tria falcastra. Item in possessione Aran Mezew terras arabiles ad tria aratra usualia, prata similiter tria falcastra. Item in possessione Kossol terras arabiles ad octo aratra usualia, prata ad viginti quinque falcastra usualia. Item in possessione Nogzeg unam sessionem in qua Iohannes Kando resideret, terras arabiles ad duo aratra, prata ad tria falcastra. Item in possessione Zephlak unam sessionem in qua Damianus Som maneret, item tres

partes quarte partis molendinorum duorum in fluvio Nogzamus devolventium, super naves stantium, semper decurentium, terras arabiles ad sex aratra, prata similiter ad sex falcastra, nemora ad unum aratrum usualia, ecclesiam lapideam cum cimiterio, promontoria vinearum ad unum aratrum. Item in possessione Horwath unam sessionem in qua Iohannes Feijes resideret, terras arabiles ad septem aratra, fenilia ad octo falcastra usualia, fontes gurgentes duos, rubeta ad unum aratrum. Item in possessione Arani-jasalia terras arabiles ad tria aratra, fenilia ad quator falcastra usualia. Item in possessione Sijlelmed unam sessionem, in qua Gregorius Molnar resideret, item tres partes quarte partis tributi in eadem exigi consueti, terras arabiles ad tria aratra, fenilia ad duo falcastra usualia. Item in possessione Bwshaza duas sessiones in quibus Laurentius Zabws, Petrus filius Demetrii resideret, terras arabiles ad ... aratra, fenilia ad sedecim falcastra usualia, capellam ligneam cum cimiterio, promontoria vinearum ad tria aratra usualia. Item in possessione ... terras arabiles ad ... aratra, fenilia ad quique falcastra usualia. Item in possessione ... terras arabiles ad quator aratra, fenilia ad quique falcastra usualia, capellam ligneam cum cimiteria. Item in poseessione ... sessiones jobagionales in quibus relicta Valentini Baak et Paulus ... residerent capellam ligneam cum p... et cimiterio, terras arabiles ad trigintaduo aratra fenilia ad ... falcastra usualia. Item in possessione Ghergh-teleke unam sessionem in qua Georgius Borzas resideret, capellam ligneam cum cimiterio, terras arabiles ad quator aratra fenilia ad tria falcastra usualia. Item in possessione Apa unam sessionem, in qua Sorban habitaret, terras arabiles ad quator aratra, fenilia ad tria falcastra usualia et unam desertam, silvam glandinosam et dolabrosam ad sexingenta aratra usualia. Item in possessione Paphfalw terras arabiles ad tria aratra usualia, fenilia ad quator falcastra usualia et capellam ligneam cum cimiterio. Item in possessione Belijne unam sessionem in qua Stephanus Wjske maneret, terras arabiles ad quator aratra, fenilia ad tria falcastra usualia. Item in possessione Bijkos unam sessionem in qua Iohannes Boslos habitaret, terras arabiles ad tria aratra, fenilia ad quator falcastra usualia, capellam ligneam cum sepultura. Item in possessione Warcza terras arabiles ad quator aratra usualia, fenilia ad tria falcastra usualia item silvam glandinosam et dolabrosam ad duo milia aratra usualia. Item in possessione Bene terras arabiles ad sex aratra, fenilia ad duodecim falcastra usualia, item unum molendinum in fluvio Borzowa, duarum rotarum, semper decurens et subtus devolvens, necnon silvam permissoriam ad duo aratra, promontoria vinearum ad octo aratra usualia, ecclesiam lapideam cum cimiterio. Item in possessione Kowazo duas ses-

siones jobagionales, terras arabiles ad quator aratra, fenilia ad sex falcastra usualia, ecclesiam lapideam cum cimiterio, promontoria vinearum ad quator aratra usualia, item molendinum in fluvio Bozowa duarum rotarum subtus pellens et semper decurrens, ac tributa in eadem exigi consuetum, silvam glandinosam et dolabrosam ad duo aratra, et rubeta similiter ad duo aratra usualia. Item in possessione Almas unam sessionem, terras arabiles ad duo aratra fenilia ad tria falcastra usualia, silvam glandinosam et dolabrosam ad quator aratra usualia, item fluvium Almas, capellam ligneam cum cimiterio. Item in possessione Nogmusaj terras arabiles ad sex aratra, prata ad octo falcastra, promontoria vinearum ad sex aratra usualia, ecclesiam lapideam cum cimiterio. Item in possessione Kijsmusaj terras arabiles ad sex aratra fenilia ad octo falcastra usualia, ecclesiam lapideam cum cimiterio, promontoria vinearum ad quator aratra usualia. Item in possessione Kason quinque sessiones jobagionales, terras arabiles ad tria aratra, fenilia ad sex falcastra usualia, ecclesiam lapideam cum cimiterio, item duas capellas, unam ligneam at alteram lapideam sine cimiteriis, promontoria vinearum ad sex aratra usualia, item unum molendinum in fluvio Zernije duarum rotarum semper decurrens, silvam glandinosam ad tria aratra usualia, unum fontem gurgentem. Item in possessione Zernije duas sessiones jobagionales, terras arabiles ad tria aratra, prata vero ad tria falcastra usualia, silvam glandinosam et dolabrosam ad duo aratra usualia, ecclesiam lapideam cum cimiterio. Item in possessione Wijfalw duas sessiones jobagionales terras arabiles ad duo aratra usualia, prata ad unum falcastrum, capellam ligneam cum cimiterio invenissent.

Quas prout visu considerare potuissent ad totales et integrales utilitates prescripto ... propter non divisionam earundem, ut prenotatur, sufficere extimassent. Quas quidem portiones possessionarias memoratus Georgius filius quondam Iohannis Jakch nec ad portionem judicariam dumtaxat, occupare et prenotato Nicolao de Kemer statuere non permisissent.

Datum feria secunda proxima post festum beate Lucie virginis et martirijs. Anno Domini millesimo quadringente simo quinquagesimo.

*

Capitulul mănăstirei fericitei fecioare Maria din Mănăstureni (Kolosmonostra) vecinic credincios spre slava dumnezeiescului fiu al fecioarei, către Maiestatea Sa regească.

Veți binevoi a cunoaște Maiestatea Voastră, că am primit cu respectul cuvenit adresa Magnificului jude al țării, Ladislau de Paloch, privitoare la sentința aclusă și la dreptul de intrare în

posesiune, adresă care cuprinde în sine întreaga formă a desbaterii. Această adresă a fost eliberată în favorul lui Nicolae fiul lui Ștefan de Komer și împotriva lui Gheorghe și a defunctului Ladislau, fiii lui Ioan Jakch de Kwssal și adresată prietenește nouă. Conform conținutului adresei rezultă aceeași tendință de bunăînțelegere cași cea din petițiile lor amicale.

Odată cu Ladislau de Rapolt omul Vostru regesc amintit cu numele printre alții în aceeași adresă, trimis anume în acest scop de tribunalul Vostru regesc, noi am trimis pentru dovada noastră pe omul nostru vrednic de încredere și adânc religios, preotul călugăr Bartolomeu membru cu noi în același capitolu. Acest delegat al nostru avea să se conformeze întru toate celor cuprinse în adresa menționatului jude al țării.

Cei doi delegați înapoindu-se la noi, ne-au raportat în același fel, că a doua zi imediat după sărbătoarea fericitului episcop și confesor Briccius s'au prezentat la fața locului și au chemat pe toți vecinii și megieșii posesiunii Rodna și a ținutului ei, aparținătoare suscitațiilor Gheorghe și fericitului în domnul Ladislau, fiii defunctului Ioan Jakch. Mai întâi am stabilit în posesiunea Rodna două moșii iobagiale stăpânite de Ștefan Gereb și Nicolae Parvus. Am prețuit apoi din vedere trei părți din una a patra parte din impozitul încassat pe acea posesiune, trei părți din a patra parte din mina de aur, trei părți din dreptul de patronat al bisericii fericitei fecioare Maria, clădite pe aceeași moșie, dimpreună cu trei părți din una a patra parte din turnul și castelul din același loc și cu trei părți din una a patra parte a părâului Rodna. A rezultat pământ arător de șase jugere, iar livezi în întindere de opt fălci, ca și pe râul Anieș.

În posesiunea Maieru am găsit cinci sesiuni iobagiale în cari locuia vovodul Bwda, Gheorghe Ch... și un alt Gheorghe, apoi Mihail și un alt Mihail Fodor. În acest teritoriu se află pământ arător de opt jugere, livezi de 25 fălci, pe urmă trei părți din una a patra parte din râul Anieș, trei părți din una a patra parte din moara în cupe, care macină cu o singură roată vara și iarna și se află în același râu; și o capelă de lemn.

În posesiunea Sângeorz erau trei sesiuni iobagiale stăpânite de Ioan Chonka, de Iwl și Lythway, și o capelă de lemn. Pe aci

curg râul Someș și pârâul Karamanija. Pământ arător de patru jugere, livezi de 32 fălci.

În posesiunea Rebra două sesiuni iobagiale, unde locuiau Ioan și Negh, cu pământ arător de trei jugere și cu livezi de 25 fălci.

În posesiunea Feldru Nirmezew o sesiune iobagială în care locuia Iwan, cu pământ arător de două jugere și cu livezi de 20 fălci. Râuri Someșul și Feldrul.

În posesiunea Năsăud patru sesiuni iobagiale, stăpânite de Iwasco Magnus, Ladislau Dijak și Filip Mihail, una era fără stăpâni. Pământ arător 16 jugere, livezi de 25 fălci. Apoi o moară cu penă pe râul Someș care macină iarna și vara: o capelă de lemn cu cimitir și râul Someș.

În posesiunea Telci patru sesiuni iobagiale, conduse de Bozarad, Dragmer, Golija și Ioan. Râul Salva cu moară cu penă pe el; pământ arător de două jugere, livezi de patru fălci: trei din una a patra parte din pârâul Țibleș și din moara cu penă.

În posesiunea Salva trei sesiuni iobagiale stăpânite de Petre Koch, Dumitru și I... trei din una a patra parte din impozitul încasat din acestea posesiuni; pământ arător de opt jugere, livezi în întindere de... și râul Salva.

În posesiunea Mocod trei sesiuni iobagiale unde... pământ arător de 16 jugere, fânaț de... fălci, o piuă-dârste și o moară pe râul Mocod... pe urmă păduri bogate în ghindă și lemne de cioplit; și munți...

Toate aceste împreună cu porțiunile stabilite judecătorește conform adresei susamintitului jude al țării precum și împreună cu toate utensilele și apartinențele lor au fost predate ca zalog lui Nicolae de Kemer, exceptând porțiunile fiilor, fiicelor, fraților și rudelor lui Gheorghe și Ladislau Jakch cu dreptul însă de a putea fi răscumpărate de cei competenți. Impotriva acestei hotărâri nu s'a ridicat nici un protest din partea fiilor lui Jakch și altora.

La sărbătoarea Sf. apostol Petru am găsit în posesiunea Kwssal cinci sesiuni iobagiale, în cari locuiau Toma Zekeres, Akws Bijro, Valentin Azalos, Andrei Suttur; pământ arător de 25 jugere, livezi de 27 fălci; apoi o pădure bogată în ghindă și lemne de cioplit de... jugere; tret podgorii, o biserică de piatră

cu un turn și cimitir, un izvor de apă și o mănăstire a ordinului Sf. Francisc, clădită acolo în onoarea tuturor sfinților. Aci Gheorghe fiul lui Ioan Jakch n'a permis să se ia în stăpânire nici porțiunile date prin judecătorie, nici cele ale părții contrare. Distinsa soție însă rămasă după Ladislau, fiul susnumitului Ioan Jakch a îngăduit să fie ocupate porțiunile părții contrare, dar fiindcă au luat și din porțiunile fixate de judecătorie și nu s'au mulțumit cu decizia adusă, și-a retractat această îngăduință.

În posesiunea Erked am găsit o sesiune, în care locuia Martin Zijlagzeg: pământ arător 32 jugere, livezi de asemenea de 32 fălci, patru podgorii, o capelă de lemn cu cimitir, o pădure de două jugere cu ghindă.

În posesiunea Gerchen o sesiune în care stătea Martin Bor, o capelă de lemn cu cimitir, pământ arător de opt jugere, livezi de șase fălci, două izvoare cu apă, două podgorii.

În posesiunea Ad pământ arător de 40 jugere, livezi de 38 fălci, o biserică de piatră cu cimitir.

În posesiunea Debrend două sesiuni iobagiale stăpânite de Benedict... și Albert Thoth: trei părți din una a patra parte din impozitul încasat de pe aceste posesiuni, pământ arător de două jugere, fânaș de 28 fălci, trei izvoare de apă, podgorii...

În posesiunea Kwczo o sesiune condusă de Ioan Woncza și două puști, o capelă de lemn cu cimitir, pământ arător de 5 jugere, livezi de 10 fălci.

În posesiunea Maygrad pământ arător de șase jugere, livezi de opt fălci.

În posesiunea Paptheleke o sesiune în care locuia Ioan Korman, pământ arător de două jugere, livezi de patru fălci, o capelă de lemn cu cimitir.

În posesiunea Bered pământ arător de patru jugere, livezi de trei fălci.

În posesiunea Aran Mezew pământ arător de trei jugere, livezi de asemenea de trei fălci.

În posesiunea Kossol pământ arător de opt jugere, livezi de 25 fălci.

În posesiunea Nogzeg o sesiune în care locuia Ioan Kando cu pământ arător de două jugere și cu livezi de trei fălci.

In posesiunea Zephlak o sesiune în care stătea Damian Som; cu trei părți din una a patra parte din cele două mori depe râul Someșul-mare, așezate pe luntri; pământ arător de șase jugere, livezi de șase fălci, pădure pe o întindere de un juger, o biserică de piatră cu cimitir, podgorie de un juger.

In posesiunea Horvath o sesiune sub conducerea lui Ioan Feijes cu pământ arător de șapte jugere, fânaț de opt fălci, două izvoare de apă, crânguri pe o întindere de un juger.

In posesiunea Aranijasalija pământ arător de trei jugere, fânaț de patru fălci.

In posesiunea Sijlemed o sesiune în care locuia Grigore Molnar; trei părți din una a patra parte din impozitul obicinuit a se încasa depe această posesiune; pământ arător de trei jugere, fânaț de două fălci.

In posesiunea Bwshaza două sesiuni în cari locuia Laurențiu Zabws și Petre fiul lui Dumitru; pământ arător de ... jugere, fânaț de 16 fălci, o capelă de lemn cu cimitir, podgorii pe o întindere de trei jugere.

In posesiunea ... pământ arător de ... jugere, fânați de cinci fălci.

In posesiunea ... pământ arător de patru jugere, fânaț de cinci fălci, o capelă de lemn cu cimitir.

In posesiunea ... sesiuni iobagiale, în care locuiește soția rămasă după Valentin Baak și Paul ... o capelă de lemn cu ... și cimitir; pământ arător de 32 jugere, fânaț de ... fălci, podgorii pe o întindere de patru jugere.

In posesiunea Gergtheleke o sesiune în care stă Gheorghe Borzas, o capelă de lemn cu cimitir, pământ arător de patru jugere, fânaț de trei fălci.

In posesiunea Apa o sesiune în care locuia Sorban, pământ arător de patru jugere, fânați de trei fălci; o sesiune pustie, o pădure de ghindă și lemn de foc pe o întindere de 60 de jugere.

In posesiunea Paphfalu pământ arător de trei jugere, fânaț de patru fălci și o capelă de lemn cu cimitir.

In posesiunea Belijne o sesiune în care sta Stefan Wijske, pământ arător de patru jugere, fânaț de trei fălci.

In posesiunea Bijkos o sesiune în care locuiește Ioan Bos-

A. S., 17, P. 55, 1933

Piuăle și piuăritul în Valea Zăgrii

Iuliu Morariu

Așezarea văii și piuăritul

Din șoseaua care vine din Bucovina peste Rotunda și trecând pela Năsăud merge către Dej, în comuna Mocod se desprinde o creangă formând drumul ce urmărește Valea Zăgrii¹⁾, însoțindu-o prin comunele Zagra și Poienile Zăgrii până în Suplaiu, iar de aci urcând, până în izvoarele muntelui Țibleș. Valea își adună apele de pe versantul sudic al Țibleșului, sporindu-le prin o serie de păraie mai mici, cari ies de printre dealuri și se varsă în ea. Călătorului care intră în această vale, în timpul toamnei un sgomot ritmic, ciudat, îi atrage atențiunea. Este sgomotul înfundat în pământ, a unei străvechi ramuri de activitate umană, încadrată în industria casnică a prelucrării lânii. Sunt sunetele de ciocane a *piuălor* sau *pivelor*²⁾, purtate de apă și așezate de obicei într'o groapă săpată în pământ.

În această vale instalația poartă numele de *piuă*, iar industria în legătură cu ea, *piuărit*. Cel care o posedă, proprietarul, sau cel

¹⁾ Valea Zăgrii din jud. Năsăud se mai numește și valea Țibleșului și chiar Valea Țibleșelului, în mod greșit. Pentru a nu se confunda, cu Țibleșelul, care-i este un afluent, ce-și adună apele din dealurile de sub Țibleș și pentru că numele de V. Țibleșului se mai dă unui izvor ce se varsă în apa Lăpușului vom întrebuința numele de Valea Zăgrii, întrebuințat și de localnici.

²⁾ Vom întrebuința termenul local de *piuă*, căci acel de *pive* este întrebuințat în unele comune din jud. Someș. Local „*piuă*“ se pronunță cu „p“ miuiat așa încât în comunele Zagra și Poieni se pronunță „*pciuă*“ cu „p“ aspirat.

În posesiunea Wijfalu două sesiuni iobagiale cu pământ arător de două jugere, livezi de o falce, o capelă de lemn cu cimitir.

Toate aceste posesiuni, după cum am putut constata din vedere, sunt de ajuns pentru toate trebuințele și nevoile, cum s'a amintit și mai înainte, fiindcă nu s'au divizat. Numitul Gheorghe fiul defunctului Ioan Jakch n'a permis ca și aceste parcele de moșii să fie ocupate, nici la parcelele stabilite prin judecătorie, nici la cele ale partidei contrare, nici să se adjudece susnumitului Nicolau de Kemer.

Dat în ziua a doua imediat după sărbătoarea fericitei fecioare Lucia și la ziua mucenicilor, în anul 1450.

A. S., 17, No. 17, 1933

Piuăle și piuăritul în Valea Zăgrii

Iuliu Morariu

Așezarea văii și piuăritul

Din șoseaua care vine din Bucovina peste Rotunda și trecând pela Năsăud merge către Dej, în comuna Mocod se desprinde o creangă formând drumul ce urmărește Valea Zăgrii¹⁾, însoțindu-o prin comunele Zagra și Poienile Zăgrii până în Suplaiu, iar de aci urcând, până în isoarele muntelui Țibleș. Valea își adună apele de pe versantul sudic al Țibleșului, sporindu-le prin o serie de păraie mai mici, cari ies de printre dealuri și se varsă în ea. Călătorului care intră în această vale, în timpul toamnei un sgomot ritmic, ciudat, îi atrage atențiunea. Este sgomotul înfundat în pământ, a unei străvechi ramuri de activitate umană, încadrată în industria casnică a prelucrării lânii. Sunt sunetele de ciocane a *piuălor* sau *pivelor*²⁾, purtate de apă și așezate de obicei într'o groapă săpată în pământ.

În această vale instalația poartă numele de *piuă*, iar industria în legătură cu ea, *piuărit*. Cel care o posedă, proprietarul, sau cel

¹⁾ Valea Zăgrii din jud. Năsăud se mai numește și valea Țibleșului și chiar Valea Țibleșelului, în mod greșit. Pentru a nu se confunda, cu Țibleșelul, care-i este un afluent, ce-și adună apele din dealurile de sub Țibleș și pentru că numele de V. Țibleșului se mai dă unui isvor ce se varsă în apa Lăpușului vom întrebuința numele de Valea Zăgrii, întrebuințat și de localnici.

²⁾ Vom întrebuința termenul local de *piuă*, căci acel de *pive* este întrebuințat în unele comune din jud. Someș. Local „*piuă*” se pronunță cu „*p*” mișcat așa încât în comunele Zagra și Poieni se pronunță „*pciuă*” cu „*p*” aspirat.

care se ocupă cu piuăritul se numește *piuar*. Materialul prelucrat se numește *pănură*, putând fi de culoare sură și atunci i-se zice *pănură de sumane*, ori de culoare albă și atunci i-se zice *pănură de cioareci*. Lucrarea ce o îndeplinesc piuăle se numește *piuat*.

Necesitatea de a avea fiecare piuă câte o cădere de apă le-a făcut să se înșiruiască dela gura văii (confluența ei cu Someșul), din comuna Mocod până la Poienile Zăgrii, în lungul apei, pe distanță de vre-o 15 km. Lunca joasă, cu zăvoaiele și »prundurile« ei aluvionare, este prielnică așezării piuălor. Căderea văii (inclinarea liniei de adunare a apelor), fiind de circa 1 m la 65 m sau 15 m la 1 km distanță, a permis să se facă căderi de apă cari să servească piuăle, măbind forța motrică, prin compensarea debitului mic, cu căderea dela o înălțime mai mare.

Asupra debitului văii avem determinările făcute de către inginerul Viczián Ede¹⁾ la 17 Septemvrie 1900, în comuna Mocod la 2 km depărtare dela confluența cu Someșul. Rezultatele obținute arată un debit de 0·11 m³ pe secundă, iar viteza medie de 0·10 m pe secundă. Iată pentru comparație debitul și viteza câtorva din văile noastre, ce se varsă în Someș și mai posed piuă.

Valea	Distanța la care sau făcut determinările în Km dela confluența	Debitul în m ³ /sec.	Viteza medie în m/sec.
Zăgrii	2	0·11	0·10
Sălăuța	6	0·06	0·23
Rebra	0·5	0·76	0·76
Ilvei	4	0·39	0·21
Cormaia	3·3	0·32	0·26
Anieș	7·7	0·82	0·49

Debitul mic a fost cauza desvoltării tipului de piuă cu sistemul de roți hidraulice la cari apa să cadă deasupra roții, provocând învârtirea în sensul curgerii apei.

Între comuna Poienile Zăgrii și Suplai nu sunt piuă din cauza ridicării luncii, prin apropierea teraselor de albie, precum și din cauza distanței prea mari față de regiunile din cari se prelucră pănura, așa încât cele vre-o 2 perechi de piuă din Suplai

¹⁾ Viczián Ede: »Magyarország vizierői«. Budapest 1905.

piuază numai pentru trebuințele locale. Pe de altă parte țărmii înalți sunt nepotriviți săpării de canale și amenajării cascadei necesare.

Cele mai multe piuă, se găsesc în afară de comune, chiar mori găsindu-se alături de ele. Așa sunt cele 2 mori în hotarul comunei Zagra, situate aproape de limita cu hotarul Mocodului, în cătunul, care de aci și-a luat numele de »La Mori«, (în Zagra, în Mocod i-se zice »Pe Vale«), numit în derâdere și »Cajba«¹⁾ (după dl N. Drăganu Cașva, »Toponimie și istorie«).

Prezența acestor mori și a piuălor aci, tradiția²⁾ o atribuie unui ordin vechi. Ordinul interzicea stabilirea morilor și a piuălor în comune, iar cele existente trebuiau scoase, pentru că zăgazarile cari conduc apa în canal, o stăvilesc prezentând pericole în timpul inundațiilor. În baza acestui ordin, toate piuăle și morile au fost scoase din comune. În cătunul Cajbei pe vremea aceea erau 4 mori, (una în hotarul comunei Mocod) și mai multe piuă, iar dela Mocod până la Poieni se înșiraseră toate morile și piuăle în lungul apei. În acel timp pe Someș se duceau plute »împărătești«, nefiind nici vorbă de tren pe valea sa, așa că instalarea morilor în apa Someșului era interzisă, zăgazarile fiind piedici pentru plutărit. Neexistând nici mori mecanice (»de foc«), locuitorii comunelor din județul Someș veneau cu carul din depărtări mari, în Valea Zăgrii la moară și stăteau câte o săptămână până ce isprăveau măci-nișul. Cu vremea, ordinul ieșind din uz, morile în mare parte și unele piuă au reintrat în comune, rămânând însă pe loc morarii și piuarii cari au înființat acest cătun, fiind reținuți de faptul că aveau aci case, grădini și pământ.

1) Un morar din acest cătun, poreclit Moffai cânta în mod hazliu

»Intre Mocod și între Zagra,
Este un sat îl cheamă Cajba«.

Pe vremea lui, în veacul trecut, Cajba nu avea decât 5—6 case, astăzi însă are 14, încât gluma lui devine serioasă mai ales dacă ne gândim și la sensul actual al »satului« întrebuințat în loc de cătun. Acest cătun are 5 perechi de piuă, 1 joagăr, 1 scărmanătoare și 2 mașini de îmblătit purtate cu apă.

2) Tradiție foarte verosimilă comunicată de George Morariu, (65 ani) care o deținea dela un unchi al său Vasile Morariu (născ. 1808). Ordinul trebuie să fie contemporan existenței graniței și să coincidă cu timpul, când s'a ordonat regularea cursului apelor, a străzilor și a comunelor în general.

Descrierea instalației

Fiecare piuă are un canal numit *părăul piuălor* sau *părăul morii* în cazul când în el se găsește și o moară. În canalele mai lungi, pot exista și două sau chiar mai multe perechi de piuă. Numele de canal chiar dacă se întrebuițează incidental, introducerea lui e de dată recentă, iar pronunțarea schimonosită ca aceea de »canalic«. Apa în acest canal vine din Valea Zăgrii și este dirijată sau *băgată pe părău* printr'un zăgaz numit *hăitaș*, făcut din lemne, crengi frunzoase de arin, salcie sau fag, bolovani și prundiș. La intrarea apei în canal o bară de lemn așezată transversal peste el și niște *pociumpi* (țărushi, stâlpi) înfipti în pământ, țin loc de stăvilar când apele cresc. Acest stăvilar primitiv poartă numele de *străji*. Oprirea apei se face prin îngrămădire de crengi și paie (»gunoaie«), în fața pociumpilor. Uneori, mai în jos pe canal, există și un al doilea stăvilar¹).

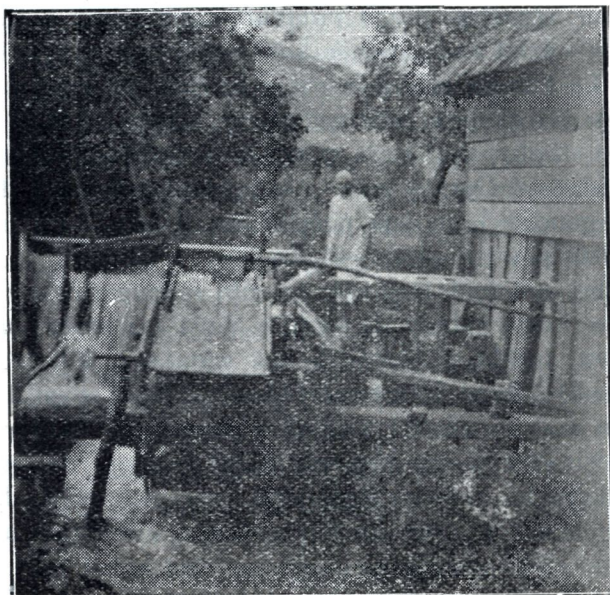
Piuăle sunt totdeauna așezate sub o cădere de apă, făcută de om, ce poartă numele de *sărită*²), după caz *sărita piuălor* sau *sărita morii*. Înălțimea căderii de apă variază, având media cam doi metri. De obicei în aceeași cădere de apă, se află și »vâltoarea«, o anexă a piuălor servind la prelucrarea țolurilor, rareori o moară și excepțional câte un joagăr (»moară de ferestruu«).

Căderea de apă are două, trei, sau mai multe distribuții. Una prin care apa curge pe un scoc de scânduri, care poartă numele de *șghiab* sau *șlip* și merge pe roata hidraulică, ce poartă piuăle. Alta ce merge pe *șghiabul vâltoarii* și a treia ce curge liberă, fără nici o utilizare. Mai poate exista încă o distribuție pentru șghiabul morii sau al joagărului. Distribuția fără utilizare poartă numele de *stărp*. Prin această distribuție apa poate fi »dată pe piuă«, »pe vâltoare« sau »pe stărp« (eventual »pe moara de făină« sau »de ferestruu«), după voința omului sau necesitatea instalațiilor. Lungimea medie a șghiabului este cam doi, trei metri variind după cerinți, lărgimea un metru iar poziția puțin înclinată longitudinal, pentru ca inerția apei în mișcare să-i mărească forța motrică.

1) Planurile ingineresti prevăd în fiecare canal câte 2 stăvilare.

2) Numele de »sărită« se mai dă și cascadelor naturale întâlnite în cursul pâraielor de dealuri sau izvoarelor de munte.

Oprirea apei de a trece prin una din acesta despărțituri se face printr'o *stavilă* destul de primitivă formată din o bucată de scândură, având cusut de ea unul sau două mânere de lemn. Locul unde se face și se regulează distribuția se numește *stăvilar*. Oprirea și pornirea puiilor cu acest soi de stavili este nepractică, necesitând mersul la stăvilar de câte ori e nevoie de a se regula distribuția apei. Există și un alt soi de stavilă numită *cu cumpănă*,

Piuă din Valea Zăgrii (Foto I. Morariu)

care nu oprește roata dela stăvilar prin oprirea apei, ci face să treacă apa peste roata prin lungimea șghiabului. E formată dintr'o bucată de șghiab, legat cu un dispozitiv format dintr'o pârghie de ordinul întâi, cu brațe neegale, care servește la ridicarea sau scoborirea stăvilei, deci la pornirea sau oprirea roții respective.

Roata puiilor este motorul lor hidraulic. Se compune dintr'o axă de susținere, de lemn gros, așezată orizontal și purtând numele de *grindeiu*. Pe grindeiu se sprijinește roata propriu zisă numită simplu *roată*, sau *roată înfundată*, sau *roată cu cupe*.

Grindeiul de obicei are 8 fețe (prismă octogonală), iar la capete are formă cilindrică și prezintă niște tăieturi în cari cu ajutorul unor icuri se fixează axele de rotație, formate din niște drugi de fier. Axele poartă numele de *cepuri* (sing. *cep*), și sunt în grindeiu numai pe distanțe de 30—50 cm, rămânând afară cam 10—15 cm. Cepurile sunt ținute cu ajutorul unor bucăți de lemn, cari întră în tăieturi, strânse cu niște cercuri (*verigi*) și fixate cu ajutorul unor icuri, ca să nu aibă mișcări oscilatorii. Numirea de ic este necunoscută, în locu-i se întrebuițează acea de *găvozd* (pl. *găvoazde*).

Roata propriu zisă este formată din 2 obezi numite *colaci* (s. *colac*), făcute din segmente de inel, de lemn de stejar. Fiecare colac este dublu adecă format din 2 serii de segmente, cusute între ele cu ajutorul unor cuie de lemn. Intre cei doi colaci este o distanță mijlocie de 1 metru în care sunt fixate *cupele*, roții înfundate. Acestea sunt niște bucăți de scândură cari împart spațiul dintre colaci în niște loji cu forma de vas alungit¹⁾, în a căror deschidere exterioară cade apa. Colacii sunt strânși cu »rafuri de roată«, late și groase. Cupele se pot înlocui fiind prinse în niște *dăltuituri* din colaci, cu ajutorul icurilor. Roata e fixată pe grindeiu prin așa numitele *cruci* în număr de două. Crucile sunt din lemn de stejar și trec prin grindeiu fixând roata de el tot cu ajutorul icurilor.

Axa de rotație (cepul) se învârtește într'o matrice de lemn numită *perinuță*, așezată pe niște trunchiuri de lemn cu dispoziție specială, numite *căpătâie*. Pe cepuri în timpul funcționării curge necontenit apă ca să nu se încălzească și aprindă din cauza frecării. Apa vine pe niște scocuri numite *cioroaie* (s. *cioroiu*)²⁾, făcute fiecare dintr'un lemn scobit. Tot printr'un cioroiu curge și apa întrebuițată la puiat. Această apă se adună într'un bazin de lemn numit *troaca puiălor*, mare încât să încapă în el o cofă, cu care se ia apa.

¹⁾ Cupele și colacii ar forma pereții vasului iar fundul ar fi format din 2 părți »înfundătura« roții și din *scaun* o bucată de lemn cioplit ce întră cu capetele în colaci.

²⁾ »Cioroaie« de acestea, însă mici, se înfig în coasta dealurilor, unde isvorește apă, pentru a o putea capta, pentru beut sau pentru adunat în vase. Există și părți de hotar cu numele derivat de aci, așa: *Cioroiul Lungului*, *Cioroiș* în com. Zagra etc.

Pe grindeiu se mai găsesc fixate 4 bucăți de lemn numite *pene* așezate tot câte două în cruce și având capetele afară și mijlocul în grindeiu. Fiecare din cele 8 capete ale penelor, iese prin câte una din cele 8 fețe a grindeiului. Menirea lor este de a pune în mișcare cei patru pilugi, fiecare lovind cu ambele capete succesiv în acelaș pilug.

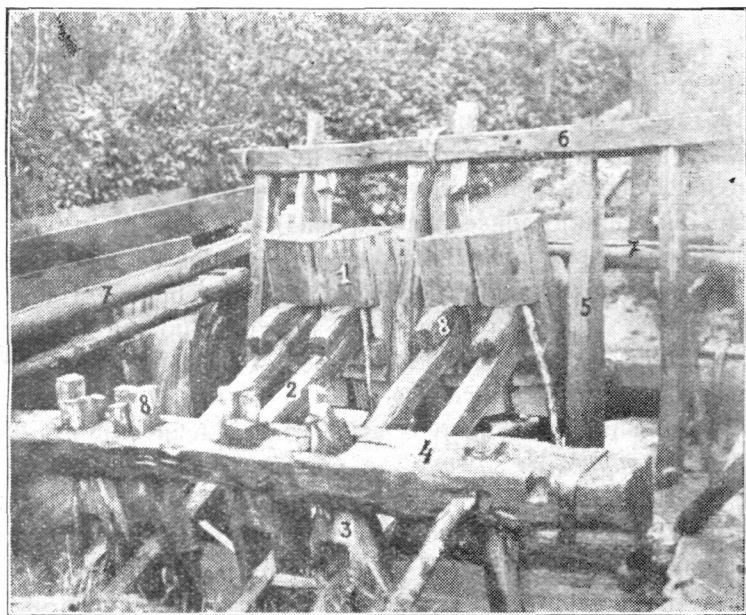
Partea în care se prelucrează pănura este formată dintr'un trunchiu gros de lemn tare (de obicei stejar), ce poartă două *scobituri* numite *coveți* (sing. *covată*, *covata piuălor*). În fiecare covată bat alternativ o pereche de *pilugi*. Cele două perechi de pilugi, adică cele două coveți se consideră o *pereche de piuă*. Spațiul de oscilație laterală al pilugilor este limitat de către niște scânduri groase numite *spătări* (s. *spătare*), fixate cu capătul de jos în marginea coveții. Capetele de sus sunt prinse într'o chingă numită *grinda piuălor* sau *grinda dinainte*. Uneori pentru a împiedica frecarea pilugilor de olaltă, se mai pune între ei o bucată de lemn cioplit numită *strajă*. Straja are capătul superior fixat în grindă, iar cel inferior liber.

Pilugul are forma unui ciocan fiind trunchiat la capătul superior. Capătul inferior este crestă în formă de trepte. Crestele au un rol bine definit, anume, de a întoarce pănura în covată, ca să fie piuată peste tot. Partea asemănătoare ciocanului propriu zis este pilugul. Acesta are un soi de coadă, ce se poate compara cu mânerul ciocanului și care poartă numele de *tânel* (pl. *tâneli*). Capătul posterior al tânelului este prins în *urs* printr'un cuiu, ce trece prin urs și prin tânel. Acest cuiu este axul de oscilație verticală al pilugului în funcțiune. Celalalt capăt al tânelului trece prin pilug și este isbit de către capetele penelor, din grindeiu pentru a pune pilugul în mișcare.

Urșii sunt niște susținători ai pilugilor, așezați vertical și având capătul inferior fixat într'un lemn numit *grinda de jos*, iar cel superior fixat în alt lemn numit *grinda dinapoi*. Grinzile acestea și urșii trebuie să fie cât mai solid fixate, ca să nu tremure când funcționează.

Ca să funcționeze piuăle se introduce mai întâi pănura făcută *pături*, adică plisată perpendicular pe lungimea ei, atâta încât după ce s'a udat să umplă covata. În timpul cât se introduce

pănura în covată precum și în timpul de repaos, pilugii sunt ridicați pe niște bare de lemn așezate vertical, numite *răsteie* (s. *resten*). După introducerea pănurei pilugii sunt lăsați să cadă asupra ei. Se dă drumul apei care pune roata hidraulică în mișcare, iar aceasta la rândul-i pune în mișcare pilugii prin loviturile penelor. Atunci se zice că a *pornit piuăle*, iar în timpul funcționării se

Vederea piuălor. 1. Pilug; 2. Tânel; 3. Urs; 4. Grinda dinapoi (a urșilor); 5. Spătare; 6. Grinda piuălor; 7. Cioroiu; 8. Icuri (găvoazde). (Foto I. Morariu)

zice că umblă. Când funcționează numai o pereche se zice că *umblă numai o covată*, iar când funcționează amândouă, se zice că *umblă amândouă covetile*.

Pănura se udă bine, la început cu apă rece, iar după aceea cu apă din ce în ce mai caldă, până ajunge la o temperatură de aproximativ 40°.

În timp de 24 ore, în medie, pănura »băgată în piuă din verde« sau »neînvălită« adică cum a ieșit din răsboi, trebuie să

fie »învălită« adică prelucrată. Timpul acesta poate varia după gradul de perfecțiune al piuălor și după priceperea piuarilor. În valea Cormaia de lângă Sângeorz-Băi, precum și în alte văi, piuăle sunt de un tip mai primitiv, iar durata aceasta variază dela 3 zile și 3 nopți vara, până la o săptămână toamna și iarna când timpul se răcește.

În tot timpul acesta trebuie să fie udată cel puțin 1—2 ori pe ceas cu apă a cărei temperatură să crească treptat.

Pănura neînvelită, cum iese din răsboi este rară, se văd rânduile și firele, e puțin păroasă și mai mare, cea învelită este păroasă, având structură păsloasă, iar firele nu se mai cunosc. Adevărat că puțin a mai scăzut dar în schimb s'a mai îndesat și îngroșat. De acest fapt profită intrușii intermediari în piuărit, tăind bucăți din pănurile aduse pentru piuat¹⁾.

În timp ce se prelucrează pănura, ies din ea niște scame de lână care poartă numele de *horă*, ce se întrebuițează amestecată cu lână la facerea unor țoluri mai de rând, cu urzală de cânepă, utilizate mai ales de pus pe cai. Aceste țoluri poartă numele de *țolinci* (s. *țolincă*).

Pănura prelucrată în piuă este de două feluri: sură purtând numele de *pănură de sumane* sau prescurtat *sumane*, din care se face haina ce poartă țărani numită *suman* sau *recăl*, și albă numită *pănură de cioareci* sau scurt *cioareci*, din care se fac pantalonii albi numiți »cioareci«, purtați de țărani în anotimpurile reci. Din pănura de sumane se mai face și *zechea* ca o haină mai aleasă, ce poate înlocui sumanul la persoanele cari se țin »mai după domnie«, adică la elita țărănească. *Zeche* mai poartă și fetele însă cernită sau vopsită albastru. Din cioareci se mai fac și *obiile* ori *colțuni* de încălțat în opinci. Numirile pănurei însă nu denotă în mod absolut întrebuițarea, fiindcă în unele părți se poartă sumane albe (în apropierea noastră Sașii), iar în altele cioareci negri cum se poartă la Năsăud.

După ce se scot pănurile din piuă se lasă puțin să se scurgă, apoi se întind pe niște *rude* de lemn (bare), sprijinite în *furci* de lemn. După ce se usucă se adună și se fac *vig* adică se răsucesc

¹⁾ Se pare după spusa, piuarilor că acest sistem la promovat un evreu anume Moisa din Poieni, prin comerțul cu bucăți tăiate.

în spirală perpendiculară lungimei pânurii, în formă de val îndesat. Pentru recunoaştere, fiecare proprietar îşi face anumite semne, cari pot consta din câteva fire împletite, câteva fire colorate ţesute, sau petece de stofă colorată cusute pe pânură. Semnele se pun la unul sau amândouă capetele.

Recunoaşterea pânurilor de către piuar, după comune, se face prin anumite semne ale sale, cari constau în creştături făcute tot în capete.

Măsuratul pânurii, pentru a se încasa taxa piuatului se face cu *cotul* (lung de 0·60 m.) sau mai obişnuit cu *stânjenul* (lung de 1·80 m). Taxa încassată este 2—5 Lei de cot sau 5—15 Lei la stânjen, variaţiunile de preţ sunt datorite împrejurărilor (distanţă, anotimp, starea economică financiară etc.). Acesta însă nu poate fi socotit câştig curat, căci se consumă mari cantităţi de lemne atât pentru foc, cât şi pentru repararea stricăciunilor provenite din uzaj, apoi mai trebuie considerate nopţile nedormite ale piuarului.

Pentru vânzare pânura se măsoară cu metrul.

Unii piuari se îndeletnicesc şi cu »cernitul« (înegritul) sumanelor, care se face cu scoarţă de arin (*Alnus glutinosa*) şi cu calaican (sulfat de fier) numit »galascău«, dar aceasta intră în domeniul vopsitoriei casnice.

Clădirea care adăposteşte piuăle poartă numele de *coliba piuălor* şi e un fel de casă, primitivă construită de obicei din lemn, rareori din piatră. Forma ei este patrată, asemănătoare caselor, cu acoperişul de draniţe (şindile). În interior e o singură încăpere; totuşi există modele mai noi, cari în afară de încăperea ce cuprinde piuăle, mai au câte-o odaie pentru piuar, ca locuinţă mai umană. În colibă e clădit cuptorul din piatră, în care e fixat cazanul de încălzit apa. Se mai află câte-o poliţă de scânduri pe care se aşează pânurile. Piuarul doarme pe un pat improvizat de scânduri (prici), ce nu se ridică mai mult de o palmă dela pământ. Dacă la acesta mai adăugăm 1—2 butuci de lemn, eventual un scăuneş avem şi mobilierul colibeii. Pe pat locul saltelei îl ţin pânurile neînvelite. Uneori patul lipseşte atunci piuarul aşterne pânurile direct pe pământ.

În colibă iese şi fumul dela cuptor trecând în pod şi prin

coperiș afară. Pod propriu zis nu are, ci numai improvizat și ne-complet. Coliba mai adăpostește și piuăle, conservându-le prin sustragerea lor dela umezeală și uscăciune alternativă, în timpul de neactivitate. Uneori coliba se extinde și asupra șghiabului și stăvilărilor, așa încât piuarul pentru a opri, sau porni piuăle nu iese din colibă. Mai arareori se întâmplă ca piuăle să fie descoperite, având numai piuarul loc de adăpost.

Pereții nu sunt totdeauna perfecți, ci printre lemne rămân ărepi, prin cari trece vântul. Ușa e așezată așa ca să permită cât mai ușor mersul la stăvilă. Drept încuietori are sau un simplu vârtej de lemn, sau un zar de fier.

Vâltoritul

O anexă aproape nelipsită a piuălor este *vâltoarea*. În aceasta se prelucră *țolurile*, deosebite ca aspect și destinație de pănuri. *Țolurile* sunt mai moi, mai păroase și servesc pentru acoperit în loc de plapomă iarna, fiind eficace contra frigului. Ele mai sunt însă și obiecte de podoabă prin ornamentațiile artistice lucrate în culori variate și discrete, cari îmbină într'o desăvârșită armonie frumosul cu utilul, apăsându-se adeseori ca model de covoare.

Ca obiecte de podoabă se pun pe pat, se așterne patul cu ele, sau se face *rudă* în casele cu fete mari (de măritat).

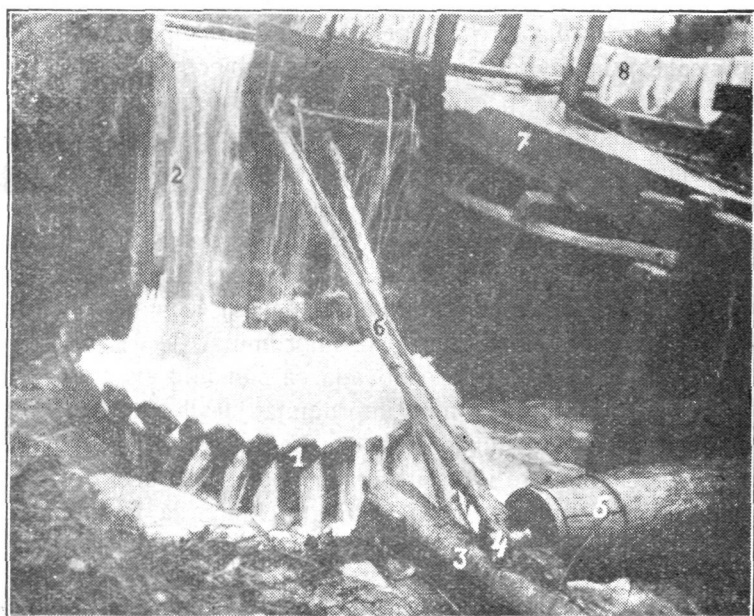
Vâltoarea e un fel de butoi făcut din scânduri, în formă de trunchi de con, având la baza mare gura, iar la baza mică fundul. În vâltoare cade apa pe un șgiab anume construit pe care vine dela stăvilă.

Apa cade aproape vertical într'o margine a vâltorii și provoacă un vârtej, care rotește apa și cu ea împreună țolul. Căderea apei pe țol produce o strângere a țesăturii, o îndesare și o desprindere a părului superficial care dă țolului o înfățișare păroasă. Invărtirea apei mișcă țolul și-l expune cu toate părțile bătăii apei. Aspectul moale și păros îl capătă țolul prin faptul că nu e bătut de lucruri solide, ci numai de căderea apei.

Prelucrarea țolurilor în vâltoare se numește *vâltorit*. Vâltoritul reușește bine numai vara când apa este caldă și numai în apele cu compoziție chimică adecuată piuăritului.

Vâltoarea mai servește și la spălatul țolurilor murdărite de praf, fum sau întrebuițare.

Țoluri se mai prelucră și în piuă, dar acestea nu sunt nici așa moi nici așa păroase și nici atât de călduroase. Sunt mai tari, mai »potângeoase« dar mai rezistente. Prin urmare țolul vâltorit având o superioritate calitativă și un grad mai mic de rezistență, este o țesătură mai de lux față de cel piuat. De fapt și este întrebuițat mai mult în regiunile noastre muntoase cu oi multe, pe când în regiunile de câmpie cu oi mai puține e mai obișnuită întrebuițarea țolului piuat.

O »vâltoare« în asamblul ei. 1. Vâltoarea; 2. Șghiabul vâltorii (cu apă); 3. căpătai; 4. Cepul pe perinuță; 5. Grindeiul; 6. Cioroiu; 7. Șghiabul piuălor; 8. pânuri întinse pentru uscat.

Piuăritul în trecut

Data apariției piuălor în această vale nu se poate preciza. Găsindu-se aproape în toate regiunile muntoase ale României, nu putem spune nici când, nici în care regiune ar fi luat naștere mai întâi, și nici afirma cu siguranță dacă este autohton acest meșteșug, sau adus din alte părți. Arhaismul său în ținuturile românești ni-l inspiră firea lucrurilor.

Bătrânii spun că așa au apucat meseria din moși-strămoși și așa o cunosc din povestirile și învățămintele lor, transmise oral. Locuitorii regiunilor muntoase, fiind crescători de vite și făcându-și din lâna oilor țesături pentru vesminte și alte nevoi casnice, cari trebuiau spălate de repetate ori, au ajuns, desigur, să descopere acțiunea transformatoare a apei de munte asupra lor. Acțiune amplificată, prin lovirea cu maiul sau alt obiect. Un spirit rustic, isteț și inventiv va fi căutat să utilizeze observația, imaginând instalații. Construcția acestui inventator anonim, se va fi răspândit nebrețată, perfecționându-se prin alți constructori iscusiți, rămași deasemeni necunoscuți. În această ipoteză a genezei piuălor, nu este exclus ca ele să fi luat naștere în ținuturile locuite astăzi de Români.

Deducțiile logice ne confirmă deasemeni, vechimea piuăritului. Căci dacă numele sumanului, este împrumutat dela slavi prin secolul al VI—VII-lea¹⁾, este o dovadă că sumanul exista, ca haină a locuitorilor autohtoni și fiind împrumutat slavilor, ei l-au botezat cu numele care ne-a rămas și nouă. Faptul că numele de *piuă*, dat instalației din care ieșea materialul, precum și acel de *pănură*, al materialului sunt de origine latină, ne face să bănuim că au putut exista aici cel puțin în perioada daco-romană, dacă nu mai înainte.

Pe vremea Romanilor existau în Ardeal, în Munții Apuseni, un soi de piuă, asemănătoare cu șteampurile de azi, pentru zdrobitul minereului aurifer, cari probabil făceau parte din patrimoniul industriei dace. E foarte probabil ca piuă de acestea să fi avut

¹⁾ N. Iorga, »Istoria comerțului românesc până 1700«. Vălenii de Munte 1915, p. 24. După Resmeriță (Dicționar) ar deriva dela latinescul *sagum* = manta de lână, prin forma *saguman*; aceasta ar fi dat *sugmanul* și *sucmanul românesc*.

dacii și pentru baterea și îngroșarea sumanelor, mai ales că există și asemănări între cele 2 feluri instalații, iar pentru spălatură aurului din minereul pisat se cer bucăți de pănură.

Piua și produsele de lână trecute prin ea, sunt amintite numai târziu deși băștinașii acestor plaiuri le vor fi purtat în toate timpurile, căci în epoca neguroasă a năvălirii barbarilor, nu vor fi avut nici de unde și nici mijloace pentru a străbate cale îndelungată și cu cari să-și cumpere produsele necesare îmbrăcăminte, ci le vor fi fabricat ei înșiși cu mâinile proprii, așa cum s'a păstrat obiceiul și în zilele noastre. Se vor fi mulțumit că au cu ce trăi și unde să-și salveze viața nu să facă comerț și lux cu vesminte. Comerțul ce-l vor fi făcut va fi fost doar între ei, sau în regiuni mai restrânse și ca schimb de produse.

După colonizarea Transilvaniei cu Sași se mai intensifică comerțul și desigur între mărfuri era și pănura. Într'un document dela anul 1412 prin care voivodul Ardealului Știber întărește vămile dinspre Moldova, amintește și vama Rodnei specificând cari mărfuri se fie supuse vămii și cari nu. În categoria a celor scutite intră și pănura pentru vesminte, căci credem că »de Moldavia pannum« nu poate fi altă stofă, proveniența celorlalte fiind specificată, precum și impozitul la care sunt supuse¹⁾. Tot cam din acel timp datează un document privilegial încheiat cu scopuri comerciale între Mircea Vodă și locuitorii din țara Bârsei, în care pănura sură »pannus griseus« este scutită de vamă²⁾. Prin urmare la această dată pănura era bine cunoscută și se făcea comerț cu ea, atât între ținuturile noastre someșene și Moldova cât și între ținutul Brașovului și Țara Românească. Sumanul și țolul sunt amintite în secolul al XVI în mai multe documente, iar piua și piuarul cu numele românesc numai în secolul al XVIII.

Prelucrarea lânii, piuăritul și produsele sale în Valea Someșului, par a fi strâs legate de ale Moldovei și de aci probabil și zicala întâlnită în Zagra:

Bate piua,
La Moldâua,
Cu'n pilug
Din Câmpulung.

¹⁾ Hurmuzaki. »Documente« vol. XV p. 7; și N. Iorga, »Ist. com. rom.« p. 61—63.

²⁾ Idem XV p. 8—9.

În cursul timpului aceste legături le arată și documentele privitoare la aceste regiuni, amintind sumanele, pânura sau țolurile cu diferite ocazii. Fie în documentele cari privesc stăpânirea moldovenească asupra Văii Someșului, fie în cele cari privesc relațiunile comerciale, fie în cele cari se referă la anumite pricini, privind ambele părți. Din acestea voi aminti câteva. Între contribuțiunile ce se dădeau stăpânitorilor moldoveni în Ardeal erau și țesături de lână, așa cnejii unor sate, din vechiul ținut al Ciceului, la anul 1553, dădeau câte șapte ori zece țoale¹⁾.

Comerțul ce se făcea între Bistrița și Moldova utiliza și produsele industriale a »Valahilor« din Valea Someșului. Domnii Moldovei pentru anumite necesități cumpărau din aceste regiuni pânură sură și albă prin intermedierea Sașilor din Bistrița. Alexandru Vodă trimite, la anul 1564 la Bistrița, să-i cumpere, între altele de 40 taleri sumane negre și sure adecă »cu fire mestecate așa încât să nu fie nici albe, nici negre, ci amestecate din aceste două feluri«²⁾. Iar la anul 1506, acelaș Domn întreabă pe Bistrițeni, despre cele două sute »sumane albe ori negre cerute de el pentru a le da pomană, de Anul-Nou, săracilor«³⁾.

Se mai amintește sumanul adesea și nu întâmplător, ca important obiect de litigiu, în anumite cauze de furt sau jaf. Din actele numeroase nu voi aminti decât unul care vorbește numai de suman. Un iobag moldovean trecând prin Feldru, la casa cneazului unde dormi, uită un suman. La întoarcere îl ceru, dar acesta nu voi să recunoască, fapt pentru care, la anul 1580, Nicolaie Szabo din Beclean, care trimisese și el odată cu moldoveanul, oameni, pentru niște cumpărături de porci, cere sașilor din Bistrița să intervină pentru a i-se elibera⁴⁾.

Piuăritul, prin prelucrarea țesăturilor de lână este o industrie strâns legată de viața casnică a țaranului român⁵⁾, deci are mare importanță pentru cunoașterea lui etnografică. Valea Zăgrii adu-

1) V. Motogna. »Cetatea Ciceului sub stăpânirea Moldovei.« Dej 1927, p. 56.

2) Hurmuzaki. »Documente.« XV. p. 609.

3) Hurmuzaki. »Documente.« XV. p. 617.

4) Hurmuzaki. »Documente.« XV. p. 680.

5) Țăranul ungar și sas cari încă poartă vesminte de lână le-au împrumutat dela Români.

nându-și apele din munți eruptivi și neavând isvoare minerale conține puține săruri, dar cele existente îi dau o compoziție chimică foarte potrivită piuăritului. În văile cu săruri minerale multe și mai ales bogate în borcuturi, piuăritul reușește slab sau de loc. Favorizat de compoziția chimică a apei, de o anumită reacțiune a ei, și de poziția geografică a văii, piuăritul a luat aci avânt deosebit. Interesul pentru această îndeletnicire e mărit în valea noastră, prin faptul că prelucrează pânura unei regiuni cu extensiune mare și vinde pânura la depărtări mari și în prezent ca și în trecut.

Intr'o conscripție dela anul 1750 făcută de către Bistrițeni asupra Văii Someșului, se scrie că una din ocupațiunile principale a locuitorilor din multe comune este prelucrarea lânii, atât pentru nevoile locale cât și pentru vânzare. Din lână făceau țesături, ca pănură țoluri ș. a. pe cari le vindeau la Bistrița sau în alte orașe ale Transilvaniei, pe cari le cercetau mai ales cu ocazia târgurilor.

Despre locuitorii comunei Zagra¹⁾, se spune că mergeau cu pânura de vânzare la depărtări, de câte zece mile²⁾ și chiar mai mult, în provincia Transilvaniei, ajungând până în părțile ungurene. Distanța aceasta corespunde cu cea a târgurilor frecventate și astăzi (Baia Mare, Copalnic etc.). Cei din comuna Mocod parte o vindeau pe loc, fiind în drum frecventat, parte o duceau și ei în alte regiuni³⁾. Țesături de lână și comerț cu ele mai făceau comunele Mititei, Salva și Runc, ducându-le în târgurile Bistriții sau altor orașe. Desigur la această dată mai făceau comerț cu aceste textile și comunele: Telciu, Rebrîșoara, Rebra Mare, Sângeorz, Maieru, Rodna, Leșu și Ilva cari fac și astăzi sau posed piuă. Pânurile de vânzare le duceau în diferite bâlciuri, cumpărându-și de acolo în schimb alte lucruri necesare gospodăriilor rurale.

O dată mai veche asupra piuăritului și morăritului comunei

1) Despre Zagra zice conscripția: »Ad commercium ineptus huius incola lanar textura ut plurimum se alere solent, et eorum producta ad confinia Hungariae et Provinciam Transilvaniae decem et plus miliaribus distrahunt«.

2) Mila geografică germană cu care calculau Sașii are 7.42 km.

3) Iar despre Mocod: »Commercium incolarum consistit in exigua lanarum textura, pannus autem hinc confectus partim ad Hungariae confinia partim ad loca magis propingua distrahitur«.

Zagra avem în urbariul¹⁾ din anul 1795. La această dată avea (la cei 1000 locuitori și 262 case) 10 perechi de piuă și 12 mori, din cari una cu 2 pietrii.

In zilele noastre

Și astăzi femeile harnice din comunele noastre, năzuiesc să aibă piuat pentru târgurile dela începutul toamnei numite ~~»bulgișor«~~ »bulgișor« sau »bulcișor« și »bulgi« sau »bulci« câte un »vig« de pănură sură, de sumane sau chiar albă de cioareci. În tot timpul toamnei și chiar iarna cutreeră târgurile cu pănură de vânzare. Vânzarea se face nu numai în târgurile dela Năsăud și Bistrița, ci și în acelea a județului vecin la Beclean, Dej, Gherla și Lăpuș. Chiar târgurile de toamnă Băii-Mari, Șomcutei-Mari și Mănăștur Copalnicului sunt totdeauna frecventate, și acum ca și în trecut de către zăgreni și uneori de mocodenii. Mocodenii mai vând pănură și pe loc fie zăgrenilor, cari o duc în diferite târguri, fie Evreilor cari o duc în Maramureș, sau Bucovina, totuși cutreeră și diferitele târguri alături de zăgreni. Pentru ei mijloacele de locomoțiune modernă, nu au prea mare importanță, căci și acum ca și înainte cu zeci și sute de ani, pun marfa în desagi și se iau cu ea, călare sau pe jos, prin curmături și peste creste de dealuri. În localitățile mai apropiate transportul se face cu căruța. Chiar în Baia Mare, în Mănășturul Copalnicului și Șomcuta Mare merg cu căruța peste dealuri. Rareori își permit luxul să călătorească cu trenul în regiuni mai îndepărtate, fiind costisitor și mai ales că micul câștig de abia le ajunge pentru necesitățile gospodărești. Nu rareori se întâlnesc în târguri și țoluri moi, cu frumoase podoabe artistice.

În timpul din urmă însă, unele femei, lacome de câștig, au luat un obicei rău, de a pune în țesăturile de lână destinate vânzării material slab ca *horă* dela piuă, *tușină* și *mițe* dela cojocarii din Gherla etc. discreditând prin aceasta și pe cele cari vreau să câștige în mod cinstit, vânzând mărfuri bune.

Legătura acestei văi cu ținuturile din jur s'a făcut și se face nu numai prin comerț ci și în alt mod. Piuăritul, datorită condițiilor de mediu favorabile, precum și istețimei și hărniciei locuitorilor din Valea Zăgrii, a luat o dezvoltare mai mare decât în

¹⁾ Păstrat în arhiva comunală.

oricare altă vale din bazenul superior al Someșului Mare. Astfel a ajuns ca astăzi să adăpostească patruzeci de perechi de puiă, repartizate astfel Mocod 14, Zagra 9 și Poienile Zăgrii 17¹⁾). Puiarii celor trei comune merg și acum ca și altă dată până în satele din regiunea Dejului și Gherlei, cutreerând toată partea de câmpie a județului Someș, ajungând până în județul Cluj, în plasa Borșei și în județul Sălaj, în plasa Jibău și Cehul Silvaniei. Amintirea acestui »dus în țară«²⁾ după »pănuri« sau »haine« cum spun ei, se păstrează de când se știe și despre existența puiălor. Pănurile le »învălesc«, adică le prelucră și apoi le duc îndărăt, încasând sume frumoase.

Dar și aci ca în orice ramură de câștig onest, intervin și lacomii profitori necinstiți. Merg după pănuri mai ales din comuna Poienile Zăgrii, un soi de intruși, cari nu au puiă proprii și nici puiă arendate, iau pănurile le aduc și sub motiv că scad în timpul prelucrării, taie din ele. Numai după aceea le dau puiarilor pentru puiat. Deși lor le iese drumul bine plătit, ba chiar au câștig totuși utilizează astfel de mijloace cari discreditează pe adevărații puiari.

Aproape regulat mai vin toamna și locuitorii județului Someș »țărani«²⁾ la puiă stând câte 2—3 zile și chiar câte o săptămână până ajung să prelucre pănura. Drumul cât pot îl fac cu trenul iar restul pe jos, cu pănura în spate, în grupuri de 2—5 oameni sau mai mulți chiar. Mai vin și cu căruța parcurgând distanțe până la 50—60 km și mai mult. Mai greu este la întoarcere căci iau în spate pănura udă, de curge din ea. Aceste venituri la puiă erau frecvente până după unire, ajungând o perioadă de mare desvoltare în timpul războiului. Astăzi a scăzut aproape total.

¹⁾ Există puiă și în Suplai dar funcționează cu intermitențe din cauza frecvenței defecțiunilor.

²⁾ În ținutul vechei granițe dela Năsăud, megieșii județului Someș, consideră și astăzi »țară« teritoriul ce cade înafară de celui fost grăniceresc, iar locuitorii sunt »țărani« sau »țărani«. Aceștia considerând ținutul fost grăniceresc »vidic« iar pe locuitori »vidicani«. Există și un antagonism între țărani și vidicani exprimat și în următoarele versuri populare:

Copiliță de țăran	Și-i mânca mălaiul gol.
Du-te după vidican,	Vidicanul te-o ținea:
Căci țăranul te-o ținea:	Toată vara pe ogaș
Toată vara pe ogor	Și-i mânca mălai și caș.

Cu câțiva ani în urmă veneau aci și pentru »hrebănatul« lânii, astăzi însă nu mai vin, având astfel de instalații mai aproape.

S'au mai piuat aci, în trecut, pânuți pentru îmbrăcămintea condamnaților din închisorile Gherlei. Deasemeni s'au »văltoit« și spălat țoluri pentru ei precum și pentru soldații din căzărmiile Dejului. Piuarii din Zagra, Ilie Codău, Leonte Bumbul și Iacob Zinvel, iar din Mocod Ștefan Mureșan au adus înaintea războiului timp de peste 30 de ani, începând din luna Martie până în Septembrie, mergând cu căruța tot la două săptămâni, pânuți din »cetatea« Gherlei cari le piuau pentru »robi«. Tot cam în acel timp piuarul George Morariu din Zagra a adus cu căruța mai mult ani dearândul țolurile din magazia cazărmiții din Dej, pe cari le spăla în vâltoare, în cursul verii și le ducea îndărăt.

Aceste emigrări temporare, acest contact permanent între locuitorii acestor regiuni n'au rămas fără anumite schimburi lingvistice, împrumuturi reciproce de cuvinte, expresii, moravuri și superstiții¹⁾, sau chiar împrumuturi cu răsunet în agricultură. Împrumuturile acestea se fac și astăzi lent și eficace, mai ales că piăritul este înfloritor, atât în Mocod cât și în Poienile Zăgrii. În Zagra față de cum era altă dată a regresat, căci din 16 perechi de piuă câte avea la 1870²⁾, astăzi nu mai are decât 9, luând mai mare desvoltare creșterea vitelor și în special oieritul.

De viața piuarilor se leagă strâns acest meșteșug și chiar au desprins din tica-tacul piuălor, în clipele monotone de toamnă, ritmul unor versuri, cari sintetizează rostul piuălor, ca fiind povestit de ele însăși. Piuarul îți spune sfătos că piuale zic:

De-o fi bine, bine-o fi,
De nu, las' c'om mai tocmi
Tivituri și pășituri.
Tica-taca, tica-taca...

sau versuri exprimând prietenoasă conviețuire:

Tica-taca piuale,
Măi Ioane, țizule.

¹⁾ Iată un exemplu: văzând într'un par din gardul unui piuar un craniu de cal, îl întreb, ce rost are. Mi-a răspuns că i-au tot pierit caii și spunându-și necazul la lume, un om din »țară« l-a sfătuit să facă aceasta și că de atunci nu-i mai pier.

²⁾ Monografia comunei Zagra de Dumitru Chitul, manuscris.

Unii mai desprind versuri hazlii sau chiar glume vârtoase românești, căci aproape fiecare piuă mai veche își are versificată povestea menirii ei.

Condițiunile dezvoltării

Este interesant de știut că în nici o altă vale nu cunoaștem să se fi dezvoltat atât de mult piuăritul, cuprinzând atâtea stabilimente pe o distanță nu prea mare și într'o apă cu debit puțin abundent. Deși dl Oreste A. Anastasiu în cartea sa »Industria sătești« (București 1928 Acad. Rom.) nu amintește nimic despre piuăritul din comunele acestei văi, cum dealtfel nu amintește nimic despre piuăritul din Ardeal, totuși țin să relev că are o importanță mult mai mare decât în comunele și regiunile amintite acolo, atât din punct de vedere economic cât și casnic.

În bazenul superior al Someșului Mare, piuă se mai găsește aproape în toate văile laterale, afluenți ai săi. Așa în Valea Sălăuța, Valea Răbrii, Valea Cormaia, Valea Anieșului, Valea Ilvii etc. și chiar în Valea Someșului. Tipul existent în Valea Zăgrii e dintre cele mai perfecționate, mai evoluat, ca metode de piuărit și construcție. Perfecționarea, a fost nu numai favorizată de condițiuni locale speciale, ci chiar impusă de exigențele populației regiunilor vecine, în cari această branșă nu există. Convergența acestor cerinți, a condițiunilor de dezvoltare generale, precum și a factorilor speciali a dus la perfecționarea tehnică și la mărirea randamentului lor.

Numărul piuălor în celelalte văi este mult mai mic, servind numai nevoile locale, iar tipul de construcție și piuăritul însăși, sunt mai primitive. Amintesc numai următorul fapt concludent. În Valea Cormaiei și în alte văi piuatul unei serii de pănuri, variind cu anotimpul durează dela 24 ore la o săptămână, pe când în Valea Zăgrii timpul de 24 ore e suficient, în orice anotimp. Voi mai menționa că din comuna Salva, deși există piuă, multă pănură să prelucră în Valea Zăgrii, pentru motivul că aci se obține pănură de o calitate mai bună.

Cauzele acestui progres, sunt mai multe și le putem grupa în 2 categorii, unele *generale*, favorizând dezvoltarea piuăritului

în general și altele *particulare*, având influență specială asupra acestei văi.

Condițiunile generale se referă la toate regiunile muntoase cu populație stabilă, ce se ocupă cu oieritul și prin care curg ape de o anumită compoziție chimică și probabil cu un anumit grad de radioactivitate. Din oierit pe lângă produsele alimentare lactate, se mai obțin mari cantități de lână, din care se fac țesăturile casnice, iar restul se vinde. Cum vânzarea lânei brute, ca orice materie primă, nu aduce prea mari venituri, s'a dezvoltat mai mult industria textilă a lânei, fabricând și produse pentru vânzare. Având de bușee importante în târgurile din jur ne explicăm dezvoltarea puiăritului în bazenul Someșului și parțial și amploarea puiăritului din Valea Zăgrii.

Puiăritul rațional, reclamă cantități însemnate de lemne de foc, precum și lemne de construcție aproape, toate părțile puiălor fiind din lemn. Existând din abundență, mai ales până înaintea războiului mondial când defrișarea nu era așa de avansată, se obțineau ușor și gratuit, deci nereducând bugetul puiarului nu constituiau un impediment, ci din contră un factor ce promova puiăritul.

Condițiunile particulare, sunt acele cari decurg din situația geografică a văii. Așezată la limita dintre zona muntoasă și a dealurilor mari deoparte, de alta zona dealurilor mici și câmpia, în ea se prelucrau pânurile unei întinse regiuni de câmpie. În toată această regiune de câmpie, puiăle nu se puteau dezvolta din cauză că nu existau ape capabile de a fi captate și chiar dacă existau, compoziția lor chimică nu este adecuată puiăritului, fiind prea abundentă în săruri minerale. Se pare că nu numai apele cu multe borcuturi, dar și acele cu prea mult calcar nu sunt apte pentru puiărit. Toată această regiune cerea să-i fie prelucrată pânura destinată utilității habituale, deci impunea oarecum, ca puiăritul să ia mare avânt aci¹⁾. Locuitorii veneau ei înșiși, cerând insistent să le fie puiată pânura, stând lângă ea și prestând și unele servicii în acest timp. Față de aceste cereri și această abundență de pânuri, reacțiunea a fost înmulțirea numărului puiălor,

¹⁾ Puiăle aflătoare în Valea Bârgăului prelucrau și ele pânuri din acele regiuni, totuși cele mai mari cantități reveneau în valea noastră.

îmbunătățirea construcției lor și a piuăritului, concomitent reducându-se și timpul de prelucrare.

În multe din regiunile de câmpie a județului Someș oi nu se creșteau așa de numeroase, din cauza latifundiarilor unguri, cari posedau proprietăți imense, pe cari nu permiteau pășunatul, decât în condiții oneroase pentru Români. Neavând lână suficientă cumpărau și pănuri gata dela someșeni. Cea mai apropiată vale cu munți proprii pentru pășune și oierit dezvoltat era Valea Zăgrii, astfel se dezvoltă aci mult fabricația pănurei de vânzare.

Locurile unde s'a vândut și se vinde mai multă pănură și astăzi din comuna Zagra în special sunt Baia Mare și Mănăsturul Copalnicului, unde se transportă cu cai sau cu căruța peste Măgură (729 m), urmând calea Zagra—Târlișiu—Lăpuș—Baia Mare sau Mănăstur Copalnic. În special zăgrenii au dus cantități enorme, organizând adevărate caravane, cuprinzând pănă în zece căruțe, și scoțând pănura până în Vârful Măgurii de 2—3 ori. Sume mari de bani au venit în Zagra pe calea Măgurii.

În felul cum se prezintă studiul poate părea incomplet. Într'adevăr sunt unele laturi nedezvoltate, așa s'ar poate urmări rețeaua de căi, străbătută de piuari, cu influențele sociale și împrumuturile economice, rezultate din aceste *migrațiuni temporare*. Apoi modul de găzduire a piuarilor și procedeele anunțării sosirii lor. Altă latură ar fi cea comercial-economică, evaluând câștigurile totale, riscurile, piuăritului și comerțului cu pănuri, precum și greutatea, impozite, taxe etc., cari apasă asupra piuarilor. În legătură cu acestea menționez că s'au făcut încercări, dacă nu de sindicalizare, cel puțin de grupare într'o societate, prin care piuarii să-și apere interesele și să abolească concurența nelocală. Încercările n'au reușit tocmai din cauza nepriceperii unora a rostului societății și poate din reaua credință a celor ce profită din această stare.

Altă problemă privind demonologia, ar fi credințele și superstițiile în legătură cu piuăle și piuăritul.

Concluzii

În sumar, din cele de mai sus se constată că:

În bazenul superior al Văii Someșului Mare, există dezvoltată o puternică industrie rurală *piuăritul*, în strânsă legătură cu industria textilă casnică, care este în acelaș timp și un izvor însemnat de câștig. Industria e favorizată de mai multe cauze concurente, între cari oieritul someșenilor, compoziția chimică a apei și căutarea pănurei în târgurile din jur. Caracterul ei e foarte vechi, putându-i-se urmări probabilitățile existenței până în perioada daco-romană, fiind strict legată de țesătoria lânei. În trecut par a fi existat raporturi prin *piuărit* între Valea Someșului și Moldova, nu numai prin frecventul comerț, făcut prin intermediarea Sașilor din Bistrița ci și în alt chip¹⁾.

Mai dezvoltată această industrie este în Valea Zăgrii datorită situației geografice a ei. Cerându-i-se să prelucreze pânura unei regiuni învecinate extinse, tipul de *piuă* și *piuăritul* însăși s'au perfecționat, simultan cu creșterea numărului lor.

Fiind cererea de pânură mare în vecinătățile cu oi puține s'a dezvoltat și comerțul cu acest articol. Mari cantități de pânuri s'au vândut și se vând de aici în toate orașele din jur: Năsăud, Bistrița, Dej, Beclean etc., dar mai ales Baia Mare și Mănăsturul Copalnicului sunt locurile de mare desfacere a pânurii, constituind un bun izvor de venit.

Prin această industrie s'au creiat legături puternice între Valea Zăgrii cu regiunile de câmpie a județului Someș; precum și cu regiunile limitrofe acestui județ, a județelor Cluj și Sălaj. Prin aceste legături, datorite migrațiunilor temporare s'au făcut împrumuturi și schimburi reciproce de obiceiuri, superstiții, măsuri economice etc.

Diferitele părți cari alcătuiesc instalațiunea *piuălor* au o terminologie specifică, chiar pronunțarea fiind proprie locului în cadrul particularităților de limbă.

¹⁾ Aceasta s'ar putea preciza numai după cunoașterea *piuăritului* moldovenesc și prin studierea lui din întreaga Vale a Someșului, precum și din Valea Bârgăului.

A.S., 17, Noiembrie, 1933

Material documentar^{*)}

(Continuare)

Vasile Bichigean

XIX.

Jalba celor 23 sate valahe anexate la districtul bistrițan

I. Plângerile generale sau comune întregului district, provenite din impunerea, adunarea și administrarea contribuțiunii regești și orășenești, făcute contrar ordinelor regești, apoi din împărțirea dreptății și administrarea afacerilor civile și economice.

1. Jalbele privitor la impunerea contribuțiunii.

a) Potrivit registrelor topografice Valahii sunt așezați în locuri pietroase, inaccesibile, sterile și abia locuibile. Recensământul acestor locuitori s'a făcut în timp de iarnă și în privința impozitelor au fost tratați în consecință. De aci a urmat, că contribuțiunea pentru imobilele inexistente obișnuită a se impune sub pretextul, că le-ar folosi, a fost stabilită pe an, ceace nu s'ar fi întâmplat, dacă funcționarii ar fi purtat districtului valah aceeași grijă, pe care i-o poartă ținutului locuit de Sași.

b) În timpul confruntării anuale slujbașii confruntători înregistrează semănăturile, secerișul și celelalte obiecte supuse impozitelor nu în temeiul spuselor martorilor angajați pe lângă jurământ, ci după bunul lor plac, ba trec în registre și astfel de lucruri, pe

^{*)} Vezi »Arhiva Someșană« Nr. 11, 12 și 13.

care contribuenții nu le au și aceasta din cauză că perceptorul nu-i supraveghează. Din acest motiv numiții locuitorii nici nu pot cere la timpul potrivit sãnarea acestor nedreptãți.

c) Conform cu ordinele chesaro-crãești sãtenilor nu li se împart nici tabele nici rãboaje și cu toate acestea numiții confruntãtori încasseazã, în folosul propriu, în fiecare an dela fiecare individ, pe lângã darea obișnuitã, câte trei cruceri ori o anumitã cantitate de bucate.

d) Pagubele pricinuite de ploi, grindinã și incendii nu sunt cercetate, ori, dacã se constată, nu se face nici un raport despre ele.

e) Deosebitele feluri de contribuțiuni sunt sporite, în timpul impunerii, cu trei sau doi cruceri.

f) Tot astfel stabilesc dupã bunul plac impozite noi.

g) În loc de tabele ne dau dupã plac anumite livrete, în care se cuprinde întregã suma contribuțiunii impuse, administrate și restante a fiecãrui sat. Dupã trecerea anului însã ni le iau. Astfel contribuenții sunt lipsiți de orice fel de document justificator și așa se întâmplã cã mulți sunt trași la dare de seamã privitor la restante.

2. Jalbe privitor la adunarea contribuțiunii.

a) Dacã locuitorilor din district, potrivit noului sistem de contribuțiune, li s'ar distribui tabele de contribuțiune, dacã juraților li s'ar notifica, cât are de plãtit fiecare contribuent, dacã acești jurați ar cere, din îndemn propriu, dela toți indivizii darea în fiecare sãptãmãnã și ar administra-o la timpul fixat, dacã s'ar îngriji, ca plãțile fãcute sã se treacã în tabelele fiecãrui contribuent și suma întregã a contribuțiunii sã fie administratã pãnã la finele lui lunie, n'ar fi nici o încurcãturã și nici o nedreptãtire. Dar Domnii funcționari bistrițeni trimit la locuitorii din district executori lipsiți de orice registre și fãrã nicio îndrumãre ori instrucțiune și aceștia îi molesteazã, chinuesc și pãgubesc pe bieții locuitori în fel și fel de chipuri. Atacã, leagã în fiare și înjurã îngrozitor, fãrã considerare la vârstã, sex și condiție socialã, atãt pe cei ce au plãtit impozitele, cât și pe cei ce încã nu le-au achitat; sparg ușile caselor, dãrãmã cuptoarele, aruncã și stricã mobilele, încasseazã competențele în mod arbitrar și spre scandalizarea poporului contribuent. Ar trebui

să se trimită numai executori omenoși și prevăzuți cu instrucțiunile necesare. Pe lângă aceștia ar trebui să se alăture și comisari, cari să veghieze ca să fie molestați de astfel de executori numai cei ce au întârziat ori sunt în restanță cu plata contribuțiunii, și nu toți deavalma.

b) Dacă se întâmplă ca Domnii confruntători să meargă în district singuri sau însoțiți de executori, nu-și bat capul cu cu trecerea în registre a dărilor încassate ori cu admonestarea restanțierilor (dacă se găsesc de aceștia), să-și achite restanțele, nici nu le trece prin minte să le stea într'ajutor juraților în adunarea contribuțiunii, ci caută numai cum s'ar putea îmbogăți. Astfel de câte ori se duc la casa juzilor sau a juraților din sate ori de câte ori numai îi salută din drum, mai cer dela aceștia, pe lângă competența de hrană convenită lor și pe lângă porțiunea de fân ce se dă calului, câte 18 cruceri. Și într'o zi pot și obișnuiesc să înconjoare satele opt până în zece confruntători.

c) Nu sunt cu nici o considerare la daunele suferite. Dacă contribuenții sunt păgubiți de pe urma ploilor, grindinei ori a incendiilor, nu li se face nici o ușurare, ori, dacă li se face, în anul următor li-se pretinde să o plătească sub titlu de restanță.

d) Tinerilor căsătoriți nu li-se acordă nici un fel de ușurare de contribuțiune.

e) Contribuțiunea făcută în produse naturele și în căraușie nu o consideră întru nimic. În schimbul acestora nu se face nici o ușurare de impozite.

f) Tot la doi ani sunt încartiruiți în districtul valah soldați din cavalerie. Pentru hrana acestora și a cailor lor se administrează din partea Valahilor multe produse naturale. Dar afară de plata ovăzului nu li-se face acestor locuitori nicio ușurare de dare.

3. *Jalbele privitor la felul de încassare*

a) Incassarea banilor și numărarea aceloră nu se face după modul de pricepere al locuitorilor, cari unii sunt mai isteți alții mai tâmpiți, ci cum îl taie capul pe perceptor, și astfel în felul acesta încă sunt păgubiți locuitorii amintiți.

b) Suma încassată nu se trece în registrele de dare, ci se dau pentru acestea chitanțe și livrete particulare. După adminis-

trarea acestei sume, jurații din șate o cer din nou și după trecerea unui sau a doi ani suma amintită și încasată deja e considerată drept restanță. Jurații satelor, lipsiți de actele justificative, sunt nevoiți să încasseze din nou sumele plătite, ba sunt legați, întemnițați și chinuiți în fel și fel de chipuri.

c) Afară de contribuțiunea impusă de confruntători se mai cere în fiecare an dela fiecare sat pentru întreținerea așanumiților haiduci, o majă de grâu, o baniță de mazere, un car de fân, două ocale de său, două banițe de fructe uscate, caș, lapte acru, și brânză; iar pentru darabanți cele 23 de sate sunt obligate să dea în fiecare an 69 părechi de cisme, dintre care fiecare păreche este prețuită în 30 cruceri.

4. *Jalbe privitor la împărțirea dreptății*

a) Ne lipsesc juzii și jurații aleși cu deplină autoritate, care să asculte și să decidă atât cauzele reale cât și cele personale ale locuitorilor din satele noastre, cum se face aceasta în satele săsești, și împotriva căror hotăriri să avem dreptul de a apela la inspectorul districtual sau la magistratul bistrițan. Din acest motiv se nasc între locuitorii valahi o mulțime de neînțelegeri și certe pentru moșii și apartenențele acelora și în chestiuni personale și penale.

b) Fiind locuitorii cestor comune valahe fără carte și inculți, ar trebui să existe legi municipale și legi locale privitoare la apărarea acelora, care legi să fie publicate și făcute cunoscut. Dar nu li-se publică nici o lege, nici nu se întocmesc constituții de apărare, ci bieții locuitori trăiesc cum dă Dumnezeu și cum îi îndreaptă mintea naturală.

c) Dacă cineva are vreun proces la inspector pentru moșia, grădina, livada sau ogorul său, întotdeauna cel bogat sau darnic iese învingător. Contrarul acestuia, chiar dacă are dreptate, nu este ascultat, ci aruncat în închisoare murdară.

d) În urmare locuitorii valahi se roagă ca, potrivit uzului introdus în satele săsești, și în conformitate cu ordinul chesarcăiesc din 15 Aprilie 1746, să se instituiască și la ei judecători aleși din sânul și națiunea lor, fiindcă întreg districtul a primit

săcra uniune, ori dacă aceasta nu se poate, să se stabilească o modalitate de a-și căuta dreptatea și să se fixeze o administrare a justiției observată cu rigoare de cei din district.

5. *Jalbele privitor la chestiunile economice*

a) Potrivit ordinului din 15 Februarie 1760 al Inaltului Guvern regesc, precum și binevoitoarei deciziuni chesaro-crăiești din 16 Iunie al aceluiaș an, ar trebui să se caute origina și temelia datoriilor, așa încât datoriile orașului să le plătească orașul, iar datoriile satelor să le plătească sătenii. Cu toate acestea până acum nu s'a făcut nimic în privința aceasta, ci ne obligă pe noi să suportăm toate greutățile, ba ne silesc să plătim și dobânzile după aceste datorii.

Din acest motiv locuitorii celor 23 de sate se roagă să se prezinte fie în original fie în copie autentică documentele despre aceste datorii, ca astfel să se știe, ce și cât cade pe fiecare sat jălbar și atunci în temeiul acestor documente se vor obliga să plătească atât capitalul cât și dobânda după aceasta în rate succesive și fără amânare.

b) În iarna trecută au fost trimiși în contra acestor locuitori șapte executori, care să adune restanțele vechi. Dar judecătorii și contribuenții, pe care poate îi privesc aceste restanțe, au murit în cea mai mare parte, iar livretele de dare și chitanțele date de perceptori, dacă cumva li s'au dat, au fost luate dela săteni și duse în Bistrița. Astfel Vă roagă cu supunere ca registrele de dare și chitanțele din acei ani, pentru care se pretind restanțele, să fie restituite de magistratul bistrițan ca să se poată constata din ele, cum s'au făcut impunerile, ce sumă reprezentau și cât s'a administrat. Altcum nu avem posibilitatea să fixăm suma restanțelor.

c) Aceiași locuitori sunt siliți să ducă lemne de foc pentru așezarea în depozite, pentru soldații din garnizoane și în atelierele de sare și salpetru în cantitate mai mare, decât le permit puterile și fără a primi vreo dovadă. Și în această privință au cerut, să se facă o regulare a îndatoririlor și să se fixeze, ce și cât au să prestea gratuit și dela care cantitate încolo nu mai sunt obligați să aducă lemne fără plată.

d) Fiindcă pământul, pe care îl locuiesc, este foarte steril, astfel sunt siliți să se îmbrace, să se hrănească și să-și achite

contribuțiunile cu lucru de mână, cu negoțul și meseriile. Dar în îndeplinirea acestora sunt împiedecați în tot chipul de societățile și breslele de fierari, pielari, rotari, țesători și altfel de meseriași bistrițeni, care pe lângă manufacturi se îndeletnicesc și cu gospodăria și economia. Ba mai mult sunt păgubiți în lucrurile proprii și în domiciliu, uneori sunt despoiați fără veste de scule și unelte, alteori au pierderi de câte 10 până în 30 floreni.

e) Dacă se întâmplă, ca satele săsești să fie devastate de incendiu, atunci locuitorii din comunele valahe sunt mânați cu grămada să le vină sașilor într'ajutor în restaurarea clădirilor și acareturilor. În schimb Sașii nici când nu se simt datori să sară în ajutorul Valahilor.

f) Conform hărții topografice suscite teritoriile săsești sunt despărțite de districtul valah numai prin râul Someș. De aci numărăratele vexări și păgubiri ale Valahilor. Sașii iau cu sila dela Valahi teritorii și fânațe, furia și cursul Someșului le îndreaptă spre pământurile acestora cu diguri, așa încât sunt stricate și drumurile și șoselele. Apoi dacă vitele Valahilor intră pe teritorul de pășune liberă al Sașilor, despărțit de pământul Valahilor numai prin alvia râului, îndată sunt pedepsiți cu 24 cruceri, uneori cu doi florini renani. Inspectorul districtual nu dă nici un ajutor ori scut în astfel de cazuri.

g) Pentru munca prestată cu ocazia tragerii cordonului dela Olt și Ileanda nu au primit nici o rebonificare, nici nu li s'a dat nici o despăgubire, deși toate satele valahe au dus la Ileanda trei stânjeni de lemne și au avut multe cheltuieli, conform actelor anexate la No. 6, 7.

II. Plângerile speciale ale singuraticelor sate sunt următoarele, luate după sate:

1. Ale satului Mocod

a) Macavei Pop, care înainte de aceasta cu trei ani a îndrăsnit să-și caute refugiu la curtea împărătească, a fost lipsit din partea magistratului bistrițan de șase boi.

b) Tot așa i s'a luat lui Iacob alui Lar doi boi.

c) Au fost prinși și inchiși în orașul Dej, din porunca magis-

tratului bistrițan, Constan a Popii, Olar Vortup. Ciocan Mihai, Nicolae alui Ienciu, Cifor alui Seucea și Vartolomei. În acest timp s'au luat dela ei și dela tovarășii lor 40 floreni ungari, au îndurat chinuri și dureri în curs de opt săptămâni și au făcut cheltuieli de 36 florini renani. Cifor alui Seucea a murit în închisoare.

d) În anul precedent Toma Ioan a fost prins și pedepsit cu 3 floreni renani. Acest om din cauza bătrânețelor și a lipsei de vedere este expus celei mai grozave mizerii.

e) Tot în anul trecut, în luna Iulie, au fost prinși în teritorul Lechinței, pe când se întorceau dela târgul de Sâmpetru, pe drumul mare, opt persoane, între cari Mihai Ciocan și tovarășul său Nica alui Cinca. Dela acesta au luat, pe lângă cheltuielile de doi floreni renani, încă 14 floreni și tot așa au taxat și pe ceilalți cu mai mult ori mai puțin.

f) Gheorghe Cifor și Bodea Miron au cumpărat, cu gândul să facă ceva câștig, mai multe coase cu 35 floreni. Dar breasla faurilor din Bistrița le-a confiscat pe toate și astfel numiții indivizi au fost păgubiți de banii plătiți.

g) Ioan Pampa a cumpărat dela un Evreu din Șintereag 19 ocale de vinars. Dar beutura i s'a confiscat, fără a i-se restitui prețul ei.

h) Dănilă Conia, jude sătesc în anul trecut, a fost păgubit foarte mult, fiindcă nu i s'a eliberat registrul de dare.

i) Eremie Bucșa a plecat înainte de aceasta cu patru ani, din porunca districtului valah, cu un memoriu la Înaltul Guvern regesc. Acolo însă a fost prins și încarcerat la cererea magistratului bistrițan și a îndurat chinurile și necazurile captivității o jumătate de an și trei săptămâni, ba a mai trebuit să plătească și 30 floreni.

j) În anul 1760 satul Mocod a oferit pentru sine ca recrut pe fiul unui om cu numele Teodorița. Dar nu i s'a plătit pentru aceasta nici tatălui, nici fiului.

2. Ale satului Zagra

a) Pe locuitorul Lehaci Oanca, fiindcă s'a îngrijit de aducerea la cunoștința autorităților a plângerilor consătenilor săi, magistratul bistrițan a lăsat să-l prindă și l-a ținut în închisoare 6 săptămâni,

până când fiul său n'a dat drept garanție suma de 300 florini ungari. Acesta se roagă ca documentele de garanție să fie anulate.

b) În anul trecut 1760 cea mai mare parte a teritoriului comunei a fost zdrobită de grindină. Dar până acum nu s'a făcut nici o reducere de contribuțiune.

c) Drăgan Cifor fost jude comunal în anul 1755 a pricinuit mari pagube acestei comune. Dar cu toate insistențele comunei Zagra magistratul bistrițan nu l-a silit încă să dea seamă despre gestiunea sa și să rebonifice pagubele făcute.

d) Locuitorii Rus Teodor, Haiduc Pintilie, Lehats Ordace și Hoza Alexa au fost prinși în 1758, din porunca magistratului bistrițan, fără nici o vină cu ocazia târgului din Dej și despoiați de toate lucrurile de vânzare, ce le aveau cu ei. După aceea au fost duși în închisoarea din Olpret din județul Solnocul interior, unde au fost ținuți și tratați neomeneste 7 săptămâni și abia după plățirea a 75 floreni au fost eliberați.

e) În anul 1756 au fost prinși în piața Bistriței șasesprezece locuitori din Zagra. Aceștia au fost ținuți în închisoare două săptămâni și numai după plățirea a 11 florini maghiari au fost eliberați.

f) În anul precedent au fost distrusă de foc casa lui Gavrilă Mureșan, dar nici până azi nu i s'a făcut vreo reducere de contribuțiune.

g) Dela Andrei Cute au luat ca recruți trei fii. Până la întoarcerea acestora comuna Zagra cere reducerea contribuțiunii.

h) Și alți locuitori, dar mai ales Bucila Filip a plătit dare, în timpul manipulațiunii (constatării situației de drept și de impunere a locuitorilor) încă odată atâta cât îi este cu putință și cât îi sunt veniturile; ceea ce se poate constata din extractul registrului de dare. În urmare se roagă să i se restituie ceea ce i s'a luat împotriva normelor date și a dreptății.

i) Același Bucila Filip și-a pierdut în anul 1757 cu ocazia revărsării râului ce curge prin mijlocul comunei Zagra multe lucruri și anume: fânul ce-l avea, 20 banițe de porumb, carul, plugușul și celelalte unelte. Comisarul confruntator a întrelăsat să ia act de toate aceste pierderi și să propună reducerea de impozit cuvenită. Aceași plângere o are și Ioan Pop.

Susnumitul Bucila Filip s'a dus în 19 Ianuarie 1760 în Baia

Mare pentru plățirea tricesimei. Cu toate cheltuielile și ostenelele avute funcționarul din Bistrița adunător de tricesime l-a pedepsit cu 5 floreni.

j) Succesiv în timp de patru ani locuitorii din Zagra au fost obligați să prezinte (ofere) recruți.

3. Ale satului Poieni

a) Maramureșenii au luat dela locuitorii din acest sat munții numiți Piciorul Mesteacănului. În urmare se roagă, ca să li-se restituie acești munți, asistând și Domnul Inspector districtual.

b) Varga Chira, păgubit de incendiu și de potop, petiționează să i-se facă reducerea de dare convenită și prevăzută în ordinele regești.

4. Ale satului Mititei

Sacota Ioan, Andreica Toader alui Orzu au fost prinși la târgul din Dej și încarcerați. Eliberați numai după plățirea a 18 floreni renani cer restituirea acestei sume.

5. Ale satului Runc

a) Maramureșenii le-au luat munții, fără ca Inspectorul districtual să facă demersurile necesare în această privință.

b) Au dat trei recruți. Dintre aceștia unul a fost asentat pentru bani, pentru altă comună; dar banii dați au dispărut.

c) Cu ocaziunea administrării impozitelor judele acestui sat este închis ca de obicei din motive neștiute nici de ei înșiși.

d) Vasile Gaură bătrân decrepit de 100 ani, Zăgrean Ignatie, tot de 100 ani, Grigore Dincu și Costan Dincu, cu membrele slăbite de bătrânețe, cer reducerea impozitului după cap. Toți aceștia trăiesc din mila oamenilor.

e) Zăgrean Urs, dimpreună cu cei amintiți mai sus, au fost prinși și încarcerați în orașul Dej și au scăpat numai plățind zece floreni renani.

6. Ale satului Salva

a) Locuitorii acestui sat au fost siliți să dea trei recruți.

b) Lui Ioan Fetinca i-au luat boii în anul 1758, confruntătorul dimpreună cu perceptorul regesc subț pretextul că în Salva

sunt tănuitori (celatores), pe care însă nu i-au putut numi. Boii i-au restituit numitului om numai după achitarea a 7 floreni renani.

c) În anul precedent au fost prinși 26 locuitori ai acestui sat și au fost ținuți în închisoare, două zile.

d) Petre Zegrean, care are un car și jumătate de fân, a fost impus cu 27 cruceri; Ursul și Zene cu un car de fân au fost impuși cu 15 cruceri. Se presupune, că la fel și în aceeași proporție ar fi impus și pe ceilalți locuitori ai comunei, dacă nu li s'ar comunica an de an tabelele de confruntare.

e) Judecătoria i-a adjudecat lui Pantilimon Morar a patra oară un loc pustiu. Cu toate acestea i l-a ocupat acest loc și îl ține și acum Petre alui Mihai Tolciu fără ca inspectorul să ia măsurile necesare pentru înlăturarea acestei nedreptăți.

f) Lui Grigore Ianu lui Dănilă Urs și lui Ioan Homei le-a făcut multe nedreptăți fără motiv și i-a chinuit mult gornicul Ladislau Vărărean.

g) Gornicul Vasile Pașcu a necinstit cu sila pe soția lui Dănilă Urs cu numele Elisabeta fără ca să-i dea vreo satisfacție ori desdăunare judecătorească.

7. Ale satului Telciu

a) Locuitorilor din acest sat li s'au luat trei munți și s'au dat altora. În urmăre cer restituirea acestor munți. Și Maramureșenii le-au ocupat câțiva munți.

b) Ioan Lazar a Popii ne spune cu lacrimi în ochi, că în luna August anul trecut 1760 și-a dus la târgul din Bistrița doi boi, cari i-au fost luați din porunca percepteurului regesc sub pretextul că în Telci sunt tănuitori, deși la repețitele cereri n'a putut să spună cine sunt aceia și cu toată bătrâni din această comună sunt și au fost gata să joare, că aci nu sunt tănuitori.

c) Aceeași plângere o are și Arsente Hordoan pentru doi boi, care i-au fost luați de percepteurul regesc pe termen nehotărit.

d) Ioan Scuturici jude comunal în anul 1758 a fost păgubit cu ocazia numărării banilor cu 12 floreni renani, deși banii i-a numărat și acasă și înaintea comisarului confruntător. Perceptorul însă totdeauna îi găsea lipsuri și nu-i dădea puțința să-i numere

a două oară. Mai mult, când o cerea acesta, îl împiedeca cu bastonul ce-l avea pe masă.

e) În anul 1758 locuitorii acestei comune au suferit mult de pe urma potopului. Dar nici nu s'a făcut anchetarea necesară, nici nu s'au redus impozitele.

f) În anul 1760 Grigore Andrei și Dumitru Scuturici au fost păgubiți prin incediu; dar până azi nu li s'a făcut reducerea de impozit cuvenită, dimpotrivă li s'a cerut mereu contribuțiunea fixată pentru dâșii.

8. Ale satului Hordou

a) Tihorean Gavrilă, Tihorean Onul, Grigore Ilie, Partene alui Grigore, Miron a Docii, Lupul a Docii, fiindcă n'a fost cine să le susțină cauza dreaptă înaintea magistratului, au fost dați ca iobagi unui magnat. Drept răscumpărare au trebuit să plătească 760 floreni. Astfel au ajuns lipsiți de tot ce aveau și pe lângă aceasta li s'au mai luat încă 81 floreni renani drept contribuțiune, deși din aceștia trei au fost păgubiți de incendiu, unul este nou căsătorit, unul străin și numai Tihorean Gavrilă e supus impozitului.

b) Susnumitul Grigore Ilie și Vasile Doci au suferit de pe urma incendiului din anul precedent 1760. Astfel se roagă să li se facă reducerea de impozit legală.

9. Ale satului Năsăud

a) Sătenii acestei comune au dat cinci recruți.

b) Petre alui Ștefan și Grigore alui Ioan, păgubiți de incendiu n'au obținut nici o reducere de impozit. Deși în anul precedent li s'a făcut reducerea, în anul următor însă sub titlul de restanță a fost încassată din nou.

c) Pagubele pricinuite în această comună nici nu sunt cercetate, nici, constatate fiind, nu se face reducerea de impozit cuvenită.

d) Ioan a lui Floroaie a fost atacat în pat noaptea în timp de iarnă de gornicul Dubălar. Apoi aproape desbrăcat și desculț a fost dus până în satul vecin, din care cauză cuprins de frig a zăcut în pat șase săptămâni.

e) Vasile Pașcu a plătit pentru carantină 45 floreni renani. Cere restituirea acestor bani.

10. Ale satului Rebrîșoara

a) Această comună a dat patru recruți.

b) Lazar Vărărean a fost prins în Sibiu și ținut în închisoare 31 săptămâni. A avut de îndurat multe chinuri, de plătit multe cheltuieli, așa încât sărăcind cu totul a ajuns la sapă de lemn.

c) Unsprezece case au fost nimicite de foc și mânate de două revărsări ale Someșului. Dar până azi nu s'a făcut nici o reducere de impozit proprietarilor acestora.

d) Gornicii, neurmând nici o normă și fără a avea vreo îndrumare, fac multe nedreptăți locuitorilor acestei comune.

e) Simion Bodiu a fost deținut în anul trecut din porunca magistratului și, fiindcă nu a prezentat numărul cerut de recruți, nu a fost eliberat până nu a plătit 7 floreni renani.

f) Șoseaua a fost distrusă prin revărsarea râului Someș. Locuitorii acestei comune, nefiind în stare singuri să repare șoseaua, cer sprijinul celorlalte comune.

g) Teritorul Rebrîșorenilor este despărțit de al Dumitrenilor numai prin râul Someș. Dacă vitele celor dintâi trec în locul de pășunat al Dumitrenilor, imediat sunt duse în Dumitrea, de unde sunt rescumpărate cu taxe peste măsură de mari.

h) Dumitrenii țin amanetat muntele Bârla al Rebrîșorenilor și nu vreau să li-l restituie, nici dacă plătesc suma, pentru care muntele a fost ipotecat.

i) În locul numit Lunca Poienii Dumitrenii au construit diguri mari, cu ajutorul cărora au abătut cursul Someșului pe teritorul Rebrîșorenilor. Prin aceasta nu numai că au distrus șoseaua națională, ci au și ocupat o mare parte din teritorul amintit. Inspectorul n'a făcut nici o intervenție în chestiunea aceasta.

j) Lazar Vărărean are un loc numit Lunca Vanciului smuls din teritorul rebrîșorean prin o năvală a Someșului și alipit de teritorul Dumitrenilor. Din acest motiv numitul locuitor este încontinuu turburat de Dumitreni în folosirea acestui loc.

l) Urs Savul, care în anul 1757—58 a îndeplinit slujba de jude comunal, a administrat întreagă suma contribuțiunii, împreună

cu restanța de 8 floreni renani. Dar fiindcă suma plătită succesiv n'a fost trecută în registre, iar chitanțele eliberate au fost luate de perceptorul regesc, noul perceptor Paul Klein a încassat în bani gata drept restanță șapte floreni renani și pe lângă acesta a mai luat și doi boi, care valorează 44 floreni. Astfel numitul locuitor cere să i se restituie cele luate pe nedreptul.

m) Maftei al Titienei, jude comunal, a plătit domnului perceptor Mihai Hennich sub titlul de restanță mai mult decât 47 floreni renani. Dar cu toate insistențele depuse n'a putut obține încă ehitanțele cuvenite și astfel se teme să nu i-se ceară din nou această sumă.

n) Cotul Nechita, jude comunal în anul 1759—60, arătând livretul de dare dat lui de perceptorul regesc, dimpreună cu chitanțele particulare, spune cu larimile în ochi, că el a administrat întreagă suma impozitului din timpul său, dar că nu toate chitanțele au fost trecute în livretul său. Din această cauză astăzi i se cer fără nici un drept 105 floreni renani. Cu toate că Comisiunea directorală regească a somat în 3 Martie 1761 magistratul bistrițan să șteargă această diferență, totuși se teme, să nu i se ceară mai târziu, fiindcă până azi n'a primit nici o asigurare în privința aceasta.

11. Ale satului Văraea

a) În anul precedent au fost siliți să dea doi recruți, care au fost trimiși acasă numai după ce au plătit o anumită sumă de bani.

b) În iarna trecută au plătit pentru rescumpărarea recruților 14 florini renani și 7 cruceri.

c) Acest sat îndură nenumerate vexațiuni din partea gornicilor.

d) Locuitorii satului Văraea, care fiind printre celelalte sate așezate dincoace de Someș, au un teritor pietros și foarte îngust, au fost clasați cu ocazia manipulațiunii printre locuitorii satelor de prima clasă și taxați ca atari. Deși inspectorul știe acest lucru, n'a intervenit să se facă corectarea necesară.

e) Dumitrenii și Pinticanii, vecini cu satul Văraea, iau taxe prea mari pentru locurile de liber pășunat. Bunăoară dela Gavrilă

alui Irimie au luat pentru câteva oi, trecute în acest loc, doi floreni renani.

f) Un teren al Vărărenilor a fost rupt de Someș și dus în partea dinspre Dumitreni. Acest teritor Dumitrenii l-au luat cu forța dela Vărăreni.

g) Pe când Marian alui Maței își ducea pe fiul său Ioan să-l angajeze ca servitor cu plată în Dumitrea, a fost prins de stăpânul său un oarecare Grigore Boar și băgat între recruți, de unde a scăpat numai plătind 5 floreni renani.

12. Ale satului Feldru

a) Locuitorii acestei comune au dat patru recruți.

b) Locuitorii din lad au luat cu forța un oarecare teritor al acestora.

c) Petre Năsăudean a fost luat ca recrut și a fost eliberat numai pe lângă plătierea anumitei sume.

d) Căpitanul plăieșilor Dănilă Klein a încassat atât aci, cât și în alte comune în anul precedent câte doi floreni renani. Nu se știe pentru ce.

e) Ștefan Cute și Marcu Berărița din Nușfalău, deși aveau cu sine în original acte dela magistratul din Bistrița, totuși fură tratați ca răufăcători, prinși și supuși la o mulțime de vexațiuni și neplăceri, numai pentru motivul că au dus la curtea împărătească petiția locuitorilor din district și au adus de acolo rezoluție.

13. Ale satului Ilva

a) Locuitorii din lad au ocupat 11 moșii locuite și o mare parte a teritorului ilvan, iar vitele Ilvenilor găsite în teritorul folosit ca pășune liberă le taxează în mod excesiv.

b) Soției de 60 ani a așanumitului Prica, pe când se ducea să se închine în postul Paștelor, i-a ieșit în cale spreă seară gornicul Vărărean Vasile și a necinstit-o. Biata văduvă bătrână de rușine și-a pus capăt zilelor, fără ca Vărărean Vasile să fi pățit ceva pentru aceasta.

c) Ilvanii au dat trei recruți, care parte au fost primiți în loc de plată, parte au fost eliberați pentru bani.

d) În anul precedent judele comunei acesteia s'a prezentat

cu trei jurați, ca să se plângă, înaintea judeului primar. Dar aci, în loc să obțină o decizie consolatoare, au fost deținuți și eliberați numai după plățirea a patru floreni.

e) Ioan Vărărean, jude comunal în anul 1755—56, a administrat, din încredințarea Domnului judecător, din suma impozitelor 20 floreni ungari. Acești bani i se cer acum ca restanță și nu vreau să-i plătească nici sătenii, nici judecătorul suscitată. În urmare se roagă să fie achitat de această pretențiune. Tot dela acest jude a mai încassat comisarul confruntator, domnul Petre Theil, cu ocazia împărțirii răboajelor trei floreni, pe lângă cei trei denari (monetă de 16 cruceri) luați de fiecare persoană.

14. Ale satului Leș

a) Comuna aceasta a dat trei recruți, iar pentru trei a plătit bani.

b) În anul 1758—59 locuitorii acestei comune au suferit mari pagube din cauza potopului. Dar nici pagubele nu au fost evaluate, nici reducerea de impozit nu s'a făcut.

15. Ale satului Sângeorz

a) Locuitorii acestui sat nu-și pot întrebuința în pace, din cauza incursiunilor locuitorilor din Iad, munții numiți Cișa. Dacă se duc cu plângeri în această privință la magistratul bistrițan sunt închiși.

b) Au fost nevoiți să dea opt recruți.

c) În luna Octombrie 1758 au dat, din porunca inspectorului districtual, celor din județ pâine și ovăz. Prețul acestora nici nu s'a calculat, nici nu s'a plătit.

d) Gornicul Teodor Zdrobău din Feldru a luat cu sila dela Precup al Nastasiei o iapă, pe care atâta a călărit-o, până o a adus acasă mai moartă. Iapa a și pierit după câteva ceasuri.

e) Comisarul confruntator Petre Theil a taxat în anul 1757 câteva vite găsite în teritorul de liber pășunat cu 11 floreni.

f) Pielarii bistrițeni au luat dela locuitorii acestui sat 120 piei.

g) Pagubele pricinuite locuitorilor din această comună nu se constată, nici nu se fac reducerile de impozit legale.

h) Deși Oniga Varvari n'a fost restanțier, totuși s'au încassat dela dânsul subț acest titlu 4 floreni renani și 22 cruceri.

16. Ale satului Maieru

- a) Au dat patru recruți, iar doi i-au plătit cu 50 floreni.
- b) In anul 1759 locuitorii din această comună au suferit mari pagube din cauza inundațiilor, care însă n'au fost evaluate, dar nici reducere de impozit nu li s'a făcut.
- c) Gheorghe Pralea și Tofan Samson au fost prinși și ținuți închiși 5 săptămâni, fiindcă au declarat toate gravaminele districtului în fața comisiunii anchetatoare.
- d) Prestațiunile făcute vameșului din Rodna nu se iau în seamă.

17. Ale satului Sântioana

- a) Locuitorii din această comună au dus în comuna Ileanda mare trei care cu pâine, la care erau înjugați câte șase boi. Dar n'au primit nici o plată pentru aceasta.
- b) Tot acolo au adus și trei stânjeni de lemne de foc cu 8 floreni ungari, pentru care iarăși n'au primit nimic.
- c) In fiecare an acești locuitori sunt îndatorați să trimită în Rodna trei care cu câte 8 boi. In aceste care duc un vas cu vin, la întors aduc var stins. Dar nimeni nu le plătește nimic pentru aceasta.
- d) Intr'o noapte a anului 1758 au fost prinși din porunca magistratului bistrițan fiii a șase familii mai distinse din această comună. După multe greutăți Timotei a Floarei și-a răscumpărat copilul cu un cal, Lupu a Țonului cu 10 floreni, Mihai a Todoritei cu 12 floreni, Neamț Toader cu 13 floreni și 34 dinari.
- e) In anul 1759 toți capii de familie au trebuit să dea câte 16 cruceri pentru răscumpărarea recruților.
- f) In anul 1760 au dat, din porunca magistratului un recrut.
- g) La finele anului 1755, cu ocazia sărbătorilor de Crăciun, au confiscat dela locuitorii acestei comune toată berea și pe toți cei ce au aranjat petrecerea i-au eliberat numai după plățirea unei taxe de câte 9 cruceri de fiecare persoană. Tot așa au făcut și cu cei din Nușfalău.
- h) In anul 1758—59 era confruntator Ion Pfingstgraef. Acesta a scos din șirul contribuenților pe Cifor a Teodoritei, pe Plăieș Ioan, pe Alexandru Doru și pe Petcu Muroi, dimpreună cu pe

Macavei Cotoc, Dănilă Costin și Ladislau Zeican, fiindcă unul a păzit vițeii, altul a păzit vacile, al treilea a păzit boii și cel din urmă s'a mutilat la un picior cu pușca. Dela aceștia a încassat cu executorii câte 7 floreni renani de fiecare. Perceptorul regesc la rândul său a pedepsit pe numiții oameni, scoși din șirul contribuenților, deosebit și sub sigil cu zece sau douăzeci floreni renani, iar pe jude cu șapte floreni, deși numiții nici n'au avut de gând să ascundă ceva, nici nu li s'a putut imputa nimic. Susnumitul confruntator însă a interpretat instrucțiunea primită în felul, că el are dreptul de a scoate din șirul contribuenților pe cei ce i-a scos deja.

i) Dela suscitatul Timotei a Floarei au încassat în iarna trecută drept restanță, pe lângă cheltuielile de trei floreni, încă 60 de floreni, deși dânsul, ori de câte ori s'au făcut impunerile, totdeauna a administrat întreagă suma contribuțiunii din timpul său; despre ce a primit și chitanțe. Dar după trecerea anilor atât registrele de dare, cât și chitanțele eliberate erau luate de magistrat.

j) Tot astfel a plătit și Nistor alui Macavei sub titlul de restanțe suma de 58 floreni renani.

l) Paznicului dela graniță i-au plătit 18 floreni renani.

m) Someșan Gavrilă a cumpărat în anul 1757 în piața Bistriței o piele de vacă cu doi floreni renani, dar i-a confiscat-o breasla cizmarilor.

n) Drăguș Simion, care obținuse dela aceeași breaslă dreptul să cumpere o piele de vacă, a fost bătut și pedepsit cu 4 floreni renani.

o) Dela Drăguș Constantin au luat ca restanță 8 floreni, iar dela Ioan Someșan 10 floreni renani, deși registrele de dare și chitanțele despre plățirea aceleia nu au fost luate dela părinții lor, astfel încât pot dovedi, că atât părinții cât și fiii lor nu sunt restanțieri.

p) Perceptorul a încassat dela Chirila Lup, care nu are albine, drept taxe de albinărit 2 floreni și 72 cruceri

r) Fiul Onul lui Morar a fost deținut pentrucă a înaintat apel la Înaltul Guvern regesc și nici azi nu i s'a făcut dreptate.

s) Cotoc Cifor se plânge, că pentru o iapă a trebuit să plătească în anul curent de două ori contribuțiunea de 108 floreni.

18. Ale satului Nușfalău

a) Magistratul a lăsat să fie prinși ca recruți Alexandru Roiban, Irimie Cotoc, Demian Vermeșan, Grigore Cotoc, Nechita Moldovan, Gheorghe Hârhoi, Lupul Moldovan și Ioan Moldovan. Pe Gheorghe Hârhoi și Ioan Moldovan i-a eliberat, după ce au plătit 37 florini și 62 denari. De un recruta cer 11 floreni în bani gata. În cazul de față pretind 30 floreni renani.

b) În iarna trecută s'au încassat cu titlul de restanțe 300 floreni, deși ar putea dovedi, că nu sunt restanțieri, dacă nu li s'ar fi luat registrele și chitanțele

c) Pagubele pricinuite de grindină în anul 1755—56 au fost evaluate, dar nu s'a făcut nici o reducere de impozit.

d) Nuțiu Onul, jude comunal în anul 1754—55, a plătit în tot cursul slujbei sale și anume în fiecare săptămână comisarului Petre Theil drept diurnă 24 cruceri, așa că pe an i-a plătit 24 florini și 96 denari. Totuși azi i-se cere această sumă drept restanță.

e) Văduva Moldovan Maria declară cu lacrimile în ochi, că bărbatul ei, care a murit în 1744, încă pe când trăia a cedat comunei locurile, care îi erau îngreuiate cu dare de trei floreni renani. În urmare ea, de când este văduvă, nu are locuri. Și cu toate acestea s'a încassat dela dânsa darea de pe doi ani cu titlul de restanță.

f) Teodor Cosma nu are boi de 16 ani. Cu toate acestea confruntatorul a trecut în registre, că are doi boi și a încassat dela dânsul 108 cruceri.

19. Ale comunei Rodna

a) Locuitorii acestei comune au fost obligați să taie, fără nici o plată, o mie de stânjeni de lemne pentru trebuințele minelor de aur și argint din teritoriul comunei.

b) Munții acestor locuitori i-a dat magistratul în arândă și banii încassați de locuitori i-a luat.

c) Casa de locuit clădită de locuitorii amintiți și de district a fost dată în arândă pe bani tot de magistrat.

d) Cer restituirea celor opt fânațe aflătoare în teritoriul comunei Rodna și ocupate de magistratul bistrițan.

e) Pământurile și fânațele, care au fost mai înainte distribuite judeului și juraților, acum li s'au luat. În urmărire cer relaxare de impozite.

f) Deși nu au restanțe, totuși li-se cere să le plătească.

g) Pe lângă impozitele ordinare sunt îngreuiți în fiecare an și cu impozite extraordinare.

h) Magistratul bistrițan a uzurpat și beneficiul crâșmăritului. Locuitorii din Rodna au fost îndatorați să administreze în fiecare an 10 stânjeni de lemne și să angajeze pe lângă crâșmar un ajutor cu 20 floreni renani.

i) Cer să li-se restituie piața publică ocupată de magistrat.

j) Cer să se anuleze arendarea măcelăriei și a crâșmei.

l) În comuna Rodna sunt circa 30 Maghiari și Sași și aproape 300 Valahi. Cu toate acestea Maghiarii și Sașii au, pentru trebuințele bisericilor lor, două mori, iar Valahii, cari sunt atât de numeroși, n'au nici una. În urmărire se roagă să li-se dea puțința, să clădească și ei barăm o moară pentru trebuințele bisericii greco-catolice, fără păgubirea celorlalte două mori.

m) Cer să li-se calculeze în folosul lor prestațiunile făcute membrilor antistiilor, cari prestațiuni până acum n'au fost luate în seamă, ori să li-se șteargă această greutate, conform ordinelor chesaro-crăiești.

n) Atât locuitorii din Rodna, cât și cei din district se roagă ca să li-se elibereze în copie cartea funduară și documentele privilegiale, duse spre păstrare în Bistrița, fiindcă li s'au luat multe teritorii și au nevoie de aceste documente, pentru a-și apăra drepturile personale și reale și pentru exoperarea scutirii de dijme.

o) Valahii din Rodna cer să aibă la fel cu Sașii și Ungurii dreptul de a fi judecători și asesori.

p) Toma Bouțan, Hanci Lup, Petre Ioan și Grigore se plâng că nu li s'a făcut dreptate și că inspectorul le-a confiscat documentele.

20. Ale satului Suplai

Au aceleași plângeri ca și celelalte comune.

21. Ale satului Găureni

Plângerile acestui sat sunt identice cu ale celorlalți locuitori.

22. Ale satului Bichigiu

Locuitorii acestui sat îndură aceleași nedreptăți ca și ceilalți Valahi districtuali.

23. Ale satului Rebra Mare

a) Au dat patru recruți.

b) În anul 1757 întreg teritoriul comunei a fost distrus de grindină. Nu s'a făcut însă nici o ușurare de impozite.

c) Ciocan Simion se plânge, că i-se cere să plătească restanțe pe care nu le are. Dacă nu i s'ar fi luat tabelele de dare împreună cu răboajele și dacă i s'ar fi eliberat chitanțe despre toate plățile făcute, ar putea dovedi, că nu e în restanță cu nimica.

III. Alte plângeri obștești

1. În timpurile de mai înainte se lua în fiecare an de snop câte un crucer.

2. În afară de darea obișnuită se încassează dela fiecare contribuent câte un floren.

3. Refuză să plătească juzilor comunali banii conveniți pentru strângerea dărilor.

4. Storc dela comune atâția recruți, încât s'au dat și comunelor săsești pentru bani.

5. În anii precedenți au încasat dela comune o mulțime de bani sub titlul de restanțe.

6. Pentru plățirea datoriilor de asemenea s'au încasat în anii precedenți o mulțime de bani și cu toate acestea datoriile nu sunt plătite.

7. Cer să se constate prestațiunile făcute la Ileanda și Olt și să li-se plătească sumele convenite pentru aceste lucrări.

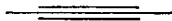
Acestea sunt principalele gravamine, a căror lecuire o cer. Dacă aceste plângeri nu vor fi luate în seamă fie în întregul lor, fie în parte, se roagă cu toată supunerea să se trimită comisari dezinteresați pe cheltuiiala locuitorilor din district. Dacă însă aceste plângeri vor fi recunoscute ca adevărate și aprobate, se roagă cu umilință să fie îndreptate.

Se roagă mai departe, ca în ocârmuirea jălbarilor magistratul și funcționarii săi să se conformeze întru toate ordinelor chesaro-crăiești și legilor municipale. În scopul acesta doresc, ca în districtul valahic, care a primit Sfânta Unire, să li se dea din magistrat, dacă se găsesc acolo, oficianți romano-catolici, iar dacă sunt persoane potrivite printre Valahii din district, atunci aceste persoane să fie puse în fruntea districtului.

În felul acesta se va pune capăt tuturor neînțelegerilor și jalbelor.

Bistrița, la 28 Iulie 1761.

Acest memoriu s'a cetit în 4 August 1761 în Bistrița în ședința comisiunii guverniale delegate cu anchetarea jalbelor cuprinse în memoriu.

Constituția geologică a Muntelui Heniu din Munții Bârgăului

Iustin German

Introducere

Lanțul Munților Bârgăului, mărginit la Nord de Valea Ilvei la Vest de Valea Someșului Mare, iar la Sud de Valea Bistriței ardelenene, atinge înălțimea cea mai mare în partea sa mijlocie, prin Muntele Heniu (1612 m). Muntele Heniu e unul dintre numeroasele conuri vulcanice, cari apar în toți Munții Bârgăului și Rodnei, ca o continuare spre NNW a marelui masiv vulcanic Hărghita-Călimani spre eruptivul Țibleșului.

În cele ce urmează ne vom ocupa cu geologia acestui munte și a regiunii din jur: până la Valea Leșului spre N, până la Valea Strâmbei spre W, până la Valea Bistriței și Valea Tihei spre S, iar spre E până la Valea Ursului afluent al V. Tihei și la Valea Ierboșaua afluent al V. Leșului.

1. Morfologia

Vârful Heniului Mare domină dela 1612 m ținutul din jur format din dealuri cari se scoboară în trepte din ce în ce mai joase pe măsură ce se îndepărtează de el. Cele mai apropiate vârfuri cari sunt cu puțin mai joase decât Heniu Mare sunt: Heniu Mic înalt de 1540 m spre S și Muncelul de 1538 m spre W. Cu ceva mai jos împrejurul acestor vârfuri se înalță Vârful Tomnaticului (Runcurelul) cu 1196 m, D. Măgurii cu 1299 m și D. Hurguleț cu 1255 m, în partea vestică; Tarnița Heniului cu 1387 m

și Vrf. Arșiței cu 1277 m spre N, iar spre E Bostăniasa cu 1302 m și, ceva mai departe spre NE, Vârful Ierboasei (Porcoiul Mic) cu 1287 m. Pe o treaptă și mai joasă și în acelaș timp mai largă se ridică: la Est culmea principală Toromogoia (1050—1070 m), la Sud Poiana Talii (1077 m), Vrf. Târnișoara (1043 m) și un șir de plaiuri cari scoboară din Heniul Mic și din Runcurel formând umeri înalți de 1032 m, 1047 m și 1035 m. Spre Vest nu se observă acești umeri, la Nord însă ei sunt reprezentați prin Săcătura Arsului (1075 m), prin Târnița lui Precup (1107 m) și prin Târnița Solcanului (1038 m).

Aceste vârfuri sunt despărțite prin Văi, dintre care cele mai importante sunt: spre N Valea Ierboșaua, V. Ierboasă, V. Colibilor, V. Leștiorului aceasta din urmă fiind cea mai mare și având ca afluent principal Valea Arsului, apoi spre W de comuna Leșu V. Ursului și V. Cheii (ceii) afluenți ai Văii Leșului prin care își îndreaptă apele spre Valea Ilvei. Spre W curg: Valea Lupului afluent al V. Ilvei, apoi Valea Jăuchii și Valea Strâmbei Rele, cari se varsă în V. Strâmbei a cărei apă curge dela Sud spre Nord spre Valea Ilvei cu care împreună se varsă în Someșul Mare la Ilva Mică. Pe versantul sudic al Muntelui Heniu, cele mai importante Văi (dela Vest la Est) sunt V. Taurului și V. Muntelui, afluate ale V. Bistriței, Valea Săcului, care adună apele dintre Heniul Mic, Heniul Mare, Muncel și Târnișoara îndrumându-le spre Sud în V. Tiha, aproape de confluența acesteia cu Bistrița la Borgo-Prund. Ceva mai spre Est sunt: Valea Popenilor, Valea Corhanei și Valea Ursului afluenți ai V. Tihei.

2. Istoric

Massivul Heniului prin forma sa piramidală impunătoare și prin faptul că se află la marginea depresiunii ardelene, înconjurat de o cunună de dealuri mai joase, ceea ce îi face relieful și mai impunător a atras din vreme asupra sa atenția turiștilor și geologilor, mai ales a Sașilor din Bistrița.

Cea dintâi lucrare privitoare la constituția Heniului este datorită lui *Primics*(9)*, care publică în 1879 un articol în care descrie

*) Numerele puse în paranteză indică ordinea numerică a lucrărilor trecute în lista bibliografică dela sfârșit.

rocele adunate de Koch și Herbich din Heniu, și anume: Andezit cu Amfibol și Andezit cu August.

În 1894 *Gustav Arz* (2) dă o primă descriere geologică a împrejurimilor și a unei părți din Heniu, susținând că acest Munte e un con vulcanic. Într'o altă descriere din 1897 (3) dânsul încearcă să precizeze chiar locul unde a fost craterul vulcanului spunând că el și azi e observabil în regiunea cuprinsă între vărfurile: Heniu Mic, Heniu Mare, Muncelul și Târnișoara, fiind deschis de Valea Săcului spre Sud. Faptul că azi e greu de recunoscut vechiul crater, îl explică prin acțiunea destructivă a valurilor mării terțiare din care spune că se ridică vulcanul, ca și prin distrugerea cauzată de agenții atmosferici, cari l'au atacat dela exondarea regiunii ca uscat și până azi.

Anton Koch (4) în lucrarea sa asupra Neogenului din bazinul ardelean se ocupă și de eruptivul din Heniu, relevând faptul că Andezitele de aci se prezintă sub forma de filoane și filoane strate injectate între gresiile oligocene și că în regiunea Heniului nu se găsesc formațiuni de explozie vulcanică (bombe, lapili și tufuri). Cele din Valea Bistriței nu provin din Heniu ci din Calimani**).

Th. Kräutner (5 și 6) studiind regiunea prin 1924, ajunge tot la concluzia că masele vulcanice din Munții Bârgăului s'au intrus între stratele de gresie și că în adâncime se unesc prin baza lor. Dânsul spune că materialul topit n'a ieșit printr'o deschidere îngustă pentru ca apoi să se reverse efusiv ci și-a făcut direct drum printre stratele de gresie oligocenă, din care se mai găsesc și acum porțiuni pe creasta principală, între Heniu Mare și Muncel.

3. Constituția geologică a Heniului

Din datele științifice citate reiese deci că petrograficește vorbind, Heniu e format din două feluri de roce: a) Roca sedimentare și b) Roca eruptivă.

a) *Rocile sedimentare* sunt reprezentate prin o alternanță de gresii și marne, născute prin sedimentarea unor nisipuri și mături de plajă și de mare foarte puțin adâncă. Gresiile sunt cenușii des-

**) Koch nu amintește în bibliografia sa lucrările lui G. Arz.

chise și galben brune, adeseori cu fluturași argintii de mică albă și trecând în unele părți în gresii foarte fine, iar în alte părți în gresii cu bobul mare, mai dure sau la strate de conglomerate cu bobul mărunț, cum se găsesc la Ilva-Leș sau în Săcătura Ar-sului. Urme de fosile animale nu se găsesc în aceste gresii, în schimb ele conțin dese urme de plante, dar în cantități mici așa că nu formează strate de cărbuni exploatabile. Cea mai groasă pătură de cărbune pe care am găsit-o într'o deschidere dela confluența Văii Ierboșaua cu V. Leșului, abia atinge grosimea de un centimentru.

Între stratele de gresii sunt cuprinse strate de marne vinete și cenușii, cari în unele părți au aceeași grosime ca și stratele de gresie. Nici aceste marne nu cuprind urme de fosile.

La limita de separațiune dintre gresii și marne, pe suprafața gresiei se observă foarte des niște desemnuri în relief sau adâncite, în șiruri lungi și șerpuite, care sunt considerate ca tiparuri de pași de viermi fosili sau ca urme de pași de miriapode (Scolopendre) terestre cari treceau peste nisipurile de plajă ale mării terțiare, ale cărei valuri au sedimentat nisipurile din cari au născut aceste gresii. Aceste desenhuri se văd frumos de exemplu la gresiile dela confluența V. Strâmba cu Valea Ilvei. Pe lângă aceste urme și tiparuri de pași de diferite animale marine și terestre, imprimate de atunci pe nisipul fundului litoral și pe cel de plajă, se mai găsesc și alte desenhuri în relief, mai neregulate, datorite numai presiunii stratelor și care sub denumirea de »hieroglife« au fost confundate cu urmele de animale.

Complexul de gresii cu intercalații de marne a fost considerat de Koch (4) și după el de toți cercetătorii ca Oligocen superior. În spre Bârgău peste acest complex de gresii urmează tot gresii și marne mediterane, însă așa deasemănătoare cu cele oligocene, încât nu se poate trasa o limită sigură între ele.

Complexul stratelor de gresii cu timpul a fost dislocat, așa că azi ele prezintă o înclinare de 10—20 grade spre Sud, cu variații mai mult sau mai puțin importante în apropierea filoanelor de eruptiv. Numai în valea Leșului, între confluența V. Ierboasa și V. Colibilor am găsit stratele înclinând spre Nord și spre Est. Se pare că aci, în D. Colibilor, gresia formează o spinare anti-

clinală, ale cărei capete ating V. Colibilor și Valea Ierboasă, iar flancul nordic albia Văii Leșului.

Petecul de gresii cu marne din Vârful Ierboasei, cu direcția N 80° W și înclinarea 35° N, datorește aceasta faptului că stă pe spatele filonului de Andezit care l-a ridicat puternic prin intrusiunea sa. Acelaș fenomen, dus însă până la răsturnarea stratelor de gresie, se observă și în Săcătura Arsului, lângă filonul ce apare în drumul ce urcă spre D. Hurguleț, la altitudinea de 950 m, unde gresia are N 20° E și înclinarea 50° SE.

b) *Rocile eruptive*. Muntele Heniu datorește — ca și dealurile din jur — atât marea sa înălțime, cât și forma sa piramidală, cu creste și cu vârfuri ascuțite, constituției sale geologice, și mai ales andezitului, care prin duritatea lui mare a rezistat eroziunii prilejuind nașterea formelor tinere și mărețe, pe cari le prezintă relieful muntelui.

Asupra felului de punere în loc a Andezitului din Heniu — după cum reiese din cercetările specialiștilor citate mai înainte — există două păreri: aceea a vulcanismului efusiv și aceea a celui intrusiv.

Părererea vulcanismului efusiv, în care se susține că Andezitul din Heniu a ieșit ca magmă topită din adâncul pământului pe unele fracturi mari până la suprafață, unde s'a revărsat peste rocele superficiale, adecă peste gresiile oligocene cari erau deja formate și transformate chiar în uscat continental prin retragerea încet-încet spre Sud a mării terțiarului vechiu, a fost susținută numai de G. Arz (2 și 3).

Fără îndoială că această părere este și frumoasă și impunătoare, dar ea nu corespunde deloc realității, căci ca să fi existat aci un vulcan efusiv trebuia să existe mai întâiu *un con vulcanic* format din materialul asvârlit în afară din interiorul pământului, apoi *un crater* prin care a fost asvârlit acest material format din *lave* topite, gaze și *formațiuni de explozie* ca: bombe, lapili și cenușe vulcanică. Ori toate aceste forme și dovezi ale manifestațiunii vulcanice lipsesc cu desăvârșire în regiunea Heniului.

Părererea vulcanismului intrusiv emisă de Koch (4) și admisă apoi de toți, susține că în Heniu Andezitul nu a ieșit niciodată până la suprafață pentru ca apoi să se reverse peste gresiile oli-

gocene, ci lavele andezitice venind din adâncime împinse de forțele interne, s'au vârât, s'au intrus printre stratele de gresii pe cari le-au îndepărtat unele de altele, formând între ele lame de eruptiv separate ori unite pe locurile unde gresia a fost ruptă. Din aceste motive Andezitul nu se prezintă ca o masă continuă, ci după cum lavele au fost injectate sub presiune transversal stratelor de gresie sau paralel cu ele, el se prezintă sub formă de filoane (traverse) sau de filoane strate.

În urma acestei intrusiuni acoperișul de gresii s'a bombat în sus deasupra masei centrale mai mari de magmă din profunzime, care răcindu-se încetul cu încetul s'a întărit sub acest acoperiș de gresii. Cu timpul însă, datorită eroziunii apelor de ploaie, cari atacând această ridicătură au săpat-o din toate părțile, rozând și transportând materialul grezos-marnos dela suprafață a ieși la iveală și materialul andezitic dedesupt care fusese acoperit.

După cercetările noastre din vara anului 1932, reiesă că eruptivul din Heniu aproape în unanimitate se prezintă sub forma de filoane strate, injectate paralel păturilor de gresie. Acest lucru se vede foarte bine mai ales pe versantul nordic al său, spre Valea Leșului, unde văile obsecvente, cari scot la lumină capetele stratelor și ale filoanelor, favorizează foarte mult observațiile geologice.

După dl *Kräutner* (6) ar exista în Heniu vreo 6 filoane strate. E foarte greu însă de precizat numărul lor întrucât unele sunt bine dezvoltate într-o parte, apoi se reduc și dispar, reapărând după oarecare distanță. Alte filoane se unesc formând unul singur, prin ruperea stratelor pe zone largi, și apoi iarăși se despart în două sau în trei, din această cauză, într'un filon mai puternic găsim cuprinse bucăți și blocuri mari de gresii sau de marne cornificate. Dacă ar fi să evaluăm și noi numărul filoanelor strate observate numai pe versantul nordic, din albia Văii Leșului până în vârful Heniului ajungem la un număr de 10—17 filoane-strate, în grosimi cari pot varia dela 1 m până la peste 100 m.

Pe versantul sudic al Heniului în spre Bârgău, observația e ceva mai îngreuiată de faptul că filoanele de eruptiv, ca și stratele de gresie au înclinarea în acelaș sens ca și pantele, iar văile fiind consecvente arată în mai puține locuri deschideri frumoase. Totuși

V. Săcului, care taie adânc muntele în această parte, arată structura lui în filoane strate ca și spre V. Leșului.

Așadar eruptivul din regiunea Heniului se prezintă în general în forma de filoane strate paralele cu stratele de gresie, deci cu direcția generală E—W și cu înclinarea sudică. Desvoltarea lor cea mai mare în grosime corespunde cu înălțimile (vârfurile) cele mai mari ale regiunii. Spre marginile massivului muntos filoanele strate de eruptiv se subțiază treptat până la dispariție, așa că nici un filon nu se întinde până la șoseaua ce duce peste Strâmba dela Bârgău la Ilva-Mică. Spre N, numai vre-o 3—4 filoane trec și în dreapta Văii Leșului (la W de comună), iar spre E, un singur filon puternic trece peste Valea Ierboșelei făcând legătura cu eruptivul din Dealul Porcoiului Mare. La Sudul massivului, filoanele dispar în adâncime în spre masa eruptivă care se poate considera în legătură cu vatra adâncă a Călimanilor.

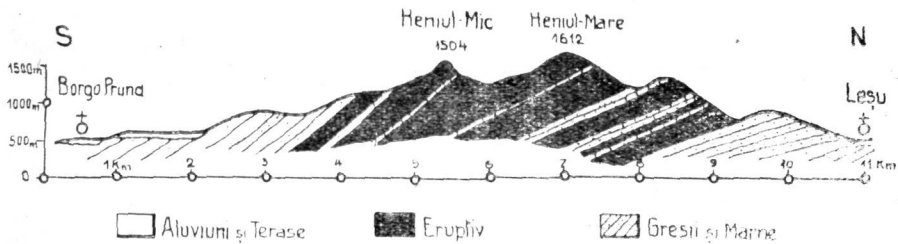
Pentru a da o orientare asupra răspândirii acestor filoane strate, vom da în cele ce urmează o descriere a întinderii lor în suprafață, începând cu filoanele din spre Bârgău, cari sunt și cele mai superioare. Cel mai sudic filon strat de eruptiv se întinde de pe versantul sudvestic al Tomnaticului, unde e acoperit de dărâmături (sub cota 937), peste picioarele de plai ce se lasă din Heniul Mic spre S (1047 m și 1032), trece peste Valea Săcului spre Est până sub Vârful Tărnișoarei de jos unde dispăre. Al doilea filon, mult mai gros, se întinde din Valea Strâmbei Rele peste Vârful Tomnaticului, Vârful Heniului Mic (1507 m), Valea Săcului și Vârful Tărnișoarei de sus, până în Bostăniasa. Al treilea filon strat, cel mai puternic, pornind tot din V. Strâmbei Rele, formează cele mai mari înălțimi cu vârfurile: Heniul Mic (1540), Heniul Mare (1612 m), Parângul (1464 m) și Muncelul (1538 m). Celelalte filoane fiind mai joase și mai inferioare, se întind dela W spre E pe versantul nordic al massivului, formând pe creste vârfuri mai puțin impozante, pe coaste pârreți abrupte, iar în albia văilor cascade. Pe măsură însă ce ele se apropie de Valea Leștiurului se îngroașe și se înmulțesc. Spre W filoanele se ascut, spre E însă se unesc mai multe în unul singur sau unele dispar, așa încât la Valea Ierboșelei nu mai ajunge decât un singur filon strat puternic.

4. Varietăți petrografice

Filoanele de eruptiv din Heniu sunt formate din punct de vedere petrografic din Andezit cu Amfibol, având în unele părți pe lângă Amfibol și Piroxen. Masa fundamentală a acestei roce e cenușie mai deschisă sau mai închisă, ajungând uneori până la neagră verzuie. Din această masă apar cristale aciculare sau prismatice negre strălucitoare de Amfibol sau cristale mai scurte și mai groase tot negre dar fără strălucire, de Piroxen; uneori și cristale mari albe de Feldspați plagioclași. După mărimea cristalelor după țesătură (textură) și după culoare, putem deosebi o mulțime

Profilul geologic al Muntelui Heniu.

de J German 1932.

de varietăți ale acestor Andezite, trecând dela Andezitele negre cu cristale foarte mărunte, la cele negre-verzui cu cristale mari de Amfiboli, frumos dezvoltate și până la varietăți de culoare deschisă cu cristale mari sau foarte mărunte. În fața acestei mari variații petrografice G. Arz (2) se exprimă: »Fiecare bucată pe care o observi are altă caracteristică unică, fiecare stâncă este altfel formată, fiecare are aspectul său particular. E un adevărat haos petrografic pe aceste înălțimi. Dar se găsește și ordine în ele căci ele sunt unitare prin caracterul lor andezitic și prin natura lor vulcanică. Se recunosc ușor solidificările acestea diferite ale aceleiași mase... arătându-se prin aceasta că toți membrii aparțin unui cămin originar comun«.

5. Influența eruptivului asupra rocilor sedimentare

Se pune acum întrebarea dacă eruptivul venind din adâncul pământului și vârandu-se între stratele de gresii și de marne a avut sau nu vre-o influență asupra lor? Fără îndoială că a avut. Mai întâiu prin intrusiunea sa, eruptivul ridicând stratele de gresii și marne în sus în formă de boltă a exercitat asupra lor o influență mecanică. Eruptivul venind însă din adâncime topit de fierbinte, din cauza temperaturii sale înalte, a încălzit și rocele din jur până la temperatura sa. Prin aceasta ridicare a temperaturii lor până la 1000—1300° C, marnele s'au copt topindu-se puțin, încât au dat după răcire un fel de roce negre, dure ca și cremenea, numite *roce corneene*. Gresile fiind formate din bobite de nisip mai greu de topit la această temperatură. (Cuarțul se topește numai la 1685° C), au fost mai puțin transformate. Totuși în unele părți temperatura a fost atât de ridicată încât și gresiile au fost în parte topite și apoi reîntărite, dând niște roce cari au duritatea foarte apropiată sau chiar egală cu a eruptivului. Astfel în Vârful Tomnaticului și în tărnița dintre Tomnatic și Heniul Mic am găsit gresii cuarțitice foarte tari și în parte metamorfozate, conținând și Mică neagră. În general însă gresiile au fost mai puțin transformate iar marnele mai mult. Metamorfismul marnelor a fost pe alocuri atât de înaintat încât numai stratificația și structura lor foarte fină mai arată că ele provin din marne.

6. Influența eruptivului asupra morfologiei

E un principiu general admis în geografie că relieful actual al unei regiuni este rezultatul luptei dintre structura ei geologică și agenții atmosferici cari o atacă. În regiunea Heniului ca și în alte părți, variația formelor de teren atârână de variația de rezistență a rocilor constitutive la acțiunea agenților atmosferici. E dela sine înțeles că gresiile fiind mai moi se lasă mai ușor distruse și transportate de apă, decât eruptivul, care prin duritatea sa mare rezistă mult mai mult timp acestei acțiuni.

Din aceste motive dealurile formate din gresii sunt rotunjite la vârf sau chiar lățite. Dimpotrivă cele formate din eruptiv sunt cu creste și cu vârfuri ascuțite și cu coaste abrupte. În cazul când cele două feluri de roce, — gresia și eruptivul, — alternează una

cu alta, ca în regiunea noastră, și formele de teren se prezintă ca un amestec de forme domoale cu forme abrupte. Astfel stratele de gresie cuprinse între filoanele de eruptiv fiind mai slabe au fost mai mult distruse, iar filoanele au rămas în relief formând vârfuri ascuțite cari cuprind între ele »tarnițe« joase și netede, scobite în stratele de gresie. »Tarnițele« foarte numeroase în această regiune, sunt toate datorite acestui fenomen. Astfel sunt: Tarnița din Hurguleț, Tarnița Heniului, foarte frumos dezvoltată, Tarnița lui Precup, Tarnița Solcanului și altele. Cred că faptul că dealurile din regiunea studiată sunt așezate în trepte din ce în ce mai joase în jurul Vârfului Heniului, se datorește mai puțin unor cicluri de eroziune și mai mult structurii geologice a regiunii, care prin filoanele strate interpuse între stratele de gresie, a cauzat formarea și păstrarea acestor trepte.

Un fenomen asemănător dezvoltării în trepte se poate observa și la văile actuale, cari în părțile unde sunt săpate în gresii sunt ceva mai deschise și cu panta mai mică, iar unde traversează un filon de eruptiv, valea se strâmtează și formează cascade. (Valea Arsului și Izvorul Fântânii afluenți ai Leștiorului și Valea Săcului sunt caracteristice în această privință).

În tot cazul problemele morfologice ale regiunii așteaptă un ochiu de specialist pentru a fi complet deslegate.

7. Probleme practice și economice

După această privire generală asupra structurii geologice a Heniului, să vedem cam ce foloase practice s'ar putea trage din aceste cunoștințe.

Piatra din care e format muntele, atât gresia cât și eruptivul dau un material bun, atât pentru construcție (gresia), cât și pentru pietruirea drumurilor (eruptivul). E de observat însă că pentru construcție e foarte puțin folosită piatra, din motivul că lemnul găsin-duse din belșug și foarte ieftin în regiune, îi face o mare concurență.

Am amintit ca în gresiile oligocene se găsesc urme de plante, cari pe unele locuri dau păături subțiri de cărbuni, dar nu poate fi vorba de cantități rentabile pentru exploatare.

Eruptivul însă prin mineralele pe cari le conține ar putea prezenta oarecare valoare minieră. S'a încercat chiar o exploatare

de Pirită auriferă în Valea Săcului (Borgo-Prund), dar n'a dat rezultate bune deoarece aceste minerale se găsesc în cantități prea mici. Ar mai fi de mare importanță în legătură cu eruptivul, izvoarele minerale dar în regiunea Heniului nu se găsesc. Există în Valea Leștiorului un izvor numit »la apa caldă« pentru motivul că aci, — se spune, — nu stă zăpada niciodată, oricât ar fi iarna de grea. Apa însă nu e minerală.

Putem deci conchide că din punct de vedere economic, geologia Heniului nu prezintă vre-o importanță deosebită.

Incheiere

Ca o încheiere a acestei lucrări vom rezuma în câteva cuvinte evoluția geologică a regiunii Heniului, începând cu timpul terțiarului vechiu, când în această regiune domnia marea întinsă.

În timpul terțiarului vechiu (Oligocen), pe o întinsă plajă și o și mai întinsă zonă neritică litorală, s'au depus de apele mării acelei vremi, care acoperia și regiunea aceasta, gresiile și marnele așa de răspândite azi în regiune. La sfârșitul timpului oligocen, când au început să se întețiască din nou mișcările de ridicare ale Carpaților, înălțându-se și munții Rodnei și cu ei regiunea țarmureană, apele s'au retras mai spre miazăzi, (până pe la Bârgău), așa că regiunea de care vorbim a rămas în timpul Miocenului (Terțiarul nou) ca o regiune de uscat litoral.

În timpul Miocenului, din cauza lărgirii marilor fracturi din partea răsăriteană a Ardealului, datorită pe de o parte mișcărilor de ridicare ale Carpaților, pe de altă parte scufundărilor noi din bazinul ardelean, se întețește vulcanismul pe acele fracturi. Numeroase magme topite se ridică prin aceste fracturi în unele părți până la suprafață, iar în regiunea noastră până aproape de suprafață, unde întâlnind statele de gresii și de marne oligocene nefracturate se vâă printre ele ridicându-le în sus. Din cauză însă că stratele erau deja inclinate spre Sud, spre scufundătura bazinului ardelean, magmele topite n'au avut puterea să le rupă și să iese până la suprafață, ci au rămas între ele boltindu-le numai în sus în formă de spinare. Astfel acoperită de gresii, magma cu timpul răcindu-se s'a întărit.

Prin ridicările ulterioare ale Carpaților, și împreună cu ei a

întregi părți nordice a bazinului ardelean, marea s'a retras și mai departe spre Sud. Regiunea rămânând astfel complet uscat, râurile formate din ploile ce cădeau în aceste părți, au început să roadă regiunea formându-i un relief cu văi adânci și vârfuri înalte. Prin roadere și prin transportarea materialului, a fost dus încetul cu încetul acoperișul de gresii al magmei întărite și astfel a ieșit la iveală și eruptivul de sub gresii. De atunci și până azi, apele tot scobind, tocind și cărând la vale măcinăiura de piatră, și-au format văile cari se văd azi, lăsând încă bine reliefată mărețele vârfuri ce se înalță spre cer în admirația noastră, dar cari sunt menite peirii în viitor, căci apele le vor roade și pe ele, le vor toci măcinându-le și cărându-le la vale bucată cu bucată, până vor face în locul frumoșilor munți iarăși câmpie întinsă cum a fost la început, căci și munții nasc și ei dispar și mor, sub dintele vremii.

Bibliografie

1. *Anton Sever*: Eruptivul Țibleșului. Teză de licență. Cluj, 1932.
2. *Arz Gustav*: Eine Bergfahrt in die Rodnaer Alpen. (Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpathenvereins, XIV. 1894. pag. 1).
3. *Arz Gustav*: Ein geologischer Streifzug von Deutsch-Budak auf den Henyul. (Jahrb. d. Siebenb. Karpathenver. XVII. 1897. pag. 49).
- ✓ 4. *Dr. Koch Antal*: Az Erdélyrészi medence harmadkori képződményei. (p. II. Neogen). Budapesta, 1900.
5. *Kräutner Th.*: Studii geologice în Munții Rodnei. (Dări de seamă ale Ședințelor Institutului Geologic al României. vol. XIII. 1930.)
6. *Kräutner Th.*: Observațiuni geologice în Munții Bistriței și Bărgăului. (D. S. ale Sed. Inst. Geol. Rom. vol. XIV. București, 1930).
- ✓ 7. *Morariu Tiberiu*: Valea Sălăuța și împrejurimea. (Arhiva Someșană, Nr. 11 pag. 104. Năsăud, 1929).
- ✓ 8. *Dr. I. Popescu-Voitești*: Geologia Basinelui Petroșanilor privită în cadrul larg al depresiunilor interne. (D. de Seamă ale Soc. Geol. Rom. Petroșani, 1930. (pe cale de publicare).
9. *Dr. Primics G.*: A Hargita északi nyújtatványának nevezetesen Beszterczevölgye, Tihavölgye, Henyul és Strimba eruptiv közeteinek petrográfiai vizsgálata. (Földtani Közöny. IX. 1879. pag. 382).
- ✓ 10. *Rinne F.*: La Science des Roches. Paris, 1928.

Documente bisericești^{*)}

Ștefan Buzila

În circulara din 1 Iulie 1835 vicarul între altele ordonă: Toți cei de rit catolic, Domnii ofițeri, subofițeri, sau cătane cu toată familia sa stau în toate cele religioase sub păstoria D. capelan de Regiment. Deci acestora batărcă umblă la biserica noastră, totuși afară de sf. botez în vreme de lipsă, sf. mir nicidecum să nu sluiți, ci să se înștiințeze Dl capelan, ca să poată veni, sau pune pe botezat la protocolu său. A cununa ori a îngropa vreo persoană catolică să nu cuteze nici unul fără cu scrisoare dată îngăduință dela prezisul capelan. Asemenea deslegarea păcatelor și sf. cuminecătură numai în vremea de lipsă, adevă în primejdia morții o veți putea împărți catolicilor făcându-i îndată înștiințare.

Cât stă în puterea noastră ne-au cercat prin scrisoarea sa din 26 April a. c., ca pe persoanele de rit catolic adevă pe Anton și George Sfobodă cu pe Andrei Weis din Năsăud, Ileana Svobodă din Poieni, Francisca Svobodă din Rebrîșoara, Ana Schuler din Nepos, Cecilia Ordace din Telci, Dom. Theresia Scheidel a Vărăran din Maros-Orosfalu, Eva Veres din Ilva-Mare, Francisca Marcesich din Tiha batărcă umblă la bisericile noastre, în vremea Paștilor, cu pretești îndemnuri să-i îndreptăm spre mărturisire și cuminecare la legiuitul lor păstor din Năsăud, prin care se socoate a se putea ține ritul catolic nevătămat, precum și Domnii parohi ai lor vreau cătră noi.

^{*)} Vezi Nr. 15 al »Arhivei Someșene«.

Dispensațiile, câte s'au cerut până în Mai, au venit dela scaonul episcopesc. Deci cari încă nu sunt vestiți, se pot vesti (afară de parohia din Rodna veche, că aceea numai patriarhul Romei s'au obicinuit a o da) și aducând țidula de cununie deodată cu taxa și prescise canon, care la cei de mai sus este 5 fl. w. w. la ceialalți cu mult mai puțin. *Ioan Mărian*, vicariu Rocni.

*

Nr. 181. La toți Domnii preoți. Năsăud 8 August 1835. Aici vă împărtășesc *cântarea națională*, ca feștecăre să și-o scrie și ție pe pristol având grijă, că cât de îngrabă să și-o scrie dascălu satului cu cantoru și să o înveță a o cânta după versul cel de mai înainte. Apoi la ziua cinst. Impărat și când vine vreunul din cei mai mari preoțești sau ofițeri militari să se cânte în loc de priceasnă, spuindu-o aceasta numai cu cuvinte răsunătoare înainte la popor. Adecă pentru pildă: Păharul mântuirii voi lua și numele Domnului voi chema! Apoi se începe cântarea »Doamne ține pe înălțatul nostru Ferdinand împărat etc.«. Aceasta trebuie învățați prucii din toate școalele și și tineretul satului a o cânta. Nici nu e slobod a mai schimba ceva întrânsa, deoarece e îndreptată după cea nemțească tipărită și de înalta General Comando aprobată. Feștecăre Domn paroh din stația companii capătă un exemplar cu acel număr, care-l are compania și descriindu-l îl va împărtăși și celorlalți preoți din companie; și cel mai de pe urmă scriindu-și-l iară îl retrinute acel original, ca să se ție în arhiva companii la parohie. *Ioan Marian*, vicar.

*

Nr. 182. La toți Domnii preoți. Fraților! In. Impărat au rânduit *școală de fete în Năsăud*; pentru nime alții, fără numai pentru ficele militarilor. La această școală acum mai de zece ani mult au trebuit frații militari a lucra fără nicio resplătire: la îngrăditul grădinii la reparatura căsii, ba încă ce-i mai mult o ordonanță trebuie să taie și lemne pentru școala aceea și din veniturile regimentului nostru se plătește aceea dascăliță cu 375 fl. bani de aramă pe an și totuși încă nici o pruncă de a noastă militărească nu s'au învățat, nu pentrucă doară n'ar fi vrut sau putut

a-le învăța, ci pentrucă Frații militari parte n'au știut, parte n'au vrut a-și folosi ficele sale din preainaltul Dar împărătesc. Aceea școală cu atâtea cheltueli până acuma s'au ținut mai numai pentru fetele unor șusteri, șneideri și cismari, cari în est an sunt subt a noastră, în alt an pot fi subt altă împărăție. Deșteptați-vă odată feștecare pe sine și unul pe altul și vă folosiți ficele voastre în școala fetelor cea din Năsăud, unde se învețe pruncile mai frumos după modul nemțesc, ce-i plăcut în toată lumea, a toarce lână, cânepă, inu, bumbacu, a țesă pânzuri și pânuri mai subțiri, a coasă și curăi haine de tot feliu, a face mănuși și colțuni, a sãmâna și griji legumi de grădină și a-și ferbe câteva feluri de mâncări. A învăța ceva nemțește. Că toată sărăcia militarilor noștri vine mai cu seamă din neștiința și prostia femeilor, cari din multe bucate fac mâncare puțină și rea, care lucru mai la toți ceice știu viața de pe aici, e cunoscut. Deci feștecare părinte, tată și mamă, care-și iubește fica sa cum se cade, fie-i milă de dânsa și o înzestreze cu învățătura cea mai sus pomenită, decât care mai mult și mai bun nu-i poate da.

Dreptaceea toți ceice au prunce mai frumușele, cari în școala cea sătenească au arătat cap mai bun de învățat și care părinte are putere a-le ține un an sau doi în Năsăud, trimeată-le încoace, unde să se învețe cele de lipsă, că de aici înainte fata care nu va ști lucrurile care se învață în școala cea nemțească, nu va fi slobod a-se mărita după celce va să fie preot sau după scriitori ca să poată fi domnă.

Aici am de a vă însemna, că celce și-a iăgădui puterea de a ține prunca la școală, va avea crezământ poate la cei proști, dară la Dumnezău nu. Și Dumnezău, care l-a dăruit cu fica frumoașă și sănătoasă pe un tată și mamă îi va judeca drept și îi va pedepsi aspru în lumea aceasta și în cealaltă. La aceasta școală se primesc prunce dela 6—12 ani, mai mici sau mai mari nu.

Fraților preoți! Aceasta o veți celi tâlcuindu-o înaintea poporului în biserică mai de multe ori îndemnându-vă însuși preotesele, fețele cele bisericesti, suboficerii, precum și militarii cei mai de treabă și mai avuți a-și meni câte-o pruncă la aceasta școală. Despre care apoi frățiile voastre pe ziua de sf. Mărie 27/15 August a. c. în consignație scriindu-le toate după numele și carac-

teru părinților, pe cursu companilor îmi veți înștiința, ca să știu din vreme, câte or încăpea în școală, deoarece dorirea mea și a C. Regiment este, că batăr 2 sau 3 din un sat să se aducă. Directora școalelor va purta strânsă grijă de acele prunce.

Năsăud, în 9 August 1835.

I. Mărian, vicariu Rocni

*

Nr. 183. Militarii au a plăti protopopului sau vicareșului pentru *fidula de cununie* 12 cr. monetă convențională. Numai atât au a plăti și când iau în căsătorie fete negrănicere sau feciorii negrăniceri iau fete grănicere. In baza ordinului guvernial din 28 Maiu 1828 Nr 4303 grănicerii nu plătesc taxa pentru vaccinare sau altuire cu vărsat. Taxa acestei altuiri, când e a se plăti, o plătește mirele și nu mireasa conform ord. Guv. 12 Il 1830 Nr. 948. Acesta e cuprinsul circularei vicariale din 9 August 1835.

*

Nr. 184. Năsăud 11 August 1835. La toți D. D. preoți. Astăzi iasă poruncă și dela C. Regiment, că companiile să dea înlăuntru toți pruncii cari sunt harnici de școală dela 6 până la 12 ani. Inșă eu nu știu cu câtă căldură și acurateță vor cerca și numera ei, că am văzut și anul trecut mare deșcilinire între numărul ce ați dat frățiile voastre și între numărul, care l'au dat companiile. Inse am aflat și aceea, că unii frați au numărat și pe cei morți ca să umble la școală. Drept aceea vă îndatoresc pe feșce care în conoștință a cerca și a da în scris nu cu numele ci numai cu numărul întâi câți feciori, a doua câte fetișoare se află în viață născuți dela 1 Noemvrie 1823 până la 1 Noemvrie 1829, că aceia sunt, cari în est an după puțință să umble în școalele cele sătești. Fraților acuma pentru aceea trebuie arătați mulți și toți nu numai a grănicerilor, pentrucă Înălțatul Impărat și-a arătat multă voință a ne mai face câteva școale nemțești cu cheltuiala sa și a poruncit ca să-i arătăm câtă mulțime de prunci harnici de umblat la școală avem, și să știți, că după mulțimea pruncilor va urma și mulțimea școalelor. Deci faceți ce puteți, ca să dobândim. Pe 20 a. a. lunii după calendariu nou negreșit să trimiteți încoace pe cursuș.

Ioan Mărian, vicariu.

*

Nr. 223. Circularul din 24 Octomvrie 1835 st. n. reîmprospetează ordinul, că în 22 Octomvrie st. v. a fiecărui an preoții sunt obligați a-se prezenta la sinodul vicarial aducând copiile matriculelor pentru a se înainta episcopiei, apoi și toate celelalte proto-coale pentru revizie. Din acest an începând se va aduce și tabloul despre mirii, cari au plătit taxa altuirii cu vărsat și care nu.

*

Cu data 19 Septemvrie 1835 Nr. 766 episcopia din Blaj dispune adunarea de milă pentru cei păgubiți prin foc din orașul Schiltern din Moravia, Lorenz din Ducatul Știriei și orașul neguțătoresc Brodi din Galiția.

*

Cu data 13 Noemvrie 1935 Nr. 236 vicariul cere a i-se înainta din fiecare parohie câte un tablou despre »slujbele« făcute de fiecare diac și făt, pentruca nu cumva să trimită vicariatul la Blaj sau în alt loc depărtat afară de regiment pre vreun cantor sau făt la care nu ia sosit încă rândul.*)

*

Cu circularul din 29 Noemvrie 1835 Nr. 249 plata epitrafirului fiind schimbată acum în *argint* și nu ca mai înainte în *băncute sau aramă*, vicarul comunică ștola stabilită prin comanda Regimentului încă în 1793 pentru conformare neexistând alta până la dată. Comunică apoi sub B. prețul cărților, ce se află în tipografia din Blaj și dispune ca cărțile să se procure prin vicariat.

*

*) Sub graniță vicarul și și preoții dispuneau asupra cantorilor și feților cari erau cu toții liberați dela serviciul milităresc. Li trimetea cu porunci în toate părțile, cu referenzi de acte, și alte scrisori la Blaj, se înțelege pe jos, nu în pedeapsă ci pe toți pe rând, precum și în alte părți afară de districtul militar. Pentru ca nu cumva să trimită pe cineva, când nu-i sosise rândul, de aceea s'a emis acest ordin. Care comitea ceva transgresiune în purtare, era trimis și afară de rând »în pedeapsă«. Cu toate aceste din împrejurarea că era atât de mult căutată »cantoria« și »feția« în acel timp și se făceau atâtea eforturi a o putea obține, numai pentruca să poată scăpa respectivii de serviciul militar, apare evident ce amară și grea era milităria în graniță.

Nr. 254. Năsăud 4 Decemvrie 1835. La toți Domnii preoți. În partea primă se ocupă cu rânduiala arhierescă Nr. 785 despre Decretul de curte din 23 Iuliu a. c. Nr. 3344. În partea a doua zice: »Fiindcă în multe biserici am aflat la canonica vizitație hârtii și Decreturi de acest fel foarte tare imprăștiute, se poruncește de obște, ca până la fiitoarea canonică vizitație în Faurari feștecare Dn paroh să adune toate scrisorile cele vechi și documentele la olaltă, apoi să facă peste ele un register, în care să le scrie cuprinsu pe scurt începând dela cele mai vechi până la cest de acum. *Ioan Mărian*, vicareș».

*

Nr. 255. La toți Domnii preoți! Fraților venind atâtea diferențe în cauza »Porțiunilor canonice«, mă aflu silit, că batăr despre partea noastră să se poată pune stagiă, a vă face pe scurt cunoscut înalta rânduială despre aceea. Portio canonica în feștecare parohie trebuie să fie după Înaltul Impărătesc Rescript din 15 Iuniu 1759 pământ de 20 gălete adecă 80 de merțe de sămănătură și de 15 cară de fân. Iară după jugăre (Erdjoch) să fie 10 jugăre de arat și 5 de cosit sau de fân. Tot jugărul să cuprindă 1600 de stânjani cvadrați. În un jugăr să se poată sămâna 2 gălete sau opt merțe; iară fân să dea jugărul 3 care. Deci 5 jugăre în loc de I clasă dau 15 care. În loc de II clasă dau $5\frac{5}{8}$ jugere, 15 cară. În loc de clasa III-a dau $7\frac{1}{2}$ jugere 15 cară și în loc de IV-a clasă $11\frac{1}{4}$ jugăre dau 15 cară de fân. De aici se vede, că unde e loc mai rău — precum e în tot ținutul nostru — portio canonica, mai ales cea de fân, afară de cele 10 jugăre de sămânat, să aibă pentru cele 15 cară de fân — după reutatea locului — sau $5\frac{5}{8}$, sau $7\frac{1}{2}$ sau $11\frac{1}{4}$ de jugăre și feștecare jugăr 1600 stânjani cvadrați.

După preaiñaltul Decret din 17 April 1777 Nr. 3385 se poruncește, că pentru parohii tuturor religiilor primite (de cari se țin și Uniții) să se împlinescă măsura porții canonice din pământurile de obște sau sătești așa că parohii din sate de rând să aibă venit de 200 fl. iar în satele cele mai de frunte câte 300 fl. în monetă de argint pe an. Ceeace au căpătat parohii din alte venituri până acuma, nu li-se poate socoti în mai susnumita porție

canonică sau plată, și nici nu li-se poate lua. Apoi pământurile porțiunii canonice și locurile cele bisericești nu sunt supuse porției (dărei). Aceasta scurtă cuprindere a celor 2 prea s. rânduieli vi se trimite ca să le aveți în Protocoale și să vă puteți îndrepta după ele. Năsăud 5 Decembrie 1835. *I. Mărian*, vicariu.

*

Nr. 18. Năsăud 14 Februar 1836. Fraților, după înștiințarea jalnicului fiu preot Petre Pavelea din Salva astăzi la 11 ceasuri a răposat dulcele său părinte și al nost în Hs frate *Marțian Pavelea*, parohul Salvii. Drept aceea feștecare Domn preot din vicariat are întâia zi după căpătarea acesteia a face o sf. liturgie pentru sufletul mutatului frate. Apoi toți preoții din ținutul Someșului de jos adecă din Mocod, Zagra, Găureni, Plai, Bichigiu, Telciu, Hordou și Dl asesor parohul dela Runc, care va rândui și purta toată ceremonia astrucării cu cea mai mare cuviință, au de a se afla pe Marți dimineața în Salva a face cu toții o liturgie la altarul, la care a stat înainte Dl răposat și apoi a-l îngropa cu cele pentru un preot prescrise pe lângă o predică în care Pontificans asesorul Ștefan va ști ce spune. Apoi dintre frații din ținutul Someșului de sus, câți vor binevoi a da omenia cea mai de pe urmă strămutatului frate, pot mere, ca pe 10 ceasuri a susnumitei zile să fie după liturgie la prohodit. Autoritatea noastră aduce cu sine, ca cât mai mulți să fie. *Ioan Mărian*, vicariu.

*

Nr. 27. Năsăud 28 Marte 1836. Intru încheierea ce în anul trecut s'a fost făcut prin frațiile voastre, că un an întreg Înălțatul nostru Impărat Franz I să se pomenească în s. liturgie ca un preavrednic tată al patriei și mai ales al nost al militarilor, va face feștecare Domn preot — înștiințând mai înainte despre aceasta pe Dl comandaș al stații ca să rânduiască adunarea poporului la aceea. În Sâmbăta lui Lazar va fi sfânta Liturgie dimineața, ca să se poată aduna mai mult popor, pentru vecinica odihnă a iubitului împărat, dimpreună cu tot Prohodul cum stă scris în Moli-tevnic, și apoi va face înștiințare pe obicinuitul cursor al compănilor la scaonul vicărășesc. *Ioan Mărian*.

*

Nr. 28. Năsăud 28 Marte 1836. Excelența Sa Dl *Marșal Pidol de Quintebach* văzând timpul și sirguinta militarilor cu aratul, voiește, spre cea mai mare cruțare a militarilor pentru lucru, ca cât mai curând să gate conscripția. Deci ori în ce sat ar veni Excelența Sa și s'ar întâmpla ceva sărbătoare de ritusu nostru, sau însuși Vinerea Paștilor, atunci preotu mai întâi sara să meargă a-și face cuvioasa reprezentatie. Apoi s. liturgie dimineța să o gate până la jumătate pe opt, ca de acoalea înainte Excelenția Sa să poată întinde și gata conscrierea fără de nici o împedecare.

Ioan Mărian. vicariu.

*

Circ. 33 din 14 April 1936 trimite un nou *Imn național* pentru ziua Impăratului.

*

Nr. 34. Năsăud în 14 April 1836. 1. Se află în mai multe sate, ba și câte într'un singur sat, mai mulți bărbați, ce pentru însurare, sau fără nici o cauză s'au bătut și și-au alungat muierile. 2. Se află muieri, cari din ușurătatea minții s'au depărtat dela bărbați; apoi persoane cari trăesc necununați în căsătorie sălbatecă și persoane, cari cu o fată ori mai multe a făcut mai mulți prunci, sau se dau obște tuturora stricând tineretul și pe pacinicii căsătorii. Care ca mai curând și mai vârtos să se poată ridica și îndrepta, feșecare Domn preot sau paroh minten după căpătarea acesteia — de va socoti a fi de lipsă — are a-și aduna fețele bisericești și curatorii și a număra toate mai susnumitele persoane șcandaloase. Apoi a face o consignație peste aceia însemnând numele, polecra și vina lor dimpreună cu vremea, de când au căzut și noată într'ânsa în modul următor: »Insemnarea celor în aceasta parohie în osebite de obște știute șcandeli căzutilor persoane, ce nu voesc a se întoarce«. Aici urmează apoi un formular, care trebuia subscris de preot, cantor, făț și curatorii. Apoi se adauge: Dacă se va afla ceva tăgăduit, parohul și curatorii se vor canoni cu regula saborului 25 fl. m. conv. *Ioan Mărian*, vicar.

*

Nr. 45. Se aduce la cunoștință, că au ars căsile și averile dela moși și strămoși rămase preotului George din Găureni, care

acum la adânci bătrânețe a ajuns la cea mai mișea și de mai mare milă vrednică soarte. Dispune adunarea de milă și încă așa că cei din apropiere să-i strângă piatră, cei mai departați să dea bani, ca preotul să-și poată edifica o casă de piatră. Năsăud 20 Mai 1836. *Mărian*, vicar.

*

Nr. 53. Publică moartea prepozitului *Stoica* din Blaj.

*

Nr. 54. La sinodul trecut s'a dispus a desvăța oamenii dela cheltuielile cele nebune cu nunțile, totuși se mai află preoți cari părtinesc facerea și sfințirea pomului. Se opresc sub canonire. Năsăud, 8 Iunie 1836. *Ioan Marian*, vicar.

*

Nr. 75. Năsăud 27 Iunie 1836. Din 1—31 Iuliu nou se vor ține examenele școalelor dela Salva pela 12-a, 10-a și a 8-a companie, când se va face și vizitația canonică. In zilele de 11, 12 și 13 vicarul va sta acasă. Apoi începe dela Mureș-Orosfalu în rând și va găta la a 7-a companie. La vizitație cere să fie de față și curatorii, să fie curățenie și ordine și să se afle Inventar despre toate. »Și ca lucrurile de price mai mici să se poată atunci desface ce se țin de forul bisericesc, este a-se vesti poporului, că cine ce are atunci de jeluît, să vină înainte!! *Ioan Marian*, vicareș.

*

Circ. din 1 August 1836 Nr. 76. Trimite adresa episcopiei din Blaj de data 21 Iuliu 1836 Nr. 759 împreună cu instrucțiunile venite dela Guvernul crăiesc ardelean, cari toate cuprind modul cum se pot feri oamenii de »boala cea cârligătoare și de pânțec strângătoare« adecă de *coleră* precum și dispensare dela postul sf. Mării, ca poporul să nu fie silit a mânca poame, pepini sau crastaveți și alte verdeturi crude, ci carne și alți mâncări bune.

*

Nr. 97. Năsăud, în 27 August 1836. La toti Domnii preoți ai vicarîtului Rocni. Nu-i destul, că am lucruri și năcazuri între-

cătoare peste capul unui om, și unii frați sau nebăgând seama sau prea tare încredințându-se în omenia mea cătră dânșii mă năcăjesc și rușinează pe'ntrecute întru atâta, că se văd a mă sili, ca să-mi dăpart răbdarea dela mine.

Nice unul nu slujește de eri, drept aceea trebuie să știe feșcecăre rânduiala servirei, prin care se îndatorește feșcecăre, cum se bolnăvește întru atâta cât după cunoștința preoțească să nu fie în putere de a plini servirile preoții sale, e dator cât de în grabă pe mine a mă înștiința și deodată și pe fârtatul său cămărad din vecini despre nepotința și întâmplarea în poporul său și să nu aducă cinstita companie în aceea stare, ca aceea despre întâmplările preoții să mă înștiințeze prin Regiment, care lucru mi-s'au întâmplat dela compania 1, 3 și 12. Apoi să știe feșcecăre, că pecum cătana îi armaș în timp de bătaie, așa sunt doftori și preoții pentru timp de nevoie. Doftorul să-și ia uneltele și să se ducă la pătimitori, iară preoții să se lapede de sine și să-și ia crucea sa și se umble împrejurul turmei sale. Sfântul Arhiereu la hirotonire dându-i apostolia s. cuminecătura i-o a încredințat zicând: Primește încredințarea aceasta, care dreptul judecător o va cere din mâna ta strâns la a doua venire. Drept aceea acel preot, care după înștiințarea mie în scris dată a zis, că mai bucuros va merge în Poiana Tomi decât în parohia vecină la betegi de boala de pân-tece cu turnare, să știe, că pelângă că se va canoni, are de a mai aștepta, ca el și pruncii lui să se popească pe Poiana Tomi.*) Asemenea Ilieș, parohul dela Tiha, care după 3 morți întâmplați în parohia sa, nici a înștiințat, nici s'a înțeles cu preotul din vecini, ca să se poată îngropa, fără a lăsat ca să-l silească compania, pentru care însuși lăudatul Regiment m'a cercat a îndrepta preoții, că pe scurt prohodind să petreacă într'o zi mai mulți morți, care anumit se poate; să știe, că nu va rămâne fără cenzură. Pe lângă aceasta șcie feșcecăre, că eu aici n'am popie cu cuier, ca minten să pot lua ca cănceele să svârl la feșcare în mână; că *singur* în Năsăud pentru binele obștei trebuie să slujesc fără de al doilea caplan după cădintă. Drept aceea nu poftescă în batjocură

*) E vorba despre cazurile de coleră, cari erau atât de dese în 1836 și preoții se îngrozeau de cele din parohia proprie necum să se ducă bucușoi în satele unde nu erau preoți. *Poiana Tomi* e un munte.

deoarece când ași voi a le da al doilea preot, ar striga în gura mare, că nici el singur nu are de slujit destul, precum Ilieș a făcut singur, când a voit a-se face vărul său preot acolo.

Parohul Buta dela Gledin*) îi vrednic de lauda de obște, că în puține zile a folosit cu cele sfinte și a petrecut la groapă 21 oameni în Kis-Sajó. Așîderea preotul Many dela Zagra a făcut cu mulți în Mocod în dovedita betegire a preotului bătrân Cornea.

Așadară să știe feșecarele, că dacă mulți morți se află în parohie, atunci înceată Sărăcustele, cântările și pomenile lungi, care se pot face și mai târziu; și unde se pot aduna mai mulți morți pe o uliță la olaltă în mijlocul drumului, se cetește peste ei un prohod și se petrec deodată la groapă, și de nu, sunt datori creștinii a-i duce pe toți în țințirim, unde preotul peste toți poate ceti un prohod și o deslegare. La slujirea pomenelor înapoi nu-i dator a mere, nice are ce căuta, că Dumnezeu știe, că le-au pus creștinii pentru cei răpaușați; ci mai bine să alerge a pocăi și a cuminica pe cei bolnavi. De acestea să se fie strâns feșecare până la altă rânduială.

Aceasta puindu-se la protocol are a se porta ziua și noaptea și unde s'ar întâmpla să nu fie preotul acasă, are dascălu ori cantor datorie a o pune la protocol și a o trimite mai încolo.

Ioan Mărian, vicareș.

*

Nr. 104. La toți Domnii preoți în vicariat. Năsăud, 31 August 1836. Fraților. Atotputernicul Dumnezeu a binevoit a muta dintre noi astăzi la 3 ceasuri dimineața pe mult cinstitul și vrednicul frate Domnul paroh al Rocni veci și asesoru vicarului *Griasim Porciu* în al 75-lea an a vieții și 57 a exemplare serviciilor sale. Dintre cari 23 au fost cu arma în mână în mai multe bătăi pentru tron și patrie în contra Turcilor și a Francilor și ceialalți în preoție.

Dreptaceea feșecare preot îndată după căpătarea acestei scrisori va face o s. liturgie pentru sufletul răpaușatului, apoi să știe, că răposatul se va încredința pământului, Vineri în 2 Sep-

*) Pe atunci toate comunele aparținătoare graniței, deci și *Dupătârgul* aparțineau la vicariat, deci și Gledinul.

tember st. n. înainte de amiaz; că cine ar vrea a-i da cînstea cea mai de pe urmă, să poată ajunge la petrecanie. Vineri dimineața vor face toți Domnii adunați preoți s. liturgie pentru sufletul răposatului, apoi după cel mai cumpătat prânzișor se va începe prohodul, ca, încă până a nu se înălța căldura, să se poată îngropa.

Tot felul de adunare la pomene rămâne pe alt timp spre aceasta mai întogmit, precum și *Sărăcustea celor patru Evangeliști*, care va ceti în loc de Priceasnă și în loc de căzane la biserică în toate sărbătorile și zilele, când slujindu-se va fi adunat popor, ca să vadă oamenii, că dela preot să începe întâi a nu ceti Stâlpii Saracustei în casă și pe capu mortului, care nu-i vede nici aude, nici poate învăța ceva de acolo, ci în casa lui D-zău în vederea și auzul și spre învățătura viilor creștini.

Aceasta se poruncește a se face de fiecare preot în poporul său pentru cei ce poftesc și plătesc Sărăcustea de aici înainte și prin căsi să nu se facă nimănu. Aceasta va mijloci încungiuarea multor nevoi ale preoților și multă evlavnică învățatură poporului ceea ce în parohia vicarială în Năsăud acum de mult se plinește.

Di preot Hangea din Maieru va lua biserica Rocni cu toate lucrurile și scrisorile dimpreună cu servirile parohii în seamă și le va porta până la altă rânduială. *Ioan Mărian*, vicareș.

*

Nr. 107. Năsăud în 8 Septemvrie 1836. Din cauză că colera seceră mereu jertfe se dau noaue instrucțiuni și inviațiuni în 8 puncte.

*

Nr. 116. Năsăud în 20 Septembăr 1836. »Se aude că oamenii fac pozne păgânești cu întâmplarea bolii de pântece strângătoare care bine că acuma e noauă și neștiută la oamenii de acum, dar înainte de multe sute de ani se cetește a fi mai fost, însă nu sub acest nume, ci sub numele de »moarte neagră«, când nefiind doftori învățați ca acum, iară oamenii fiind proști, plini de credințe deșarte și neascultând de cei învățați s'au stâns așa de tare cât unele țări au rămas mai goale de locuitori. Pozne de aceste păgâne sunt: a crede, că moartea e femeie, că ciurma e femeie, pentru-

care îi fac cămașă, ce o numesc cămașa ciumei*), o pun între hotară. De aceste pozne păgâne și nebune e a trece oamenii și dobitoacele prin găuri pe sub pământ, pintre focuri noave așifate din frecarea de olaltă a două lemne uscate. Apoi că o zi e mai sfântă și mai puternică cu altele, precum cred azi femeile cele nebune de ziua Vinerii. Sbicuiește aceste credinți deșarte, provoacă preoții a învăța poporul să nu se închine la idoli (cum numește vicarul aceste credinți deșarte). Dă înviațiuni cum să se păzească de coleră. Ca medicament recomandă culcarea în pat cald și la mici intervale beutura de ceai de ramoniță ori mintă cât se poate de ferbinte. Dă și instrucțiunile cum să se facă ceaiul.

*

Nr. 119. Năsăud la 23 Septemvrie 1836. Anunță că în 19 Octomvrie va fi revizuirea tuturor protocoalelor, tot în 19 se va ține obicinuitul sabor vicarial, la care cine ce are să aducă în scris. Fiindcă fătul Ioan Popandron din Bistrița n'a fost nici odată la Blaj, în 23 Octomvrie st. v. seara să fie la vicariat, să preia toate adresele și să le ducă la Blaj la episcopie.

*

Nr. 139. Năsăud la 23 Septemvrie 1836. »Eri în 29 la 3 ceasuri după amiază s'a mutat dintre noi bătrânul frate *Flore Pop* parohul din Ragla, născut în 1764, 6 August. *Mihălaș*, parohul Budacului, are a lua în seamă parohia înaintea dlui asesor *Mihail Pop*, parohul Nușfalăului. Pofta mea ar fi, ca preoții dela prohodirea preoților căsătorii nici să ceară, nici să ia ceva plată, căci aceasta o fac împrumut; iară dela cei necăsătorii să-și ceară al său«. Invită preoții la înmormântare.

*

*) Mama mea îmi spunea, cum a auzit și dânsa dela părinții ei, că în timpul acestei colere 9 babe din Răbra în o singură zi au melițat cânepă, au tors-o și țesut-o pânză, din care tot ele cele 9 babe și tot în aceea zi au cusut cămașa ciumei, au umplut-o cu paie, au dus-o la podul de pe drumul Rodnei ce trece peste apa Rebra, din sus de Răbrișoara, și acolo au acățat-o în un lemn lung împlântat în pământ și de atunci în comuna Rebra n'a mai murit nimene de coleră. Trecerea vitelor pe sub pământ, la epidemii de vite, apoi ținerea Vinerii mai este și azi ici colea în uz în unele comune. *Luzila*.

Nr. 157. Năsăud în 27 November 1836. Dispune despre cetirea Moliffelor Marelui Vasile și ale lui Trifon. Că cetirea evangheliei și trecerea cu darurile să nu se facă pe capul câtorva indivizi, că acestea se fac pentru toți câți sunt în biserică, oricât de departe stau, deoarece puterea Domnului Isus Hristos nu e numai în ușa altarului, ci prin toată biserica și lumea.

*

Nr. 161. Năsăud 6 Decemvrie 1836. Trimite circulara lui Baron Wernhard din Sibiu în urma recercării cancelariei Consiliului de rezelb că dacă s'ar afla cartea lui Paul Klabuschitzky »Despre adevărurile religiunei« edată în 1829, să se confișce și trimită în sus.

*

Nr. 170. Năsăud 31 Decembăr 1836. Care față bisericească nu va însinua la Comandantul stației morbul lățit între vite, se va canoni.

*

Nr. 6. *Năsăud 4 Ianuar 1837.* Despre îngrijirea cheilor dela lăzile cu banii bisericei.

*

Nr. 23. Năsăud 18 Ianuar 1837. Mai înainte cantorii și feții erau obligați a merge la vicariat de 12 ori în an. Vicarul Mărian i-a ușurat, să vină de mai puține ori numai să se poarte bine. Fiindcă se poartă rău se obligă acum să vină nu de 12 ori, ci de 20 ori la vicariat și care nu se va purta bine »il voi lipsi de treapta bisericească și-l voi da sub slujba militară! *Ion Mărian*, vicariu.

*

Nr. 34. Năsăud 10 Februar 1837. Invățătură cum să se facă cererile de dispensare dela grade oprite. Cuscria ord. I grad 1—5, apoi cuscria de ord. II grad 1—4. Episcopul nostru nu le dispensează, deci să nu se ceară. Să nu cuteză nici un preot a cununa Dumineca sau în sărbători sub aspru canon. Tot sub aceasta pedeapsă să nu cuteză nici un preot a sfinți pomii la nunți.

*

Nr. 76. 28. Maiu 1837. Consiliu ostășesc de curte cere confiscarea, dacă s'ar afla, alor 2 cărți primejdioase: *Affaires de Rome* tradusă nemțește în Basel la I. G. Neukirsch 1837 și apoi *Journal de Monde de Madame Georg Sand*. Sub Nr. 77, cu acel dat vicarul dă instrucțiuni, cum să-și aștearnă fețele bisericești jalubele lor la Regiment.

*

Nr. 88. Năsăud 14 Iunie 1837. Nici un mire să nu fie mai tânăr de 20 ani și mireasa de 16 ani sub mare canon. Taxa țidulelor de cununie să o încasseze preotul și să o accludă, că petenții fug și nu plătesc, cum a făcut Greasin Rocnean din Nepos. În 1 Iuliu se încep examenele și vizitația canonică. Terminele se pot vedea la companii.

*

Nr. 125. 25 Septembrie 1837. Iarăși Instrucțiuni despre lăzile, cari conțin averea bisericeii. Dintre cele 3 chei una o va păstra preotul, una cantorul și una primcuratorul. Nici unu fără ceialți doi să nu poată deschide. La toate deschiderile lăzilor cheiile trebuie duse personal de purtător și nu trimise cu altcineva sau cu al doilea purtător. Cei neascultători se vor pedepsi cu 12 fl. m. c.

*

Nr. 127. 27 Septembrie 1837. La finea anului militar adecă în 31 Octombrie st. n. sau 19 Octombrie st. v. în anul curent se vor aduna toate Tabelele și Descrierile poftite de orânduielele mai înalte și atunci se va ținea și sabor. Programa e următoarea: Luni seara la 7 oare toți preoții vor participa la vecernie, apoi se vor așeza prin cortele. Marți dimineața la ora 6 se va începe utrenia, iar la 7 sf. liturgie, la care vor servi și Dnii asesori toți, ca diaconi vor servi P. Albani și Lupșai, în cor vor cânta părintele Lica din Sângeorz și Ioan Pop din Monor. Ceialți toți vor sta în rând după bătrânețe o parte de a dreapta corului, și cealaltă deastânga îmbrăcați numai în patrafire și feloane, pe cari fiecare și le va aduce de acasă. Dacă preoții vor găti toate cum se cade și excepțional, atunci începând cu anul venitor nu vor mai fi chemați personal la vicariat, ci vor fi scutiți de aceasta sarcină având a trimite hârtiile cu feții, ca să nu fie luați dela economie; având a

veni la vicariat preoții numai atunci, când vor avea de pertractat lucruri mai mari. *Fiecare preot e obligat a catechiza în școala satului 4 oare la săptămână afară de catechizele din biserică.*

*

Nr. 135. 19 Octomvrie 1837. Să se observe strict, că toate scrisorile adresate vicariatului și Regimentului, conform dispozițiilor anterioare, au să se poarte prin ordonanțele împărătești cu cheltuiala celui interesat. A veni cu de acestea înainte de scularea vicarului sau după clopoțelul de seara e strict oprit. S'au obicinuit mulți a veni Joia după ce se imbată sau după 12 ceasuri, când omul cel de treabă și cuminte și la cânele său îi dă pace să mânănce. Deci cine are ceva la vicariat va veni dela 7—12 oare a. m. In altă vreme sau beat, nu!

*

Nr. 136. Octomvrie 1837. Indeamnă grănicerii să-și dae fetițele la școala nemțască din Năsăud acum înmărită, ca se poată cuprinde 50—60 fetițe.

*

Nr. 3. 9 Ianuar 1838. Dispune a se observa ierarhia între frați fără deosebire de vrâsta cuiva. Apoi pentru împărțirea venitelor între paroh și capelan citează ordinul episcopiei din Blaj de data 21 Noemvrie 1835 Nr. 918 al cărui punctul A sună astfel: Quoad capelanum generalis hujus dioecesis cinosura est, ut tertiam tam internorum quam externorum proventuum partem capiat. Adecă atât din venitele interne (adecă a patrafirului) cât și din cele externe (adecă porțiunea canonică) capelanii au să capete una a treia parte = tertialitatea. Stă în voia parohilor să dea și mai mult. Poporul nu are drept a se amesteca. Parohii cei de bătrânețe opriți și din aceasta iubilați: Cotruș Barna din Moroșeni și Moroșan din Răbrișoara după înaltele orânduielei au jumătate din venitul parohiei ceace parohului Larion Coșbuc din Hordou și Ioan Avacom din Telciu nu li se cuvine, deoarece ei din voința lor s'au lăsat de preoție, ca să o ocupe feciorii lor. Tot felul de scrisori, atestate au să emană dela paroh și nu dela capelani. Deci capelanii în nici o cauză nu pot extrăda nici un atestat

sau certificat. Ziua premergătoare Botezului Domnului e ajun. Regulează umblarea cu sf. cruce la Bobotează și interzice orice fel de greșeli și abuzuri făcând responsabili pe preoți.

*

Nr. 27. 7 Februar 1838. Reînnoiește obligământul de a catechiza și da înviațiuni despre raportul dintre preot și învățător.

*

Nr. 48. 22 Februar 1838. Se publică concurs până în 30 Marte la parohiile Rodna, Măgura și Ragla vacante în urma morții preoților apoi Tiha vacantă prin turburarea minții parohului ei.

*

Năsăud 11 April 1838. Vicarul dorește sărbători fericite și trimite 2 numere eșite înainte din *Gazeta Transilvaniei*. Semestrul al II se începe în 1 Iuliu c. pe care se poate prenumera. Ar fi bine și patriotic, că batăr din feșecare companie preoții să ia câte un exemplar, cum scrie redactorul Bariț, un cleric din Blaj. Foaia va veni pe numele parohului care a trimis banii. El apoi își poate lua și alți cefftori pe plată

*

Nr. 77. 16 April 1838. Eșind în Vinerea sacă vicarul Mărian în unele parohii a constatat, ca cimetrele nu sunt îngrădite, că Vineri la ceasuri s'au tras clopotele, că a văzut eșind din crășme oameni beți, cari se certau; deci dispune a) Conform tipicului în biserica răsăritului și a apusului nu se mai trag clopotele de Joi seara dela Patimi până în ziua sf. Paști la înviere. Se bate numai toaca. b) Incă din Dumineca Floriilor trebe vestit, că Vinerea sacă e mare sărbătoare și ajun, nu-i permis a mânca, necum a bea în crășmă. c) Cimiterile să fie îngrădite, morții să se îngroape în rând, să fie numit anume un gropar, care să fie răspunzător, deoarece din mormânturi neastupate cum se cuvine se nasc mulțime de boale. d) Unde se află surdo-muți să fie trimiși în Năsăud la școală care se va deschide în 30 Aprilie a. c.

Contribuții la istoricul bisericii din Leșu

Anton Coșbuc

Rândurile ce urmează cuprind date privitoare la preoții și ctitorii din Leșu: înscricții de pe icoane, însemnări din cărți, mențiuni din documente sau publicații și tradiții. Informațiile, unele de importanță locală altele de interes mai general, vor alcătui mai târziu, la un loc cu materialul asemănător cules din celelalte sate ale ținutului năsăudean, un studiu complet pe cât va fi cu putință asupra trecutului cultural al acestei văi. Deocâmdată ne mulțumim să prezentăm materialul adunat din Leșu, întregit cu mici anotări și caracterizări ce ni s'au părut necesare.

Știrile cele mai numeroase, dar mai puțin exacte, relativ la biserica din Leșu le avem dintr'o însemnare făcută de Popa Anton Malai pe la mijlocul veacului trecut și publicată de dl Șt. Buzila¹). Aici sunt menționați o parte din preoți începând cu *Popa Sava* adus din *Țara Leșască*. Afirmația că cel dintâiu preot în Leșu ar fi fost de neam străin e în strânsă legătură cu povestea Leșilor din descălecatul satului. Cele cinci familii de Leși ce întemeiaseră Leșu în anul 1620 — spune însemnarea — și-au adus, zece ani mai târziu, *popă pe Sava din țara leșască cu cărți rusești cari și azi există și a slujit în limba rusească*. Am văzut însă, în altă parte a publicației de față, că obârșia și numirea așezării n'are nimic comun cu Leșii (Polonii²). În lumina acestei constatări trebuie

¹) V. Arh. Som. Nr. 9—1928, pag. 100, n. 1.

²) V. *Arhiva Someșană* Nr. 16—1932 pag. 106 și *N. Iorga, Revista Istorică* Nr. 10—12—1932 pag. 387.

văzută deci și presupusa origină leșască a Popii Sava. În ce privește cărțile liturgice, zise rusești și existente pe vremea lui Anton Malai, se mai păstrează două exemplare în Muzeul Năsăudean: sunt *manuscrite slavo-române* ieșite din pana călugărilor moldoveni și cumpărate de judele *Grigore Gălan* din Leșu pe la sfârșitul sec. XVII. *Popa Anton* necunoscând limba acestor cărți și neștiind se vede, că vechea slavă a stărui în biserica noastră veacuri de-a rândul, a dat cu socoteala că în această limbă de caznă, ce prezenta doar vagi asemănări cu cea rusească, n'ar fi putut să citească un popă românesc ci unul străin, adus de peste hotare. De aici s'a născut credința în obârșia leșască a celui dintâiu preot.

După Sava, spune însemnarea amintită, a urmat fiul său probabil Ioan, care »a început a sluji românește« iar după el George Hurdiș și apoi Ioan Gălan. Lipsește din șirul preoților *Popa Andreica* menționat într'un document dela 1642¹⁾ iar *Popa Ioan* fiul lui Sava a fost confundat cu Ioan Gălan predecesorul și nu urmașul lui George Hurdiș.

Din veacul XVIII avem știri mai multe și mai precise. În 1714 satul avea doi popi: unul locuia în casa bisericii și amândoi lucrau pământuri proprii supuse dării²⁾. Probabil că unul dintre aceștia a fost acel *erei Grigore* amintit într'un pomelnic din întâia jumătate a sec. XVIII³⁾.

Preoții următori fac parte, aproape toți, din neamul Gălăneștilor oameni bogați și prețuiți de săteni pentru cinstea și desțoinicia lor. Cel mai vechiu înaintaș cunoscut al acestei familii este *Grigore Gălan* jude în Leșu în 1691 și ctitor al bisericii de acolo. Din daniile sale au ajuns până la noi două manuscrise slave: o evanghelie și un apostol⁴⁾. Dedicăția slavă din evanghelia

¹⁾ V. *Arh. Som.* Nr. 16—1932, pag. 113.

²⁾ V. V. *Șotropa*, Două tablouri istorico-statistice din anii 1714 și 1733 privitoare la preoții români din Valea Someșului, extras din Anuarul Inst. de Ist. naț., Cluj, 1923, pag. 263.

³⁾ În muzeul Căminului Cultural Lt. George Pop din Leșu.

⁴⁾ În colecția *Muzeului Năsăudean*. Apostolul are următoarea însemnare în românește: »Cu vrerea părintelui și cu sporirea fiului și cu plinirea duhului sfântu am cumpărat Gălan Grigore această carte anume apostolă și am dat pre dânsa 5 florinți i togda bil (și aici a fost) birău Bistriței Clain Ianăș domn de vidic cerni(?) rok boj 1714 ot Leșu«.

cumpărată în 1691 pomenește pe »*juudel*« *Grigore Gălan*, pe soția sa *Melentiana* și pe feciorii lor *Mirna*, *Flore* și *Ioan*, preotul de mai târziu. Interesant de menționat că această evanghelie a fost cumpărată cu 100 de zloți, sumă considerabilă în raport cu situația economică a Românilor Someșeni ce trăiau exclusiv din oierit și creșterea vitelor. E adevărat cu judele Gălan din Leșu a fost, în vidicul Rodnei, cel mai de seamă gospodar al vremii sale¹⁾, cu toate acestea dania boerească de o sută de zloți — valoare echivalentă pe atunci cu prețul alor zece perechi de boi²⁾ — a fost un sacrificiu simțitor pentru gospodăria lui de muntean.

Cfitoria și avera lui Grigore Gălan a creat urmașilor săi o situație privilegiată și un prestigiu de boeri printre ceilalți săteni. Tradițiile vorbesc și azi de bogățiile acestor oameni »neam de grof«. Gălăneștii veacului XVIII, preoți sau mireni, și-au menținut acest prestigiu prin hărnicie, prin grija lor continuă de biserică și prin autoritatea ce li-o da avera și mândria lor de familie băștinașă. Imprejurările acestea i-au ridicat în fruntea treburilor obștești ale satului unde îi găsim ca preoți, juzi și îndrumători la orice prilej până la începutul sec. XIX, când se ridică familii tinere, mai viguroase și cu oameni pregătiți temeinic în școlile năsăudene (*Malai*, *Pop* etc.).

Ioan, fiul lui Grigore Gălan, a fost cel dintâiu preot din familie. Data nașterii lui ne-o păstrează o notiță în românește făcută, poate din mândria de boernaș a tatălui său, în evangheliul slav: »*să să știe când s'au născutu ficioru lu(i) grigore, ion, văleat 7196 (1688). Popa Ioan Gălan* a fost hirotonit de *Vlădica Dosoftei* din Maramureș înainte de 1725 iar în anul acesta fost acceptat la unire de *Episcopul Patachi-Giurgiu*³⁾. A păstorit alături de *Popa George Mâț*, sfințit și acceptat la unire de aceiași episcopi. Ion Gălan ca și tatăl său a fost un gospodar de frunte: în conscripția preoților din 1733 era cel mai bogat preot din Valea

¹⁾ În 1711 Leșu avea 36 gospodării. Totalul averii imobile era: 30 boi; 35 vaci; 21 cai; 396 oi. *Grigore Gălan avea singur*: 12 boi; 16 vaci; 15 cai; 200 oi. Nici unul dintre locuitorii celorlalte sate din V. Rodnei nu sunt trecuți cu o avere mai mare în conscripția din 1711. (Orig. la dl *V. Șotropa*).

²⁾ O pereche de boi se vindea în vremea aceea cu 6—10 zloți. (Doc. în *Muzeul Năsăudean*).

³⁾ *V. V. Șotropa*, o. c., pag. 270.

Rodnei. Din acest motiv probabil, avea multă trecere în fața Magistratului bistrițan care îi cerea adeseori relații privitor la situația preoților din vidic¹⁾.

După Ioan Gălan a urmat ca preoți fiii săi *Artene, Sava și Cosma* amintiți în 1762²⁾. Contemporan cu dânșii a fost *Popa George Hurdiș*. Despre el avem puține știri. Este amintit în 1762 și în 1777³⁾. Se mai știe despre el că avea o bisericuță »de nuiiele« în »Deal la Hurdiș«⁴⁾. Aici, se pare, a trăit izolat de ceilalți preoți și de orice amestec în treburile comunei.

Popa Savu Gălan a fost cel dintâiu hirotonit dintre frații săi și a slujit câțva timp alături de tatăl său. Faptul acesta apare din pomelnicul amintit (probabil dintre anii 1733—1750) unde găsim la vîi pe *erei* (popa) *Ioan* și *eri Sava*. Cred că e vorba de Ioan Gălan și de fiul său *Savu*. *Priotel Sava* mai este pomenit la morți în 1810 între rudele lui Grigoraș Solcan. A murit înainte de 1790 lăsând în viață pe frații săi *Artene* și *Cosma*. Urmașii lui *Savu Gălan* au fost numiți *Săveni* iar în documentele dela sfârșitul sec. XVIII și în matricolele parohiei îi găsim sub numele de familie *Savu*. Schimbarea numelui de familie nu se știe precis din ce motive s'a făcut. E sigur însă că *Săvenii* de azi sunt descendenții acestui preot⁵⁾. Dintre urmașii lui amintim pe: *Alexa Savu*

1) Ibidem, pag. 272 și *Arhiva Someșană* Nr. 2—1925, pag. 27.

2) V. Dr. V. Ciobanu, *Statistica Românilor Ardeleni din 1760—62*, în Anuarul Inst. de Ist. naț. Cluj, III—1924/25 pag. 692 și document inedit la dl V. Șotropa.

3) V. Șotropa, acelaș document și o însemnare de carte reproducă în schița istorică a comunei Leșu, orig. în proprietatea dlui I. Sohorca din Sângeorz.

4) Comunicat bătrânul *Filip Precup* din Leșu.

5) Descendența *Săvenilor* din *Popa Savu* e confirmată de tradiție. Bătrâna *Nastasia* lui *Iovu Peșecă* născ. *Savu*, îmi spune că auzea adeseori pe *Niculai Savu* zicând că din neamul lor a fost un preot numit *Savu*. Tot tradiția povestește de cei doi frați: *Savu* și *Gălan* (v. *Arh. Som.* Nr. 16—1932, pag. 105 n. l.) O altă dovadă este faptul următor: în distribuirea noilor locuri de gospodărie, cu prilejul regulării satului în primele decenii după militarizare. s'a ținut seamă de înrudirea locuitorilor: membrii aceleași familii primeau locuri învecinate. De aceea spun bătrânii că *nemșugul* (înrudirea) se poate găsi după moșii. Frații *Artene* și *Savu Gălan*, fiind și preoți, au primit locuri de casă în imediata apropiere a bisericii: din sus *Popa Artene*, loc numit și astăzi »în baltă la *Artenești*«, dovadă că ei au locuit și cultivat mai întâi acest pământ;

un fiu al popii, mort în »bătaia cu Burcușii« (Borusii, războiul dintre Austria și Prusia 1779), *Greasin Savu* mort în »harțu Frâncilor« din 1809 și *Larion Savu* care a luat parte la toate campaniile dintre anii 1793—1814¹⁾. Larion a fost »făt« al bisericii iar fiul său *Alexandru*, absolvent al Institutului militar din Năsăud, a fost destinat de tatăl său să continue tradiția preoțească a familiei²⁾. Dar hirotonindu-se între timp dascălul Anton Malai fiul Popii Dănilă »care fiind asuprit de bătrânețe și-au cerut ajutor«, tânărul Alexandru a intrat în oștire ajungând în scurt timp sublocotenent în Reg. II grăniceresc³⁾ iar la-1842 *dragoman* al Agenției austriece din Iași. Al. Savu a purtat multă dragoste satului său de naștere. Aici și-a celebrat și căsătoria religioasă cu *Doamna Ecaterina* din Iași⁴⁾. De aici a trimis apoi un chivot în 1842, pe seama bisericii din Leșu și o carte de predici⁶⁾. Intr'o scrisoare din 24 Decembrie 1854 adresată de preotul A Malai Vicariatului din Năsăud se mai amintește de »crucia care a trimisiuo pe sama Bisericii de aici *dl Alexandru Savu dela Jassy*«. Unele din aceste daruri au fost aduse de bătrânul Larion care călătoria adeseori în capitala Moldovei să-și vadă feciorul.

din jos de biserică *Popa Savu* și urmașii săi, de unde și numirea de »la Săveni« ce se dă grădinilor stăpânite și azi de această familie. Această schimbare de nume o întâlnim și la Artenești. Bătrânul *Calistru Artene* mi-a comunicat că Popa Artene a fost tatăl strămoșului său Tănase, numit și *Tanase a popii*.

Inlocuirea numelui de familie cu acel de botez al tatălui sau al profesiei lui e foarte frecventă în epoca militarizării. Un caz asemănător ne dă și dl *Șt. Buzila* în Monografia Poienii pag. 34.

1) V. „*Insemnare Militarilor la oaste în potriva mai multor pismași eșiți și acolo rămași sau întorși sau cu plezură sau cu moneto*“ (decorație). Tabloul este făcut de *Pr. Anton Malai* și cuprinde numele soldaților din Leșu care au luat parte la campaniile dintre anii 1779—1814. În „*Protocolul poruncilor vicărășești a parohiei Leșu*“.

2) Com. Nastasia lui I. Persecă.

3) V. V. *Șotropa* și *Dr. N. Drăgan*, Istoria școalelor năsăudene, Năsăud 1913, pag. 139.

4) Com. bătrâna Nastasia Perseca.

5) Chivotul se păstrează în biserica din Leșu și are următoarea inscripție: »*Acest sf. Kivot s'au jârțfit de robii lui Dumnezeu Alecsandru Savul soția sa Ecaterina la anul 1842 spre vecinica lor pomenire și a fiilor lor precum a părinților Larion și Gaftoana și a tot neamul. Eși, în 1 August 1842*«.

Popa Cosma Gălan este pomenit mai întâiu în conscripția din 1750. La data aceasta, deși trecut la capitolul »Poppa fungens« era numai *diac* ca și fratele său *Grigoraș*. A fost hirotonit între anii 1750—1762 când e amintit ca preot în Leșu¹⁾. Din îndemnul lui și a fratelui său Artene s'a cumpărat în 1790 un clopot bisericii edificate câțiva ani în urmă²⁾.

Popa Artene Gălan a fost cel mai de seamă preot din această familie și ultimul în Leșu din generația vechilor popi ce n'au avut prilej să treacă prin școalele nășăudene. S'a născut pe la 1715. Vlădica și anul hirotonirii nu se știe. Ca preot este amintit mai întâi în anul 1762 și mai în urmă la 1795³⁾.

Artene Gălan a fost un preot de multă străduință pentru binele satului. A trăit de altfel în epoca aceea de introducere a militarismului, de adaptare și transformare a satelor din Valea Rodnei, când împrejurările impuneau conducătorilor dela sate o activitate mai intensă ca înainte. Energic, priceput și om bogat — deci interesat în toate chestiunile economice ale satului — Popa Artene a fost delegatul oficial al Leșului fie la împărțirea munților, fie la vre-o neînțelegere de hotar, unde șiretenia și mărturiile istețe trebuia să înlocuiască hrisoavele. Prin iscusința lui — spune tradiția — Leșenii au câștigat muntele *Piciorul Oancului* ce fusese înainte vreme proprietatea unei familii »boerești« din *Borșa Marmației*⁴⁾. Popii Artene i se mai atribue meritul de a fi

1) Cit.

2) Clopotul nu mai există dar inscripția mi-a comunicat-o în 1929 bătrânul Constantin Pop: »Acest clopot s'a cumpărat cu îndemnul *Popii lui Artene și Cosma 1790*«.

3) Intr'un document nemțesc, *Comissions Protocoll*, închiat în 22 Mai 1795 privitor la o ceartă de hotar între Leșu și Prund, e amintit Popa Artene din Leșu *un om cam de 80 de ani*.

4) Înainte de împărțirea munților, *Piciorul Oancului* a fost ținut în arendă de comuna Leșu. Leșenii însă plăteau neregulat arenda iar mai târziu din cauza anilor răi au încetat orice plată, ajungând cu timpul să tăgăduiască dreptul de proprietate al familiei din Borșa. (com. *Samson Leonte* învățător pensionar Leșu).

Împărțirea munților i-a găsit pe Leșeni în ceartă cu locuitorii din Borșa și neînțelegerea a fost încredințată unei Comisii militare. Din partea Leșenilor a fost delegat Popa Artene, »un om iscusit voinic și gazdă mare«. Acesta cunoscând situația și convins, se vede, că pe cale dreaptă nu vor putea să

obținut pentru comună muntele *Heniu* ce aparținuse înainte de militarizare satului vecin *Ilva-Mică* și tot mulțumită lui s'a terminat în favoarea Leșenilor o ceartă de hotar cu *Prundu Bârgăului*, pentru pășunatul din *Muncel*. Cu această ocazie, Comisia militară încredințată cu împăcarea celor două sate a luat în considerare declarațiile Popii Artene, *un om cam de 80 de ani, foarte prețuit de săteni pentru onestitatea sa*¹⁾.

Artene Gălan a avut o grijă deosebită și pentru biserică. Dela el ne-a rămas o icoană pe lemn ce prezintă Sf. Troiță²⁾ iar la îndemnul lui și a fratelui său *Cosma* s'a cumpărat un clopot în anul 1790³⁾ și probabil tot la stăruința lui s'a plătit în 1781 de »robul lui D(u)mnzeu, *Lupu Persecă* cu soțu dumisale *Todora*« »un sfântu aeru« executat cu multă grijă de amănunt și superior ca expresivitate și armonie de culori aerului pictat în 1890 de *art. pictor-ul Basiliu de Hojda* din Maramureș, cel din urmă zugrav ce a cutreerat satele din Valea Someșului⁴⁾.

câștigate muntele a recurs la un șiretlic. Cu o zi înainte de data stabilită pentru ieșirea comisiei, Popa Artene și-a pornit turma la drum dând aspră poruncă păcurarilor să meargă de-a dreptul peste munți și fără popas, așa fel ca în dimineața zilei cu pricina să fie în Piciorul Oancului, iar oile ce nu s'ar putea ținea de turmă să le lase în urmă, în seama unuia dintre ei. În ziua următoare în locul numit »la fântâna Rainii« s'a întrunit Comisia cu delegații celor două sate. Popa Artene a susținut cauza Leșenilor spunând între altele că turmele Borșenilor niciodată n'au păscut în Piciorul Oancului, dovadă că și acum, deși toamnă târzie, singura turmă de pe munte e a Leșenilor. Primarul din Borșa neștiind acest lucru s'a înfuriat și spunându-i că minte l-a palmuit. Au întrebat apoi ciobanii și aceștia au spus că oile sunt ale Popii Artene din Leșu și s'a rupt legea în folosul Leșenilor. Popa n'a uitat însă palma și după ce s'a întors primarul dela turmă, unde s'a dus și el să se convingă, l'a muștrătat cu vorbele: »M'ai lovit pe nedreptul și ai vătămat față bisericească, dar eu nu cu palma ci numai cu cușma te-oi lovi și te-a bate mânia Tatălui«. Dintr'o lovitură Borșanul a căzut la pământ, nu că ar fi fost popa năsdravăn, ci pentru că în absența Primarului ce plecase la turmă, își vârâse o piatră în cușma sa țurcănească (com. George Artene, Valeriu Persecă și alții).

1) În *Comissions Protocoll-ul* amintit.

2) Icoana se păstrează în *Muzeul Căminului Cultural* din Leșu. Are următoarea însemnare: »Cu vrerea tatălui cu ajutorul fiului și cu săvâ(r)șirea duhului sfântu această sfântă icoană au făcuto *Popa Artemie* cu soțu *Dumisale Gafie* ca să le fie pomană loru și părinților«. Fără dată.

3) Cit.

4) Aerele se păstrează în biserica din Leșu.

Popa A. Gălan a fost și mărtorul mării schimbări ce a avut să sufere satul în urma militarizării: strămutarea și regularea lui. Cu acest prilej, vechea biserică a fost adusă de pe »Față« și reclădită în stânga văii. Mutarea și reedificarea bisericii s'a făcut înainte de 1785 căci în anul acesta »Vasile zugrav« face un pomelnic și scrie cu roșu și mult meșteșug numele ctitorilor noului lăcaș de rugă: »Po(m)enește D(oa)mne ktitorii sfintii besericii aceștia *Mintioan Ionolu, Dokie; Persecă Nicolae, Todora; Moșu Mihăilă, Anuța; Rașu Costan, Todora; Gălan Todoru, Ioana; Larion (Gălan), Nastasie*«¹⁾. Un an mai târziu s'a ridicat fruntarul²⁾.

Urmașii Popii Artene au fost numiți de popor *Artenești* iar în registrele parohiei și în alte documente sunt trecuți sub numele de fam. *Artene*. Această schimbare de nume s'a făcut după militarizare și am mai întâlnit-o la fiii *Popii Sava* și la descendenții

1) Pomelnicul se păstrează în *Muzeul Năsăudean* și face parte dintre pomelnicile zise *oficiale* (v. descrierea lor de dl Șt. Buzilă în *Arhiva Someșană* Nr. 15—1931 pag. 20, n. 1) Pe ușițele pomelnicului sunt zugrăviți Sfinții *Cosma* și *Damian*, patronii bisericii din Leșu. Afară de ctitorii amintiți, mai sunt pomeniți: »*Grigoraș Solcan* cu soțul dumisale *Solomia* s'au pus ctitorii în anul 1810 cumpărând bisericii noastre un rând de haine de mătăasă, ca să fie pomeniți ei cu cei următori ai săi adecă: Dănilă, Ioana; p(ă)r(inții); Ioan Marie, fr(a)ții și surori: Ioan, Ioan, Matei, Matei, Luca, Iftimie, Nastasie, Marie, Simion, Precup, Marie. *Priotel Sava, Nazarie, Pantilimon, Gace*«.

»In anul 1811 Kiliana, Petre Gu....., Sofronie al D. Pralea, Ioan, Palade, Ioana Prangatie, *Nicolae Buburuzan* cu soțul său *Nastasie, Nistor Zlăvoaca, Iteleia(?)*, Ioan Todora, Gafia, Docie, Grigore, Sănie, din *Ilva-Mare*. Această familie au cumpărat o *sfită* (felon) și un *patrafir* la beserica aceasta cu o *sută de zloți* ca să fie aici în veci pomeniți. Amin.

»In Februarie 2 zile 1816 cu 34 de zloți în biserică s'au așezat ctitori *Alexa Ciutercă* cu soțul dumisale *Anisie* și cu fiul său *Ignat*«.

»In 27 Decemvrie 1828 *Maria Gălan* 50 zloți. In 5 Mai 1829 s'au pus ctitorii *Gavrilă, Costan, Irina, Petre*. In anul 1831 cu 24 zloți arvint *Vasile Horga, Iftinie, George, Maria Cifor* etc«.

Mai sunt amintiți (cu litere latine) *Tenase Dragotă, Ion Avram, Maria Avram; Maștei Artene* cu soțul lui *Parasca; Grigoraș, Nicolai și Maria Pop; Larion Gaftoana Savul, Iuon și Alexander Savu; Cosma, Maria, Alexa Gălan și Nastasia, Demian Maria, Dumitru, Simion și Maria* etc. Toader Gălățan și Todora.

2) *Inventarul și descrierea bisericii din Leșu* dintre anii 1890—1896 (în *Arhiva Parohiei*).

lui *Todica a popii* (Ion Gălan), cunoscuți și astăzi sub numele de fam. *Todica (Todicanii)*¹⁾.

Afară de preoți, Gălăneștii au dat în cursul veacului XVIII și XIX gospodari vrednici, juzi și ctitori cu dragoste și înțelegere pentru nevoile satului. *Pintea Gălan* a fost judele satului în anul 1749²⁾. Fiul său *Todor* (Toader) cu soția sa *Ioana* sunt pomeniți între ctitorii bisericii, iar fiul acestuia *Larion* întors »neplezerit«³⁾ din *bătaia cu Turcii* (1788—1791) cumpără un molitvenic și-l dăruiește bisericii³⁾. *Vasile Gălan* plătește în 1768 o evanghelie pe sama bisericii Leșului »ca în vacu să fie neclătită dela această sfântă beserică... și ca să fie pintru sufletu fiului său numit *Vasilie* și pintru ertarea păcatelor lui«⁴⁾. *Vasile Gălan* a fost jude în Leșu în primii ani ce au urmat după militarizarea Văii Bârgăului (1784) și datorită lui a fost lărgit hotarul satului cu *Bondariu*, loc în mejdă cu Bârgăuanii⁵⁾.

Din jumătatea a doua a veacului XVIII ne-au mai rămas câteva cărți: un *eghologhion* tip. la Blaj în 1757 și cumpărat de

¹⁾ V. *Arhiva Someșană* Nr. 16 pag. 104.

²⁾ V. *Conscripția Românilor Someșeni* din 1750 (în Arhiva Fondurilor Grănicerești).

³⁾ *Molitvenic* tip. la Blaj în 1784. Are următoarea însemnare »(Această sfântă carte) oau cumpărat *Larionu lui Toaderu Pintii* din Leșu cu patru zloți și oau dăruit bisericii Leșului ca săi fie pomană și soțului său *Nastasie* așisderea și pruncilor lui anul 1793 Martie 5. Drept aceia nimenea supt blăstămu afurisării să nu îndrăsnească din numitu sa(t) ao muta *Popa Dumitru*«. V. și amintita *Insemnare militarilor* etc.

⁴⁾ Primele pagini ale evangheliei lipsesc. Însemnarea ștearsă cu totul în unele părți n'a putut fi transcrisă în întregime.

⁵⁾ *Bondariu* era locuit în vremea militarizării de fam. *Bonte*. Această familie cu ocazia conscrierii populației a declarat că aparține Văii Bârgăului și n'a fost trecută în conscripția Leșului. Când a fost militarizat Bârgăul și s'a făcut recensământul populației de acolo, membrii fam. *Bonte* au spus că au fost militarizați odată cu comuna Leșu. În chipul acesta au reușit să se sustragă dela serviciul militar. După câțiva ani lucrul a ajuns la cunoștința Comandamentului și acesta a dat ordin, ca membrii acestei familii să fie imediat înscrși fie la Leșu fie la Tiha. Judele *Vasile Gălan* știind că odată cu fam. *Bonte* va trece și *Bondariu* la comuna Tiha, a convins pe *Bontești* să se înscrie în Listele comunei Leșu. Tot în scopul acesta a dus un mistreț *obârștului* din Năsăud. Gospodăriile fam. *B.* au fost apoi mutate în sat. (com. bătr. *Niculai Istrate* 1. M).

Ioan Unguru în 1759 și un *triod* ieșit din tipografia *Popii Stoica* din București în 1747 și cumpărat în 1762 de *Gavrilă Văla* (în conșcripții *Vola*¹⁾). Se mai păstrează din această epocă o altă tipăritură a *Popii Stoica pentecostarul* »din zilele Prea Înălțatului D(o)mnu Mihai Racoviță Voevodu« (lipsește partea de jos a filei cu data tipăririi și câteva »stihuri politice« de pe contra pagină). Mai avem apoi două cărți, fără dedicații tipărite la Blaj, un *apostol* din 1767 și un *liturghier* din 1775.

În ce privește pregătirea cărțurărească a preoților ce au slujit în Leșu în sec. XVIII, n'avem nici o urmă. Probabil n'au știut să scrie, ca cei mai mulți preoți din vremea aceea, căci însemnările din cărțile bisericești se mărginesc la dedicațiile donatorilor făcute și acestea de alții: *Popa Mitru* (Dtru Anton) *din Năsăud*, *Protopopul Daniil*, *Popa Matei* din Năsăud și *Todor de Nasodi*, cel dintăiu capelan al Reg. II grăniceresc. Preot cu temeinică știință de carte a fost urmașul fraților Gălan:

Popa Dănilă Malai (1804—1840). Familia cu acest nume

¹⁾ Euhologionul are însemnarea: »În numele tatălui și a fiului și în a s(fân)tului d(u)hu un Dumnezeu adevărat. Indemnând ingerul pe un creștin adevărat anume *Ioan Unguru* viind *Popa Mitru din Năsăud* la înoirea besericii în Leșu cu un molitevnicu l-au cumpărat cu patru zloți și un... și l-au dat pomană besericii. D(u)mnezeu să-l pomenească pre dânsu și pre părinții cari l-au născut pre el. Nimenea să nu culeze al înstrăina dela beserica Leș(ului) zicând că ar fi alui. Unul ca acela să fie anatema să naibă parte cu beserica lui Hr. Amin. Anul 1759 noe(m)vrie întâia zi«. În continuare scris cu altă mână: *Popa Mitru... Popa Vasile...* Această sfântă carte anume molitevnicu s'au plătit de robul lui Dumnezău Andron... pentru legătură cu muerea lui... lor și părinții. Aminu.

În triod: »Aceasta sfântă carte o(a)m cumpărat eu *Gavrilă Văla din Leșu* pîntrucă am căzut în păcatu uciderii cu prilej de pușcă adecă pe *Urita lui Toder Porhir* în anu 1762 iune 29 zile și oam dat sfintii beserici în Leșu a sfintilor făcătorilor de minnuni și tămăduitori fără de arginți *Cozma și Dămian* pentru ertarea păcatului nesocotinții păcatului meu. Sem(i) fie pomană. Și cine o(a)r înstrăina sau o(a)r fura din sfânta beserecă sau o(a)r vinde se fie de trii ori anaftemă și iar anaftemă că eu o(a)m cumpărat cu 22 de florinți vonași și noi u(a)m testăluit *Toader de Nasodi capelan de răgement și Popa Matei de Năsăud*. (Cu alt scris) Din porunca pătrupopului s'au legat al doilea rând în anul 1809 cu cinci florinți vonași de robul lui D(u)mnezău *Ștefan Drăgotă* ca săi fie pomană lui și la tot neamul lui. În vremea preoții mele *Popa Daniil* (Malai). Celelalte cărți amintite n'au dedicații.

e atestată mai întâi în Leșu în conscripția din 1750 și e reprezentată prin Prangati Malai. Nu se poate stabili însă raportul de rubedenie dintre acesta și familia preotească cu acelaș nume.

D. Malai s'a născut în anul 1770. A studiat în Institutul militar din Năsăud iar mai târziu a fost dascăl »la Jâna pe Olt«¹⁾. În anul acesta era căsătorit cu *Maria* (Crișcuța), fiica *Popii Dumitru Anton* din Năsăud. Tot aici se pare că a fost dascăl între anii 1797—1804²⁾. În răstimpul acesta murind preoții din Leșu, Dănilă Malai la îndemnul socrului său a plecat la Blaj unde s'a hirotonit și în 1805 a fost numit preot în Leșu³⁾.

Di Malai a fost un preot conștiincios și bine pregătit. Dovadă stau matricolele parohiei introduse pe vremea lui (matr. botezaților dela 1808, cununași și morți 1823) și câteva acte ce ne-au mai rămas în arhiva bisericii. A întâmpinat însă, multe greutăți în păstoriarea satului din cauza înaintașilor săi preocupați mai mult de chestiuni materiale decât de îndrumarea sufletească a credincioșilor. Din această pricină Popa Dănilă la începutul preoției sale a cunoscut tineri ce se prezentau la căsătorie și știau »numai a face cruce: tatăl no(s)tru și keredeu cu greșăle, iară celialalte nu«⁴⁾. În cazuri de acestea preotul refuza să officieze că-

¹⁾ V. Arh. Som. No. 9—1928, pag. 100, n. 1. Jîna = Vina jud. Sibiu. Acelaș lucru com. Leon Persecă.

²⁾ În matricula botezaților din parohia gr.-cat. Năsăud, pe ultimă pagină se găsește: »Insemnarea botezaților care n'au fost scriși«: 1797 oct. 2 *Ancuța* lui *Dănilă Malai dascăl* cu *Maria* soția sa, nași George Kittul caplan cu Ioana soția sa; 1799 Sept. 7, *Vârvara*; 1800(!) Ianuar 16, *Anton*; 1802 Oct. 13, *Maria*; 1803 Oct. 4, *Cocuța*.

³⁾ Com. Leon Persecă a cărui bunică a fost fiica *Popii Dănilă*.

⁴⁾ »Acest fecior anume N. L. vrând a lua în căsătorie pe Palagia fata *Nastasiu Țilii*, amândoi din Leșu, s'au căpătat Slobozie dela C(institutul) regiment, s'ua mărturisit și s'au vestit de 3 ori în Biserică după orânduială. La aciasta eu mărturisese în cunoștiință: cum că fata știe, tatăl no(s)tru, keredeu, născătoare; zăce porunci alui Dumnezău, cinci porunci a Bisericii, patru care(s) de lipsă, șapte taine. Iară fecioru știe numai a face cruce: tatăl nostru, ș(i) keredeu cu greșăle, iară celialalte nu: și să roagă cu plecăciune de Slobozie de asă putea cununa, făgăduindu-să că va învăța.

Eu dând grijă feciorului acestuia decu vreme să înveță acestea bine nu iam dat carte, zădarnică, fără am așteptat vreme, ca el să înveță, ș(i) lucru să-i fie stătornic, dar el gătindu-să de nuntă au ponosluit la D: Lecman, ș(i) eu silit fiind, mărturisăsc lucru pre cum iaste intru adevăr cu mare plecăciune,

sătoria fiind oprit *supt greu canon*. Se întâmpla însă că tânărul *ponosluia* la dl Lecman și acesta făcea pâră la Vicărășie. De aici neînțelegeri ce trebuia împăcate cu multă prudență, fiind că pe de o parte preotul era obligat să trăiască în armonie cu credincioșii săi iar pe de altă parte nu putea nesocoti poruncile Vicariatului în fruntea căruia se găsea pe atunci *Măria Sa Vicareșul Nemeș*, om iute și care trata preoții militărește, chemându-i la raport și pedepsindu-i pentru cea mai mică vină cu arest și post la sediul său¹). Cu toată greutatea împrejurărilor în care a trăit, D. Malai a găsit timp să organizeze un început de școală satească. În propria sa casă a făcut ani de-a rândul instrucția religioasă a copiilor, dându-le în același timp noțiuni de scriere și citire și a pus astfel temelie *Școlii comunale naționale*, reorganizată mai târziu de fiul său, dascălul Anton²). A murit de slăbia bătrânețelor în 15 Dec. 1840, în vârstă de 70 ani.

Popa Anton Malai, fiul celui precedent, s'a născut în 14 Ianuarie 1804 în Năsăud și a studiat în Școala normală de acolo. Il găsim într'un tablou al elevilor acestei școli din 1817: Antonius Mallay din Lesch, cl. III, etatea 14 ani. (Doc. în arhiva Muzeului Năsăudului.) A fost apoi cantor și dascăl în Leșu iar pe la 1832, la cererea tatălui său, a fost hirotonit cu condiția *că până unde va putea să fie și dascălia, care el acum de mulți ani, cu mare laudă și pentru puțină plată a purtat-o.*³) El este și

trimite și(i) cartea D: Lecman după jaloaba lor. Leș în 31 october 808. D. Malai, paroh.

Pe dosul acestei *Țidule de cununie*, Vicareșul Nemeș scrie: »Pânăcând nu va ști mirele toate ciale poruncite să nu îndrăznești al cununa că vei cădea *supt greu canon*, nici nu trebuia să faci țidulă căi în potrive răduialilor, de tea pâră cineva, că nui dai pintrucă nu știe la mine va veni și *aciastă pâră iaste spre lauda frății tale* iară ai da d-că nu știe iaste în potrive cunoștiinții preoțăști nu te uita cau făcut ciale de nuntă, nui slobod al cununa nici cum până a învăța toate. Năsăud 31 october 808. După trei zile (țidula de cununie din 2 Nov.) Popa Dănilă scrie Vicărășiei în aceeaș chestiune, că feciorul »au lăsat gluma și învățându-le (rugăciunile) dela mireasă toate le-au zis de rost înaintea mea adecă: tatăl nostru, etc.« Vicareșul Nemeș pune rezoluția: »Dacăi așa să pot cununa«.

¹) V. Macedon Pop, Activitatea vicarilor foranei episcopoești gr.-cat. din districtul Năsăudului, ed. Maxim Pop, Budapesta, 1875.

²) Com. Samson Leonte inv. pens. Leșu.

³) V. Arh. Som. Nr. 9—1928, pag. 99.

adevăratul organizator al școlii întemeiate de tatăl său. A. Malai a fost un preot zelos și unul dintre cei mai buni dascăli din graniță. A fost lăudat de mai multe ori între anii 1837—1845, pentru instrucția religioasă a școlărilor. Dar după revoluția din 1848—49, când a fost numit Grigore Miler învățător în Leșu, Popa Anton neînțelegându-se tocmai bine cu acesta, a lăsat instrucția religioasă a copiilor în seama lui.¹⁾

Marele său merit a fost însă edificarea bisericii de piatră ce servește și astăzi. Vechea biserică ridicată pe »Față« în sec. XVII, renovată în 1759 apoi mutată în preajma anului 1785 și reclădită în stânga văii din arborii de pe loc, era neîncăpătoare pentru credincioși. Acest neajuns era comun tuturor bisericilor din Valea Someșului și din acest motiv vicarul Macedon Pop a îndemnat preoțimea să clădească biserici de piatră, mai trainice și corăspunzătoare vremii. Indemnul a fost urmat de preoții *Anton Malai* și *Grigore Moisil* din Tiha Bârgăului, vicarul de mai târziu și continuatorul acestei acțiuni.²⁾

Edificarea bisericii d'n Leșu s'a început în anul 1851. Fondul disponibil în acest scop era de 849·19 florini în numerar și 141 fl. în obligații particulare. În 1853 fondul mai avea 272·32 fl. num. și 69·11 fl. în obligații. Cu o parte din această sumă s'au acoperit lucrările de tâmplărie executate în primăvara anului 1854.³⁾ În vara acestui an biserica a fost sfințită de vicarul Macedon Pop.

La clădire au contribuit și sătenii cu mijloacele ce le stau la îndemână: trăsuri, prestații și alimente pentru lucrători. A străduit însă în mod deosebit Popa Anton, jertfind din al său — spun bătrânii — și lucrând personal, la zidirea bisericii. Această muncă încordată i-a sdruncinat sănătatea și i-a agravat boala de apă de care suferea. Într'o scrisoare adresată Vicariatului în 7 Febr. 1854 se plângea că: »starea mea cea betegoasă nu mau îngăduit ca să pociu veni la Neseud spre a putea sfătui cu Domniita despre lucrurile de lipsă la gătirea bisericii«. N'a avut

¹⁾ Raport asupra examenelor ținute la Școalele naționale din ținutul fostului Regiment II grăniceresc la sfârșitul anului școlar 1851—52. (Doc. în Arhiva vicarială din Năsăud).

²⁾ V. *Macedon Pop*, o. c., p. 55.

³⁾ Scrisoare adresată Vicariatului de Anton Malai în 19 Ianuarie 1854.

însă noroc și nici mijloace necesare să termine complet biserica — sfințită cu turn improvizat din lemn și cu vechiul fruntar — căci a murit de boală de apă în 15 Iulie 1857.

În timpul preoților Malai s'au cumpărat cele din urmă cărți cirilice pentru biserica din Leșu. Toate sunt tipărite la Blaj: *mineiul* din 1838 cumpărat în acelaș an de *Todora soția Lt. Orescovich*; ¹⁾ o *evanghelie* și un *apostol* tipărite în 1817 și 1814, plătite de *Maștei Todica* în 1841 ²⁾; un *pentecostar* din 1808 și un *octoih* din 1825 cumpărate de *Iulita muerea lui Grigoraș a popii* în 1838 și 1841. ³⁾

Ceialți ctitori din vremea aceasta sunt scriși de Popa Dănilă în pomelnicul din 1785 și sunt înșirați mai sus.

Cu Popa Anton Malai s'a închiat în viața satului o epocă de prefaceri și înfăptuiri desfășurate sub egida unui regim militar de aspră disciplină socială, dar de stăruitoare încurajare a progresului. Această epocă în faza ei primară, sfârșitul sec. XVIII, cu preocupări economice: întinderea hotarului prin câștigări de munți, lăzuri de păduri și lărgirea posibilităților de producție, s'a continuat cu perioada de după 1810—1815, caracterizată prin grijă de cultură și mai ales de organizare a școlii. În toată vremea, preoții au fost îndrumătorii și interpreții nevoilor locale: materiale în vremea popilor Gălănești, ei înșiși gospodari de frunte, și culturale în timpul lui Dănilă și Anton Malai, oameni de carte și preoți cu adâncă înțelegere a misiunii lor. Realizările din timpul acela alcătuiesc temelia întregii vieți economice și cul-

1) »Această sfântă carte anume mineiu sau cumpărat cu 55 fl. în valute de roaba lui Dumnezeu *D(oamna) Todora Soața răpăusatului D(omn) Oberlitenant Ioan Oreskovich* ca să le fie pomană Dumilorsale. În anul dela Hs. 1838.« Lt. I. Oreskovich a fost comandant de stațiune în Leșu apoi în Poiana Ilvei unde a murit în 17 Sep. 1828 (*St. Bazila*, Monografia, p. 265). Soția sa *Todora* a fost fiica lui *Niculai Buburuzan* din Leșu.

2) Ins. în ev.: »Sau cumpărat de robul lui Dzeu *Mașteiu Todica* cu 7 fl. m. în anul 1841.« Apostolul a costat 5 fl. m.

3) Ins. în pentacostar: »Sau cumpărat de roaba lui Dzeu *Iulita Grigoraș a Popii* cu 5 fl. m. în anul 1841«. Octoihul are însemnarea: »Această carte anume Octoih sau cumpărat cu 13 fl. de roaba lui Dumnezeu *Iulita muerea lui Grigoraș a Popii* și oau dat Bisericii ca săi fie pomană Dumisale și pruncilor Dumisale în anul dela Hs. 1838 în luna lui Mai în 12 zile«.

turale a satului de astăzi. Nu e mai puțin adevărat că mare parte din activitatea acestor preoți a fost determinată de împrejurări și impusă de sus. Infăptuirile însă, din proprie inițiativă: silințele Popii Artene de a lărgi și păstra moșia satului, școala Popii Dănilă aciuată în casa părintească și edificarea bisericii de sâr-guinciosul popă Anton, vor rămâne puncte luminoase în viața acestor umili popi de sat românesc.

Muzeul năsăudean

Din schimbările de idei ce au avut loc în timpul verei anului 1931 între Domnii: *Iulian Marțian*, maior pensionar; *Virgil Șotropa*, profesor liceal; *Dr. Alexa David*, consilier jur. i. r. și avocat; *Dr. Artene Mureșianu*, judecător și *Iuliu Moisil*, prof. pensionar precum în fine și dintr'o consfătuire comună în ziua de 2 August 1931, toți acești domni, călăuziți de sentimente de dragoste pentru neamul nostru au luat hotărîrea ca să-și pună la olaltă colecțiile de cărți, de acte, de documente relative la ținutul nostru, de manuscrise, de diferite publicațiuni și alte obiecte ce se găsesc în proprietatea lor vrednice de conservat, ca să nu se risipească după încetarea lor din viață — dupăcum cu durere se întâmplă așa de des cu multe bogății naționale, adunate cu trudă, jertfe și dragoste de către oamenii de bine — ci să rămână toate aceste la olaltă, să se păstreze pentru amintirea înaintașilor noștri și pentru cunoșterea istoriei și a stării culturale a neamului nostru.

Astfel au pus temelia unei noue instituții culturale numită *Muzeul năsăudean*, cu mai multe secțiuni, după necesitate.

Tot în această ședință s'a făcut și actul constitutiv al muzeului.

Pentru a putea proceda la înfăptuirea acestei hotărîri, în urma cererii, cu data de 18 August a. a., a fundatorilor mai susamintiți, Comisia administratoare a Fondurilor grănicerești din Năsăud a aprobat, în ziua de 4 Septembrie 1931, să se pună la dispoziția fundatorilor o sală mare sau două, după posibilitate, în marele local al Internatului liceului »George Coșbuc« din Năsăud »în scopul înființării unui muzeu și biblioteci«, propuse de întemeietori (conf. adresei Nr. 254—5 Noembrie 1931 a. f. c. sc. d.)

În curând s'a procedat la facerea mobilierului absolut necesar și la aranjarea primelor colecțiuni disponibile între cari și colecția lui Artene Mureșianu, decedat în cursul anului 1932.

*

Tot în același an s'au început (conform statutelor) un ciclu de conferințe culturale, cari s'au ținut în localul liceului »George Coșbuc« și anume:

1. *Despre viața și opera pictorului N. Grigorescu*, cu numeroase proiecțiuni luminoase după operile originale ale marelui artist, ținută de dl Iuliu Moșil la 19 Martie 1932.

2. *Minunile aviației în cucerirea văzduhului* de dl I. Moșil (cu proiecțiuni luminoase) la 3 Aprilie 1932.

3. *Viața lui Isus în lumina literaturii poporane* de M. O. Domn Protopop Gavril Bichigean (cu proiecțiuni după textul biblic) la 10 Aprilie 1932.

4. *Cum era acum o jumătate de veac în vechiul regat* (Impresiuni de călătorie din anul 1886) cu proiecțiuni luminoase, de dl I. Moșil, la 16 Noemvrie 1932.

5. *Poetul Cârlova*, de dl Aurel Șorobetea, profesor liceal, la 21 Noemvrie 1932.

6. *Despre pictorul Teodor Aman și opera sa* (cu proiecțiuni luminoase) de dl Al. Tohăneanu profesor la școala normală de învățători, 25 Noemvrie 1932.

7. *Despre bacili* (cu proiecțiuni luminoase), de dl Dr. Teofil Tanco, la 30 Noemvrie 1932.

8. *Țara mea* (din cartea Regine Maria a României) cu proiecțiuni luminoase și o introducere de dl I. Moșil, la 7 Decemvrie.

9. *B. P. Hașdău* (comemorare) de dl Vasile Bichigean, directorul liceului »George Coșbuc«, în colaborare cu liceul, la 15 Ianuarie 1933.

10. *Originea artelor* (cu proiecțiuni) de dl Al. Tohăneanu, la 27 Ianuarie 1933.

11. *Entomologia medicală română* (cu proiecțiuni) de dl Dr. Emil Bodescu, la 1 Februarie 1933.

12. *Despre marele patriot Nicolae Bălcescu* de dl Ion Tomuța, prof. lic. de limba română, la 5 Februarie 1933.

13. *Războiul chimic* (cu proiecții) de dl prof. Iuliu Morariu la 8 Martie 1933.

14. *Despre Mareșalul Joffre*, de dl Ionel Tomuța, profesor de istorie (cu proiecțiuni), la 15 Martie 1933.

15. *Frumusețile județului Gorj* (cu proiecțiuni) de dl I. Moisil, la 22 Martie 1933.

16. *Parcuri și grădini* (cu proiecții) de dl Teofil Lupu, la 29 Martie 1933.

*

Din luna Ianuarie 1933 s'au introdus, la inițiativa dlui I. Moisil, șezători săptămânale, pentru poporul din Năsăud, Duminica după amiazi. S'a găsit necesar, ca mai ales în zilele de azi, să ne apropiem cât mai mult unii de alții, intelectuali și popor, cu dragoste și cu încredere. Timpurile s'au schimbat și trebuie să mergem cu ele înainte. Voim să continuăm astfel de șezători, cum se ținuse și înainte de război în Năsăud și în alte sate din ținutul grânicerilor năsăudeni de unii profesori ai liceului.

Astfel s'au ținut următoarele:

I Șezătoare la 22 Ianuarie 1933

1. Cuvânt de deschidere, de dl Iuliu Moisil.
2. Despre Năsăud în trecutul lui de dl I. Pavelea, învățător.
3. Despre originea neamului românesc, de dl profesor Aurel Șorobetea.
4. Despre tifos, tifosul în Năsăud, de dl Dr. E. Bodescu.
5. Istoria unei pălării (din M. Sadoveanu), citită de dl prof. Iuliu Morariu.

II Șezătoare la 29 Ianuarie

1. Deschiderea de dl I. Moisil.
2. Ingrășămintele în agricultură, de dl I. Filimon, profesor la școala normală.
3. Despre sifilis, de dl Dr. Emil Bodescu.
4. Despre credințele deșerte, de dl prof. I. Morariu.
5. Din viața lui de copil, alimentația cu lapte, de țăranul George Matei.
6. Rusia de azi (de Episcopul Alexandru al Lugojului), citire și comentare de dl I. Moisil.

III Șezătoare la 5 Februarie

1. Deschiderea de dl I. Moisil.
2. Despre albinărit, de dl Teodor Irimieș, învățător.

3. Nevoile omenirii. Datoriile agricole, citire și comentare de dl prof. I. Filimon.

4. Din »Păcală« (de P. Dulfu), cântul I, citire de dl Anton Coșbuc.

5. Povestea banilor (după o conferință a profesorului I. G. Munteanu din Galați), spusă și comentată de dl I. Moisil.

IV Șezătoare la 12 Februarie

1. Despre lapte, de dl Dr. Emil Bodescu.

2. a) Starea Românilor din Ardeal în timpul dominației Ungurilor, persecuțiile lor și moartea lui Apponyi. b) Despre conversiune și cazuri de renunțare la această lege. Ambele de dl prof. Al. Tohăneanu.

3. Complectări relative la legea conversiunii de dnii I. Moisil, F. Payer, medic veterinar, și țăranul Sidor Nistor.

4. Din »Păcală«, cântul II și III, citite de dl prof. I. Morariu.

V Șezătoare la 19 Februarie

1. Despre tuberculoză, de dl Dr. E. Bodescu.

2. Cetire din Povestea vorbeii de Anton Pann, despre: Invățatură, cu comentări de dl T. Irimieș.

3. Din »Pomărie«, ce lucrări trebuie făcute în pomărie în lunile Februarie și Martie de dl I. Filimon. La discuțiile deschise au luat parte și dnii I. Pavelea și I. Moisil.

4. Din »Păcală«, cântul V, citit de I. Morariu.

VI Șezătoare la 26 Februarie

1. Despre sânge, de dl Dr. E. Bodescu.

2. Păcăliciul păcălit (povestire de inv. Pant. Diaconescu), citit de dl I. Moisil.

3. Despre oierit de dl I. Pavelea.

4. Din »Istoria grănicerilor năsăudeni«. (Iniințarea regimentului al II-lea românesc de graniță. Fondurile școlare și școlile năsăudene), de dl I. Moisil.

VII Șezătoare la 5 Martie

1. Despre sănătate, boală și moarte, de dl Dr. E. Bodescu.

2. Alcoolul și ravajele lui, de dl învățător F. Cautnic.

VIII Șezătoare la 19 Martie

1. Deschiderea de dl I. Moisil.

2. Despre femeie ca mamă, de dl Dr. E. Bodescu.

3. Din »Povestea vorbei« de Anton Pann: Despre minciuni și flecării. Despre beție. Despre negoț și tovărășie. Citire de dl F. Cautnic.

4. Despre corpul omenesc, privire generală asupra lui, de dl prof. I. Morariu.

5. Despre semința bună. Cum trebuie să fie și cum să se samene, de dl I. Filimon.

IX Șezătoare la 25 Martie

1. Despre avicultură (cu proiecțiuni luminoase) de dl Teofil Lupu, secretarul liceului »George Coșbuc«.

2. Câteva din cele mai frumoase și mai vestite biserici românești din România (cu foarte frumoase proiecțiuni luminoase), de dl I. Moisil.

3. Vrăjitorul și fiul său Nicușor (poesie comică de A. Mândru), cu proiecțiuni, citire de dl I. Moisil.

X Șezătoare la 2 Aprilie

1. De ce trăim? In ce constă fericirea pe pământ?, de dl T. Irimieș.

2. Din »Povestea neamului«. Privire asupra pământului românesc. Luptele Dacilor cu Romanii. Formarea poporului românesc (cu proiecțiuni luminoase), de I. Moisil.

3. Piticii și uriașii (cu proiecțiuni) de dl I. Moisil.

4. Animale uriașe antediluviane (cu proiecțiuni) de dl I. Morariu.

5. Viteazul cufundător (poezie comică de G. Coșbuc), cu proiecțiuni, citire de I. Moisil.

XI Șezătoare pentru copii dela 9 Aprilie

1. Vrăjitorul și fiul său Nicușor (cu proiecțiuni), citire de dl I. Moisil.

2. Pe livada Ceriului, o frumoasă povestire, citită de dl I. Pavelea.

3. Datoria către patrie, citită de dl Sidor Nistor.

4. Foloasele pădurilor, de dl I. Pavelea.

5. Din »Păcală« (de P. Dulfu). Cântul VI, citire de dl S. Nistor.

6. Jidovul roșu, poem comic, de Nicu Stejerel (cu proiecțiuni), citire de dl I. Moisil.

XII Șezătoare pentru copii dela 30 Aprilie

1. O zi din viața prințului Carol, o frumoasă povestire de I. Slavici, citire de dl T. Irimieș.

2. Maimuțele, în special despre șimpanzeu, (cu proiecțiuni și explicații), de dl I. Moisil.

3. O școală în Africa centrală, poezie comică de Manolache, (cu proiecțiuni) citire de dl I. Moisil.

XIII Șezătoare dela 7 Mai

1. Povestea Basmului primăverii, citiț de dl T. Irimieș.

2. Nălucirea beșivului (cu proiecții), citită de dl I. Moisil.

3. Copilul îngâmfat, citire de dl T. Irimieș.

4. Fetele și broasca, poezie comică (cu proiecțiuni), citită de dl I. Moisil.

(Șezetoarea dela 7 Mai a fost anunțată ca »Șezătoare festivă« în vederea zilei de *Zece Mai*. Fiind puțin popor, dar mulți copii, s'a transformat în șezetoare pentru copii. După o iarnă prea lungă poporul trebuie să iasă la munca câmpului, de aceea se proiectase această șezetoare, pentru a li se vorbi despre însemnătatea zilei de *Zece Mai* (cu proiecțiuni) mai înainte cu 3 zile.

Aceste șezători continuă cu frumoase succese, populația cercetându-le cu interes și plăcere, mai ales decând subiectele sunt ilustrate cu foarte frumoase proiecțiuni luminoase.

Subiectele sunt luate din agricultură, igienă, știința popularizată, istoria neamului, geografie țării, economia națională și alte subiecte ce pot fi folositoare și pline de învățăminte.

*

Muzeul Năsăudului, la inițiativa dlui *I. Moisil*, a aranjat în lunile Iulie și August 1932, la stațiunea balneară *Sângeorz-Băi*, o serie de conferințe, cu colaborarea câtorva domni profesori universitari din Cluj.

Iată conferințele ținute:

1. La 30 Iulie. *Izvoarele minerale și origina lor*, de dl Dr. I. Popescu-Voitești, prof. univ. Cluj.

2. La 3 August. *Câteva probleme geologice ale globului*, de dl Dr. I. P. Voitești.

3. La 6 August, *Viața și opera pictorului Nic. Grigorescu* (cu proiecțiuni luminoase, de dl Iuliu Moisil.

4. La 10 August. *Radioactivitatea apelor minerale*, de dl profesor universitar Maior-Cluj.

5. La 13. August. Despre romanul *Ajutorul* al scriitorului Desider Szabo, de dl. Dr. Valeriu Moldovan, prof. univ. Cluj.

6. La 17 August. *Cum era acum o jumătate de veac în vechiul Regat? Bucureștii romantici*, de dl Iuliu Moșil.

7. La 20 August. *Criza actuală — cauze, remedii*, de dl V. D. Viespescu, conferențiar universitar București.

8. La 24. August. *Bogățiile minerale ale Munților Rodnei*, de dl Inginer Ilie Popescu, profesor la Școala politehnică din Timișoara.

*

Donațiuni făcute Muzeului

1. Dl *Dr. Tit Pop* din Rodna: Un suman negru vechiu grăniceresc și un cojoc femeesc vechiu cu minunate ornamentații.

2. Dl *Tiberiu Morariu* din Cluj: fotografiile din Munții Rodnei.

3. † Profesor *Ștefan Scridon* din Năsăud: o fotografie a Năsăudului luată din avion.

4. *Primăria Năsăudului*: Diplome de cetățean de onoare a Năsăudului a repausaților: I. I. C. Brătianu f. Prim-Ministru și Generalului Traian Moșoiu.

5. Dl *Nistor* din Năsăud: un ciocan de piatră, din epoca neolitică, găsit în malul Someșului, la Năsăud.

6. Dl farmacist *Oskar Fritsch* din Năsăud: o pușcă veche.

7. Dl *Ion Găvriluș* din Năsăud: o broșură: Sburătorul nostru Aurel Vlaicu de Matheiu Ardelean și un portret alui Vlaicu.

8. Dl *Dr. M. Oană* medic, din com. Telciu: 3 cărți vechi.

9. Dl inginer silvic *Victor Precup* din Bistrița: 4 exemplare din lucrarea Dsale Glosa pădurii.

10. *Comisiunea Monumentelor Istorice*, secția pentru Ardeal—Cluj: Anuarul pe anul 1930—1931.

11. Dl *F. Cautnic* învățător în Năsăud, 3 cărți vechi.

12. Dela Dl *P. I. Tofan*, inspector veterinar din Cluj: o broșură: Cămara Impăratului, legendă istorică.

13. Dl *Anton Coșbuc*: 3 ouă încondeiate din Leșu.

14. Dl *Ion Pop* din Bichigiu, teolog: Carte de învățătură creștinești. Blaj. 2 vol. 1805 și 1806.

A. G. R. U.

În Năsăud s'a întemeiat o secție a *Asociației Generale a Românilor Uniți* (A. G. R. U.)

Asociația aceasta are de scop: adâncirea vieții sufletești și a educației religioase a membrilor ei; iubirea de neam și patrie, potrivit eticei creștine; apărarea bisericii noastre românești, a legii și neamului nostru de dușmanii din lăuntru și din afară, care se înmulțesc mereu (deosebite secte: anabapțiștii, adventiști, pocăiți ș. a. apoi francmasoneria, marxismul cu ai săi socialiști internaționali, comuniști etc. puși la cale de dușmani ascunși și deocamdată în dosul oamenilor nechibzuiți să producă neunire între noi și slăbirea credinții creștine și a neamului nostru), și combaterea deci a curenților sociale și religioase cu caracter sectar, destructiv, antinațional și anticreștinesc.

Cu ocazia începerii activității acestei Asociații în Năsăud s'a aranjat o frumoasă manifestație religioasă în ziua de 23 Aprilie a. c. în marea sală a Primăriei locale, sub denumirea *Șezătoare creștinească*, după următorul program:

1. *Cristos a înviat*. Cor.
 2. *Cuvânt de deschidere*, de Președintele dl Iuliu Moșil.
 3. *Cristos a înviat*, poezie de Al. Vlahuță, recitare de dl Ion Costan, teolog.
 4. *Existența lui Dumnezeu*, de dl D. Nistor.
 5. *Puterea credinței*, de Rev. Domn Vicar episcopesc Dr. Tit Malai, cu multe proiecțiuni luminoase (din Testamentul vechiu și nou).
 6. *Cuvine-se cu adevărat*, solo de dl D. Nistor și cor.
- A participat mult popor și intelectuali.

10000-10000

BCU Cluj / Central University Library Cluj